

meddobje *

entresiglo

Letnik XXXVIII
številka 3-4

* **kulturna revija**

M E D D O B J E

Splošno kulturna revija

Entresiglo

Revista de cultura general

Letnik/Año XXXVIII.

2004

Št./Nº 3-4

Izdaja SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA - Propietario: Acción Cultural Eslovena
Ramón L. Falcón 4158, (1407) Buenos Aires, Argentina.

Uredništvo: konzorcij, ki ga sestavljajo: Marijan Eiletz, glavni urednik.

Souredniki: Vinko Rode, Lev Detela (urednik za Evropo)

Lektorica: Milena Ahčin

Oblikovanje in zunanja oprema: Andrej Hrovat.

Računalniški prelom: Monika Urbanija-Koprivnikar

Letno izhajata dve dvojni številki. Za podpisane prispevke odgovarjajo avtorji.
Spisi s psevdonimom se objavljajo, če je uredniku znano tudi pravo avtorjevo ime.
Rokopisi se ne vračajo.

Ta zvezek je 180. publikacija Slovenske kulturne akcije, dotiskan 2004-08-21

Registro Nacional de la Propiedad Intelectual Nº 259299.

Tisk tiskarne / impreso en: Editorial Báraga del Centro Misional Báraga,
Colón 2544, (1826) Remedios de Escalada, Buenos Aires, Argentina.

IZHAJANJE MEDDOBJA DENARNO PODPIRA MINISTRSTVO ZA KULTURO
REPUBLIKE SLOVENIJE.

UVODNIK:

MARIJAN EILETZ (Arg.)	163
-----------------------	-----

POEZIJA:

VLADIMIR KOS (Jap.): POLSTOLETNA HIŠA / IN ZDAJ MI JE LAŽJE	165
GREGOR PAPEŽ (Arg.): DREVO / OBLJUBA MRTVIM	167
TONE RODE (Arg.): KAIROS / KRONOS	170
ERIKA POGLAJEN (Arg.): NESMRTNOST / MOJA SLED	172

PROZA

VINKO RODE (Arg.): HOVENIA DULCIS - Potopis	175
MILENA MERLAK-DETELA (Avstrija): DNEVNE BELEŽKE	190
MOJCA KOBİ (Arg.): SMETKE V OČEH	194

DIPLOMSKA NALOGA:

ANDREJA MRAK (Slo.): POLITIČNI IN DRUŽBENOGEOGRAFSKI VIDIKI SLOVENCEV V BARILOČAH (III. DEL)	195
---	-----

ESEJI IN RAZPRAVE

JOŽE RANT (Arg.): MALO O ŽIŽKU	214
LEV DETELA (Avstrija): V PASTI UDBOVSKIH SEZNAMOV	247
JOŽE RANT (Arg.): »IZBRANO DELO« JOŽETA PUČNIKA	257

PRIPOMBE

MIRKO GOGALA (Arg.): PRIPOMBE K PRIPOMBAM	319
---	-----

UMETNIŠKA PRILOGA:

ADRIANA OMAHNA (Arg.)	
-----------------------	--

MARIJAN EILETZ

UVODNIK

Zakasneli spreved preostalih romarjev Slovenske kulturne akcije se je ob 50-letnici zbral na skupni proslavi. Večino nas je krasila bela krona na glavi in v tresočih se rokah smo držali svečke, prižgane na žari, nikdar ugasnjeni izza petdesetih let. Molče in šepetaje smo se spogledovali in preštevali. Vsem se je vsiljevalo isto vprašanje: »kako dolgo še...?« Tudi obračun smo delali za nazaj, ko smo nekoč še lahko seštevali in odštevali. Tudi deliti je bilo treba včasih, a hvalabogu tudi množiti. In smo se nasmehnili, češ, saj ni bilo tako slabo. Nasprotno, bilo je lepó in dobro. Vedeli smo, da je našo pot začrtaval Véliki Zgodovinar.

Skoraj pol stoletja nas mati-domovina ni priznavala za svoje. Ne le molk in kazniva prepoved, celo norčevanje in zasramovanje je prišlo tu in tam do nas, češ, da sramota umira počasi. Danes, po smrti resnično sramotnega režima, nam domovina spet priznava naše mesto v svoji kulturni zgodovini.

Ali smo res poslednji potomci tistih vitezov iz Manče, ki so se izživljali v bojih zoper mline na veter in pošastne zmaje zgodovine, ponosno oznanjajoči lepote slovenske misli, besede, melodije in podobe? Nikdo niti pomislil ni na denar ali slavo, v njih je prekipevala le ljubezen do domovine. Danes nas je ostala peščica, ki skuša hoditi pokončno, po kamnitih in peščenih poteh naraščajoče puščave v svetu, ki je posledica kulturne suše in jezikovne pomanjkljivosti. Od onstran oceana nam nekateri očitajo zastarelost – ali zaostalost – v jeziku, pa jim moramo dati prav. A taki smo in taki bomo utihnili na tujem svetu, ki nas je ljubeznivo sprejel v varstvo, potem ko nas je domovina izigrala. Da se naj vrnemo, da se spet naučimo tiste »moderne« slovenščine? Da naj zapustimo te brloge, kjer sedaj prebivamo z našimi potomci in z otroci naših potomcev? Ne, nika-

kor ne! Četudi bo naša slovenščina ostala revna in nesodobna, ostali bomo tukaj, takšni kot smo, a ponosni na svoj izvor in odsekane korenine, in taki bomo umirali. Potem pa naj hodijo iz domovine starinoslovci in človekoslovci proučevati naše čudnosti. A k sreči je nekaj drugih, kot na primer nek pisatelj v domovini, ki nas prizanesljivo spodbuja s Prešernovo »slovenšč'no celo«, ko odkriva to našo usodnost zanimivejšo od česarkoli tujega. Pa druga gospa – delavna kulturnica – , ki zahteva, da bi morali vsi skupaj poskrbeti za to, da ne bo prenehal izhajati noben njihov časopis, - še zlasti osrednja kulturna revija Meddobje...«

Pojenjava veter v naši pampi. Skozi tišino pronica klic oddaljenih zvonov, ki pozdravljajo romarje, pa morda tudi pritrkavajo v slovo. Pustimo odločitev Gospodarju zgodovine.

POLSTOLETNA HIŠA

(Ob 50-letnici SKA in Meddobja)

*Še zmeraj stoji in ni daleč od reke,
ki pravijo ji, da prenaša srebro.
A bolj kakor reka so njene opeke
kot staro srebro, ki ti gleda v oko.*

*In vendar v tej hiši ljudje še živijo
med stroji, ki škripajo s tipkami let.
S smehljajem krog ustien, a z melanholiijo
odnašajo, kar ni v prodaji več, v klet.*

*Še zmeraj ustvarjajo s stavki medíco
za praznik – saj veste – na sejmu življenj:
poveš, poezijo, esej za resnico,
ki brez nje tujina ni sveti fragment.*

*Naj dolgo, še dolgo živijo med nami!
Vi, mladi, očistite staro srebro –
nekoč, tam doma, sem to videl pri mami:
pod krpo naenkrat biló je svetló.*

IN ZDAJ MI JE LAŽJE

*Srcé mi je težko, a ni kakor kamen,
ki nič ne občuti ob sunku s potí.
O Bog, Sveti Duh moj, imej tokrat zame
zdravilo, ki celi in nič ne boli.*

*Zaupam, ker vem, da razumeš poeta,
ki tolikim lepim stvarém bi rad pel.
Zaupam, ker vem, da Sostvarnik si cveta,
medú, ki rodi se po plesu čebel.*

*In zdaj mi je lažje, in vem, da me boža
nasméšek Tvoj, ki je obljava in moč.
Spet čujem, kako Ti prepevajo: roža,
deževni dragulji, in junijska noč.*

GREGOR PAPEŽ

EL ÁRBOL

La noche cubre el árbol de mi vecino,
 yo lo sigo mirando,
 más allá de la oscuridad sus ramas
 no desaparecen a mis ojos.
 Es un árbol muy bello,
 alguna vez me atreví a soñar con que
 estuviera en mi jardín,
 sus raíces y sus hojas cayendo
 en mi parcela,
 haciendo que la música del color
 flote alrededor.
 Lo miro a través del cerco,
 sus ramas color vino y sol
 como un pájaro exótico de muchos años,
 a pesar de su juventud,
 me hacen divagar, soñar con que
 estuviera en mi jardín.
 Cada día parece más lejano,
 aunque siempre está en el mismo lugar,
 cada día me hace morir un poco más
 que no esté en mi jardín.

DREVO

Noč zakriva drevo mojega soseda,
 jaz ga še vedno gledam;
 njegove veje onstran temé
 ne izginejo mojim očem.
 Je zelo lepo drevo,
 nekajkrat sem se sanjati drznil,
 da bi bilo na mojem vrtu
 s svojimi koreninami in
 bi njegovo listje
 padalo na moje zemljišče,
 da bi njegova muzika barvo
 plavalala okrog.
 Gledam ga skozi živo mejo,
 njegove veje barve vina in sonca;
 kot eksotičen ptič mnogih let
 mi navzlic svoji mladosti
 vzbujajo domišljijo in sanje,
 da bi stalo na mojem vrtu.
 Vsak dan se zdi bolj daleč,
 čeprav je na istem mestu vedno,
 vsak dan mi malo umiranja povzroči,
 ker ga ni na mojem vrtu.

(poslovenil Branko Rebozov)

PROMESA A LOS MUERTOS (JUNIO)

Entre la palabra y el silencio
hay una corriente aún más íntima y más fuerte
que entre la palabra y la palabra.
Entre lo dicho y lo no dicho hay
un estremecimiento,
un temblor que no puede tocar a veces
el entendimiento, una voz divina
que une secretamente lo separado.
Esa voz que se instaló en la
naturaleza inimaginable del vacío,
entre la cal y la hierba,
esa ingravidez cuando el tiempo es expulsado
entre muertos y vivos,
esa voz saliendo de la boca destruida por el martillo
hacia el que se arrastra con sigilo sobre el vacío,
sobre toneladas de carne y sangre
y con las uñas clavadas en la tierra
emerge a la superficie
en el amanecer polvoriento del bosque,
saliendo del mundo de los muertos,
donde escuchó la voz de
córneas en la cal sangrienta, dientes en el barro,
vísceras entre las piedras,
rogando que no se los olvide,
negándose a la absoluta soledad del no ser,
rogando que el recuerdo los salve de la disolución
en las llamas absolutas de la cal,
sólo el recuerdo, lo que liga
a la vida con la muerte,
lo que hace compartir, porque el recuerdo es
ceremonia religiosa, lo que otorga
un poco de vida a los muertos
y un poco de muerte a los vivos.

OBLJUBA MRTVIM (JUNIJ)

Med besedo in molkom
 obstoja nek tok še bolj intimen in mnogo močnejši
 kot med besedo in besedo.
 Med izrečenim in neizrečenim
 je nek pretres,
 je nek trepet, ki se često ne more dotakniti
 uma, je božji glas,
 ki skrivoma druží ločeno.
 Tisti glas, ki se je nastanil
 v nepredstavljivo naravo praznote,
 med apnom in travami,
 tista breztežnost ko je čas izgnan
 med mrtvimi in živimi,
 tisti glas, ki prihaja iz ust, ki jih je razbilo kladivo,
 do katerega se skrivnostno plazi nad prepadom
 nad tonami mesa in krvi
 in z nohti zasajenimi v zemljo
 se dviga na površje
 v prašno svitanje gozda
 in prihaja iz sveta mrtvih
 kjer je klic
 roženic iz krvavega apna, zobovja iz blata,
 drobovja med skalami,
 ki rotijo, da se jih ne pozabi,
 in se upirajo popolni samoti od ne biti,
 proseč, da jih spomin reši razkroja
 v popolnih plamenih apna,
 edinole spomin, kar spaja
 življenje z smrtjo,
 kar se razdeljuje, kajti spomin je
 verski obred, ki daje
 nekoliko življenja mrtvim
 in nekoliko smrti živim.

(Poslovenil Branko Rebozov)

KAIROS

*pljuskanje polken
pljuskanje časa
vzhajanje kruha
umiranje kvasa*

*iztekanje v baker
prevleke zatona
spletanje stavkov
aprilskega mraza*

*upanje v Tebe
upor in vdaja
daritev in sreča
šopek in vaza*

*zastava in jadro
in krov brodolomca
ožarjena ura
otetega izgnanca*

KRONOS

*tesnó se naslanjaš na steno in gledaš prehojeno gledaš nazaj
nikoli tja čez v senco grmade teles v pasti madone četverih soglasnikov
kot da je ne bi biló kot da se ji ne bi izmikal v gravitacijski pogojenosti
dveh dimenzij in štirih vetróv zemlje skorje iz severa juga vzhoda zahoda
ne zmoresš pogleda navzgor v črno ničnost vesolja ali smiselnost stvarstva*

*rojen za hojo po jalovih tleh vedno znova ubiraš pešpot po kateri si že neštetokrat
šel saj po milosti nekaj odstritih zakonov že petsto let veš
da je zemlja neobhodno okrogla da je zvezda nad tabo milni mehurček prapiha ali
val naključnega prapoka ti si pa iz vode in prahu za hipec vnet um in razum
s slom spoznanja ter sluhom za dobro in zlo kateremu je res uspelo*

*za dva tri štirideset let podaljšati delovanje telesa
za nekaj kromosomov več ali manj prodreti v zakone spočetja
za par sto tisoč kilometrov oddaljiti se od popka a čigar vsakdan je bil in še bo
nikoli povsem razumljiv mali svet med oklepajem skrivnosti življenja
v kleščah mikroskopske temé in neobsežnega mraza vesolja*

*v ta misterij posegaš včasih nezavedno lahkotno nerodno kot pohoja
deček hrošča včasih z logiko mehanika ki se loteva menjalnika ali valja
v imenu še kakšnega niču izmaknjenega bitja srcá rojevaš in ubijaš spačka
na skorjo bi pisal bodočnost diktiral preteklost popravljal
na skorjo pa prime le taka tik taka tik čačka*

INMORTALIDAD

*Cuando estas hojas inicien el vuelo...
cuando estas hojas se hagan pájaro,
tras la búsqueda de la palabra justa...*

*irán a picotear las migajas
de algunas verdades,
apenas comprensibles.
Descansarán, avergonzadas, en sus orillas.*

*Y en esta tragicomedia que es el mundo
llevarán mi estremecimiento,
mi filosofía,
mi pregunta...
continuarán mi historia
a la distancia.*

*Cuando estas hojas inicien su vuelo...
cuando estas hojas se hagan pájaro,
habré recommenzado mi vida,
pues no morirán cuando yo muera.*

NESMRTNOST

*Kadar ti listi začnejo leteti...
kadar se spremenijo v ptiča ti listi,
po iskanju prave besede...*

*bodo drobtine šli zobati
nekaterih resnic,
komaj dojemljivih.
Počivali bodo, osramočeni, na svojih robovih.*

*In v to tragikomedijo, ki je svet,
bodo ponesli mojo pretresenost,
mojo filozofijo,
moje vprašanje...
nadaljevali bodo mojo zgodbo
od daleč.*

*Kadar bodo ti listi začeli leteti...
kadar se spremenijo v ptiča ti listi,
bom znova začela živeti,
kajti ne bodo umrli, ko umrem jaz..*

(Poslovenil Branko Rebozov)

MI HUELLA

Para aquellos que no saben:
mi cuerpo es un lugar
donde casi todos
están olvidados.

No es tierra de refugiados,
que anden buscando
esconder el rostro.

Es tierra suave.
Junto con la luna
siempre amanece dormida.
Y cuando el alba se levanta
por el horizonte, a lo lejos,
parece un manojo de espigas.
Al norte, la sonrisa
el camino es estrecho
de este a oeste
- al igual que la distancia
entre la fe y el silencio-.
Y desde el sur,
asoman pisadas,
que abren caminos.

Y heridas, a veces.

MOJA SLED

*Za tiste, ki ne vedo,
je moje telo kraj,
kjer so skoraj vsi
pozabljeni.*

*Ni zemlja pribežnikov,
ki bi hodili iskat,
da bi skrili obraz.*

*Je mehka zemlja.
Skupaj z luno
vzide vedno speča.
In kadar se dvigne zarja
na obzorju v daljavi,
se zdi sveženj klasja.
Na severu, smeh,
je pot ozka
od vzhoda do zahoda
-enako kot je razdalja
med vero in molkom-.
In od juga
se prikazujejo stopinje
ki odpirajo poti.*

In čestokrat rane.

*(Poslovenil
Branko Rebozov)*

VINKO RODE

HOVENIA DULCIS

Potopis

Decembra bo vročina nemara že kar huda, a naj bo, saj jo dobro prenašam. Odpravljam se na potovanje na skrajni severovzhod dežele.

Koliko časa vozi do Puerto Iguazú? vprašam, ko kupujem vozovnico.

Šestintrideset ur. Od tukaj odide ob sedmih zjutraj, na cilj pride naslednji dan ob sedmih zvečer.

Sijajno, sem pomislil: dva cela dneva za pašo žejnih oči in le ena noč za pokoro v neudobnem naslanjaču – sedežu.

Prepišem si imena mest, skozi katera se bomo peljali. Čudovito: skozi devet provinc republike, devet glavnih mest bomo obrali in pristali prav na trojni meji s Paragvajem in Brazilom. Samo prvi in zadnji del poti poznam: od Mendoze do San Juana, pa dvanajsto »ruto« v Misionesu. Vse drugo bo kot odkrivanje, čisto prvinsko dožemanje argentinskih prostranosti. Komaj si morem predstavljati, kakšna obzorja bomo videli. A pokrajine bodo komaj kaj več kot razdalje, ki jih je treba premagati. Bežen odtis v zenici – in beg naprej, vedno naprej. In vendar se končno nabere niz pokrajin kot biseri na ogrlici, čudoviti v različnosti in pestrosti.

Všeč so mi potovanja, zlepa se ne naveličam, ko občudujem pokrajine v begu. Vedno je kaj zanimivega. Ko se oči končno le utrudijo, se pa tudi prileže malo dremavice.

Prihodnji teden torej. Hčerka in zet sta že obveščena. Kako me bo sprejela Amaranta, me bo še spoznala? Ves sem v pričakovanju.

Terminal Mendoza. Čakam vozilo. Kar nekaj živcev je za mano. Davi sem se zbudil ob pol treh in kar nisem mogel zaspiti. Končno me je proti jutru vzelo. Ponoči je deževalo, zdaj je spet jasno. Miguelu sem pustil ključke, Ernestu avto,

glavo sem nekje izgubil ali vsaj ne vem, kje se me drži. Časa bom imel na pretek, da se spet najdem.

Ko je ura devet, se že vozimo po čisti puščavi. Do Jocolí je bilo še obdelano. Ponekod prečkamo nižje predele. Vse tako izgleda, da je to večkrat pod vodo. In res berem: »Ciénaga del Tulumaya«, torej močvirje, vsaj po imenu. Malo bolj proti severu pa so poznane lagune »de Guanacache«

Daleč na naši levi se vleče kordiljera, na drugi strani neizmerna ravnina. Predkordiljera je lepo marogasta, oblaki mečejo senco nanjo. Cementarna je zgrizla hrib. Po zadnjem dežju je vse bolj zeleno, celo puščava.

Sedim na desni strani, na sredi vozila. Potnikov je malo, morda nas je deset. Če bo hlajenje dobro delovalo, ne bo hudega.

Na meji v San Juan policijska kontrola. Komaj nekaj dreves za senco. Ob cesti se vleče kilometre dolg nasip. Vmes prečkamo suhe struge.

Bližamo se naselju: prve bajte in nekaj drevja, nato oaza: vrsta topolov, vinogradi, sadovnjaki, evkalipti v cvetju. *Media agua* je mimo. Bližamo se goram. Kmalu bo San Juan. Raznolikost hribov je čudovita; eni vlečejo na rdeče, drugi na sivo-rjavo. Nato se odpre pogled na zeleno dolino. Vse je obdelano. Zdaj je že jasno predmestje: hišice v vrstah, vse enake, barrios. Naposled mesto: lepo, urejeno, kar moderno načrtovano, vsaj kar se tiče cest, prometnih žil.

Ob dvanajstih se odpeljemo iz San Juana, zavijemo proti vzhodu, proti mestu Chepes, ki je že v La Rioji. Gore so zdaj drugače oblikovane, lepo nazobčano pogorje, kot žage, verjetno Sierra de Ulapes in Sierra de Argañaraz. Za nami je puščava v mlakužah. Malo pred Caucete je toča stolkla vinograde in druge nasade, ponekod do golega. Radio o tem poroča.

Zdaj že rinemo v gričevje, na pobočjih kaktusi. Proti Difunta Correa kamnita puščava, gruščast svet, vse razrito, čudna erozija, hribovje okrog in okrog, samo grmičevje. In vendar se naznani naselje. V tej puščavi je torej obnemogla in od žeje umrla Deolinda Correa, odslej Difunta Correa, ljudska priprošnjica. Na levi svetišče, el santuario, ob postaji znaki ljudskega turizma.

Sinje nebo je posejano z belimi oblaki, tu in tam nas zasenčijo. In spet neizmerna puščava, daleč na zapadu Andi, proti vzhodu nizek pas novega pogorja, komaj zaznavno nad obzorjem. Brezmejne prostranosti! V koliko so jih poselili staroselci,

kako so jih prehodili španski zavojevalci? Ali pozneje »caudillos« in »montonera«? Sredi pušče samotna koliba, rancho s stajami, kaka uta; nič sence: domačija kreolca. Goli holmi, zanimiva panorama. *Parajes solo para atravesar y dejar atrás.* (Že dobro uro prenašamo ameriško grozljivko. Sploh ne sodi v ta okvir!)

Chepes, pueblo perdido en el desierto riojano. Vendar se je pušča spremenila v goščavo z nizkim grmovjem in vmes – verjetno aguaribay. Opuščena železniška postaja, skromne hiše, izjemoma kakšna bolj čedna. Pogorje na naši desni bo Argañaraz. Zdaj se peljemo spet proti severu. Končno nekaj živine, koze. Grmičje živo rumeno cvete. Tu mora vsekakor več deževati, celo pobočja hribov so bolj zelena, ravnina pa sploh. Ure in ure enolična pokrajina: brezmejna ravnina, pritlikavo grmičje v nedogled. Rdeča zemlja, suha, skoraj brez trave, in vendar se vidi kako govedo. Tudi konji, koze. Prvikrat se tu vozim. Ne morem verjeti, da je riohanski »llano« tako zelen. El Portezuelo je za nami, pred nami mesto Patquía, a tega nisem zaznal, ker sem medtem malo zadremal. Gore na desni strani so izginile. Na levi so se približale. Nad temi ogromen kumulus. Od časa do časa »tranquera«, tu so potemtakem posestva. In res. Ob cesti napis »Finca la Huella«, 400 ha oljčnega nasada, mlada temnozelena drevesca bujne rasti. Potem ogromen pašnik, na mejah *casuarine*, - in spet novi nasadi, vzgledno oskrbovani.

Blizu mora biti glavno mesto province: zmeraj več smeti ob cesti!

V mesto zapeljemo po aveniiji Monseñor Angelelli, ob strani »pista aeróbica«, kar se mi zdi edinstveno. Na postaji zelo vroče, v vozilu še kar znosno. Hitro se odpravimo naprej. Nič zanimivega ni za oko. A industrijski park zelo moderen. Tu bi torej našel tudi Slovenca.

Do La Rioje sem sedel sam. Zdaj je ob meni kreolsko dekle z izrazitimi, močnimi potezami. Bi rekel: divja lepota. nič srčkana, s primesjo indijanske krvi. Izmenjava nekaj besed. Potuje v Santiago, tam je doma.

Mesto je za nami, pokrajina je še vedno enaka. Neskončna zelena ravnina – *monte achaparrado* -. Od tu je torej slavni »caudillo« Facundo Quiroga, poznan tudi kot »El tigre de los llanos«

Na naši levi veriga gora. Po zemljevidu izvem, da je to Sierra de Velazco. Daleč proti severu, kamor se vozimo, se naznanja dolga hribovita črta, skoro plava. Vsekakor bo to Sierra de Ambato. V glavnem že v Catamarki. Nekaj curkov vode smo prečkali, sicer pa je vse suho, a celo ob cesti zeleno. Kaktusi »tunas«.

(Avtobus se je napolnil, ne morem se več seliti.)

Ob cesti je tabla z zemljevidom, verjetno smo že v Catamarki: naselje Chumbicha, fitosanitetna kontrola. Ob cesti trebušasti, zelo debeli »palos borrachos«. Potem polje, pripravljeno za nasad. V vrstah količi. Nato pa že sadike oljk in še nasadi velikih razsežnosti. Bližamo se severnim goram, vedno višje so. Med verigama Ambato in Ancasti je dolina z glavnim mestom province. Tja smo namenjeni.

Malo pred sedmo se odpeljemo iz Catamarke. Sonce se nagiba k zapadnim goram, jaz gledam na vzhodno stran. Obzorje se je spremenilo: vse je hribovito, pobočja čisto poraščena, zelena. Med goščo kaktusi - svečniki, s tremi, štirimi rogovi. Vse bujno zeleno, a nič obdelanega. Zdaj se vzpenjamo po klancu, že med gozdovi.

Po mnogih ovinkih prisopihamo do prelaza in tam se odpre razgled na široko ravnino, globoko pod nami. Iz daljave izgleda kakor posejana z lagunami rjave barve. Ko se približamo, spoznam, da so zlata žitna polja, zdaj že požeta. Oglasi se, nekje v spominih, znana zamba »Paisajes de Catamarca ...un pueblito acá, otro mas allá, y un camino largo que baja y se pierde ...«. Opazim tudi čudna lesena poslopja, nikoli še nisem videl kaj podobnega: smatram, da so sušilnice. In res so: za sabo puščamo nasade tobaka.

Noči se že, ko se bližamo morju luči tam daleč. O, to bo vsekakor mesto Tucumán. Na postaji je treba vsaj noge stegniti, kaj kupiti za pod zob – in že se peljemo naprej, v trdo noč- zdaj proti Santiagu. A predstave je konec.

Sredi noči preseljevanje potnikov. V dremavici sem sklepal, da bo to Santiago del Estero. Sedež ob meni se je spraznil. In tako dremujem naprej, medtem ko bus enakomerno brni skozi noč. Dobršen del vožnje spremljam v polsnu.

Zbudil sem se v Chaco, malo pred Roque Saenz Peña. Svet se je čisto spremenil; vsenaokrog ravnina, gore so ostale daleč za nami. Bujnost rastlinstva spominja na *litoral*, obrežje velikih

rek. Zaplate pragozda, vmes živo zelena polja, mlade setve – verjetno soje. Teh je največ. Izjemoma (odcvetele) sončne rože.

Vozimo se proti vzhodu, proti soncu, a je delno oblačno. To je odprt svet, pampa; prostrani pašniki, mnogo živine, njiva sirka za silos. Guayabi, manjše naselje: ob cesti razstavljeno pohištvo, vse iz težkega rožičevca (algarrobo), ki je tu doma. In še žage in mizarske delavnice. In peči za ogljekuho. Nato spet »*monte chaqueño*«, neprehoden pragozd. Ob cesti jarki, polni vode, malo naprej nasad bananovcev; trop goveda *cebú*, ki počiva na livadi. Posebnost: kolonija visečih ptičjih gnezd. Pozneje izvem, da so to »*boyeritos*«

Zbudil sem se ob šestih, zdaj je osem. Cel dan sem že na voznji, pa še in še strmim v vedno nova obzorja. Majhna, skromna hišica, blizu bazar, zamočvirjen svet in nežnozeleno travica – in čaplje. Zdaj je na levi odprto obzorje, v daljavi gozdna meja – in potem spet neskončna livada, močvirje in ločje.

Ob devetih glavno mesto Resistencia. Že malo prej smo se srečali z dežjem. Vse je v mlakužah. Mimo je Puerto Tirol, mimo čakovska planota. Proti jugu se bliska.

Vsekakor sem prespal dosti mest, ki sem jih bil zabeležil: La Banda, Quimili, Quipilpi; kje sploh so,- obstojajo?

Most čez veletok Paraná in takoj nato mesto Corrientes. Smo že pri obrežju, vsa pokrajina o tem priča: ogromni pašniki, mnogo govedi, lagune, na manjših posestvih okrog hiš malo koruze. Druge kulture ni videti. Vse je živo zeleno (*verde, que te quiero verde*), noji (*ñandú*) na paši. Zdaj obširna polja mlade setve. Pšenica ne more biti, saj je čas žetve (naslednje leto sem zvedel, da so to riževa polja. Res so bila zamočvirjena.

Opoldne mimo Itá Ibaté, ki očitno spominja na gvaranijce, kmalu nato mesto Ituzaingó – in malo naprej jez Yaciretá (narodni spomenik korupciji, kot ga je imenoval sam predsednik države.).

Terminal Posadas mi ni ostala v spominu, verjetno ni nič posebnega. Tudi zabeležil nisem nič. A od tod naprej – po ruti 12 – kot izlet po vrtu paradiža. Zeleno valovanje na vse strani: živozelena preproga nasadov, gozdov, pašnikov, polj in pragozda. Sploh ni prostora za kaj drugega. Zelenilo prekriva celo provinco. Avtocesta seka nasade in gozdove kot stisnjena

med bujno ratlinstvo. Kot igraje se vzpenja v klance in se spušča kot po toboganih, po drugem za drugim, ure in ure. Na dnu vsake kotanje je zagotovo reka ali potok. Koliko smo jih prečkali? Nešteto! Od širokih rek do skritih potočkov med drevjem. Vse gvaranijskih imen. Tu pa tam skromna koliba, malo obdelane zemlje okrog, običajno nasad *mandioke*. So pač hiše oskrbnikov – *puesteros* –, zelo revne, a polne otrok, malo kokoši in kakšna kravica. Tudi večja naselja se nekako izgubijo med pogozdenimi holmi.

Ko se vozimo mimo Loreto, Santa Ana, San Ignacio – *ruinas jesuiticas* – misli lete v postojanke jezuitskih misijonov. Pred leti sem obiskal razvaline San Ignacio Miní. Cerkev je morala biti mogočna, naselje je bilo skrbno načrtovano. Vemo, da je bila organizacija v teh naseljih brezhibna in da so redukcije delovale res vzorno, v pravem evangeljskem duhu. Podobno kot prva krščanska občestva: vse je bilo skupno. In povrh so bili uspešni v vseh ozirih, celo v vojaškem, ko se je bilo treba braniti. Pa nadarjeni v umetnostih. Obiskovalci – tudi kanonični – so strmeli nad evangeljskim čudežem. Saj to je podoba izgubljenega raja! Človek pred padcem, v popolni harmoniji z deviško naravo, srečen v svoji nedolžnosti. Verjetno so Gvaranijski v teh naseljih začutili, da so končno našli deželo brez zla – *la tierra sin mal* –, o kateri govorijo njihova izročila in ki jo nenehno iščejo.

Res, Misiones se razodeva popotniku kot rajski vrt, kot nalašč ustvarjen za srečno življenje. Bujno rastlinstvo je kot pesem življenja: izraža silo in radost bivanja, brstenja, rasti in zorenja. Vseh pet, šest ur vožnje po vsej dolžini province (ca. 300 km) je eno samo razodetje bujne tropske narave.

Od vseh potnikov sem bil edini, ki se je peljal od začetka v Mendози do konca v Puerto Iguazú. Mislim sem, da bi moral dobiti kako nagrado za 36-urno vztrajnost, pa sem bil kaznovan: drugi dan so ponovili vse tri filme prvega dne.

Srečanje s hčerko in vnukinjo je bilo seveda prisrčno, saj se le poredko vidimo. Kmalu je prišel z dela tudi očka Mario. Vnukinja je bila spočetka zadržana, potem pa se ji je razvezal jeziček in kmalu nato tudi fantazija. Naslednje dni sem imel čast, da sem igral vlogo "*del abuelo Tritón*", ki je imel kar precej oblasti v njenem bajnem svetu princesk in čarovnic. Nekaj dni smo preživeli v vlogah pravljličnih bitij. Neverjetno živa je otroška domišljija!

Proti večeru sva šla s hčerko proti mejniku trojne meje (*hito de las tres fronteras*), kjer se Iguazú izliva v Paraná. V daljavi, proti severu, se vidi Ciudad del Este, na paragvajski strani. Še dalje, z daljnogledom, brazilski jez Itaipú. Proti vzhodu most čez Iguazú pelje v Foz de Iguazú, na brazilski strani. V smeri jugovzhoda me čaka veliko čudo. Predaleč je, da bi se čulo grmenje slapov. Tisto noč sem zaspal v sladkem pričakovanju.

Naslednji dan – krasno jutro. S kolektivom se potegnem do narodnega parka Iguazú. Hčerka je službeno zadržana. Sam grem avanturi naproti. Spočetka se pridružim skupini z vodičem, tako tudi kaj ujamem v ušesa. Vendar le nekaj časa, ker se zastrmim in zakasnim – zdaj tu, zdaj tam. Prehodim zgornjo stezo, potem spodnjo, pa še stranske stezice po gozdu. Strmim in se ne morem načuditi: vsenaokrog gigantska igra vesoljnega vodovja!

Potem se odločim za obisk otoka San Martín. Mikala me je prijazna peščena obalica, vabila me je sveža voda. Dan je vroč, sonce lepo pripeka. Ko stopim iz čolna na obalo, se počutim kot pionir, skoro kot slovenski »adelantado« na tem koncu sveta. Res zakasneli, a vendar. Takole sem zabeležil:

Na plaži otoka San Martín, v Cataratas del Iguazú. Naj bo tu zapisana slovenska beseda med bobnenjem slapov. Morda prvikrat na tem mestu. Ko tole beležim, sedim v senci slamnatega parazola. Okopal sem se, lepo ohladil, zdaj pa strmim v čudo narave: na desni vodopad Bossetti, za skalo veliki slap San Martín, tam zadaj za otokom strašni Hudičev goltanec. Zdaj bom šel po otoku po stezah, kjer so izletne točke za opazovanje. Napadajo me »jejenes«, neznatne mušice, a njihov pik vražje skeli. Zato še enkrat v vodo! Ura je gotovo že čez poldan. Hlapovi in kotanja blažilno hladijo.

Verjetno sem bil res prvi slovenski kronist pod visoko zaveso slavnih slapov. Otok sem hitro prehodil po senčnih gozdnih poteh. Na rtiču pred slapom San Martín sem dalj časa postal: edinstven pogled na hrumeči slap, največji na argentinski strani. Neverjetne količine rjave tekoče gmote drvijo nezadržno v brezno. Iz kotline se dviga rosa, ki hladi razgreto popoldne. Bolj daleč, malo na desno, brizgajo visoko v zrak curki in hlapovi iz Hudičevega goltanca. Po stezah srečujem ljudi in ne morem mimo, ne da bi jih ogovoril. Nekomu moram izraziti svoje čudenje. Še danes ne morem razumeti, s kakšnimi izgovori sem

začenjal klepet. Le en slučaj mi je ostal v spominu. Dekletu sem rekel, kako da je podobna moji hčerki. Malo ji je res bila podobna. Ko je spregovorila, sem zaradi naglasa vprašal, od kod prihaja. Bila je francoska Švicarka, samotna turistka, ki se ne boji širokega sveta. Na stezi sem srečal nemški Švicarki, ki podobno osvajata svet z majhnimi nahrbtniki. Dober par trenirk in – pot pod noge! Z Belgijci smo se pozdravili »por señas«. Srečal sem seveda Amerikance, enega Nemca, z Danci sem se kopal. Neverjetno, vse sem ogovarjal. Brazilsko dekle je spremljevalec filmal, ko je stopila iz čolna na plažo, se slekla in nekako naučeno zabredla v vodo in zaplavala. Vprašal sem jo, če je manekenka. »Še ne,« sem zvedel. Pozneje, ko sem v kiosku naročal sendvič in sok, nezaslišano, sem govoril z Japonko. Večina turistov pozna španske izraze za vsakdanjo rabo. Iguazú je vsekakor kozmopolitska Meka. Vse rase in jeziki se tu srečavajo. Večina ljudi pride v skupinah, a nekateri posamič, v dvoje, v troje. Spoznal sem, da se mnogim dogaja kot meni. Bil sem prevzet od silne pesmi voda. Občutek je tako močan, da ga ne moreš skriti, moraš ga s kom deliti.

Razen vodovja sem komaj kaj videl. *Koatijev* rep, ko je švignil v goščo. Ptiče »jotes«, ki predirajo vodno zaveso kot puščice. Menda gnezdijo pod slapovi. Žal sem moral prenašati tudi brnenje helikopterjev.

Noči so hladne, kot nalašč za počitek, jutra sveža, dnevi vroči. Naslednji dan sem oba sprehoda, zgornjega in spodnjega, že do opoldne opravil. Potem sem se kopal v tolmunu Dveh sester (*Dos hermanas*). Spočetka sem bil v vodi sam, a kmalu so se okorajžili še drugi. Več kot eno uro sem plaval križem po kotlu, le pod veliki tuš raje nisem šel. Iz petdeset-metrске višine voda ne pada prav narahlo.

Na sprehodu sem se dolgo zadržal pri slapu Bossetti, pri spodnjem delu, čisto ob vznožju, kjer rosa pleše po vetru, sem pa tja pa te doseže tudi prha. Zagledal sem se v igro padajoče vode, strmel, bolščal dolgo, dolgo. Prepustil sem se v mislih in čustvih čudoviti igri. Oceansko vodovje me obliva, silna gmota pada, neprestano pada; vode se valijo iz višin – nenehno, ni jim konca. Cel svet se vali name in me grozeče zakriva, a me vendar ne zakrije. Padanju ni konca, neskončno je. Brezno je tudi brezkončno, nikdar se ne napolni. Cel svet grmi nenehno v neskončno praznino. Grmenje, treskanje ob skalovje. Gmote vesoljnih voda, ki jim naenkrat zmanjka tal, se valijo še in

še. Vesolje se je utekočinilo in noro pada, kipi, vre in brbota. Silovitost v Hudičevem goltancu je res peklenska: neukrotljiva, strašna, strašanska in grozljiva. Če bi človek padel v tisto brezno, bi ga zmlelo kot igračo. Ko Iguazú izgubi oporo, ponori, se peni v srdu. V žlebu nastane peklenska stiska, hlapovi in curki brizgajo visoko proti nebu. Še niže doli, naprej iz goltanca, je reka čisto pobesnela. Le počasi se umiri in se spusti v normalen tek.

Takole iz žabje perspektive doživljam svet stotih slapov kot palček, ki se je nenadoma znašel med velikani. Iguazú je svet, kjer je vse okrog vesoljno padanje iz višin v prazno: noč in dan, leto za letom, stoletja, tisočletja. Narava se ne utruji, je radodarna in vredna zaupanja. A človek je zmožen, da jo spravi iz ravnotežja. Takrat bo še drugače ponorela kot v Peklenskem koritu. Pred nekaj leti je zaradi preobilnega deževja v Brazilu (kjer gozdove brezobzirno krčijo) Iguazú tako narasel, da je izgledalo kot vesoljni potop. Takrat je odneslo polovico zgornjih mostičev in brvi. Slapovi in slapiči so se strnili v eno samo imponantno vodno zaveso.

Iz primerne razdalje so slapovi le zemljepisna zanimivost. V perspektivi celotne pokrajine so res le padci (po špansko tudi skoki – *saltos*): narava malo poskoči, se poigra, zaigra smelo variacijo v dolgi melodiji veletoka. Smetana je v simfoniji čudovito uglasbil tok reke Moldave. Predstavljam si jo pohlevno, umirjeno. Sprašujem se, kako bi izrazil bojevanje prvin, ki so navzoče v Iguazú: voda, zemlje in praznine. V simfoniji Vélike reke bi morala pri slapovih vsa glasbila, posebno tolkala, timbali v paroksizem, v pandemonium.

Človek čuti ob veličastvu tega pojava nekaj silnega, nadčloveškega, svetega. Guaranijci so smatrali Iguazú za svet kraj. Legenda o njihovem nastanku pravi, da je ob Veliki reki, davno že, živela deklica, po imenu Maipú, ki je s svojo izredno lepoto osvojila srce mogočnega božanstva. Pa se je zagledala in zaljubila v navadnega zemljana in takrat je njena ljubezen vžgala v fantu enako čustvo. Neke noči sta se mladenka in njen ljubljenec sešla ob reki ter s čolnom zbežala. V tajni noči sta si hotela izraziti svojo strastno ljubezen. Tupá, najvišji bog, ju je opazil in se razsrdil. Presekal je tok mirne reke, spodmaknil položno strugo – in ubožca sta zgrmela v strašno brezno pobesnelih voda. Tako so nastale *Cataratas del Iguazú*. Iz božje ljubosumnosti!

Bolj prozaični podatki o reki so naslednji:

Iguazú izvira v Brazilu, v Serra do Mar, petsto kilometrov više. Vodni padci imajo povprečno višino 70 metrov in ker se reka na tistem mestu zelo razširi, je število padcev veliko, med 160 in 270, odvisno je od količine vodotoka (med 1700 in 1800 kubičnih metrov na sekundo). Slapovi nastajajo v premeru 2700 metrov, kjer je vključena vijuga v Hudičev goltanec, ki je kot dolgo korito, kjer voda od obeh strani in s konca grmi v brezno.

Za španski svet je slapove odkril Don Alvar Nuñez Cabeza de Vaca, drugi predhodnik Srebrne reke, ko je s svojo ekspedicijo prečkal pol ameriške celine. Od atlantske obale (Santa Catarina) proti mestu Asunción je na poti naletel na to naravno čudo. Verjetno je v začudenju vzkliknil: Santa Maria! – in tako slapove tudi krstil. Vendar je prevladalo gvaranijsko ime.

– o –

Misiones ni le medvodje, silna vodovja in igra voda. Misiones je tropski pragozd, ki je svojčas pokrival celo provinco (ko še ni bila provinca). Zdaj je večina površine obdelana: polja in gozdovi. Nekaj je pa le še nekdanjega pragozda, čeprav ne več v prvotni raznolikosti.

Naslednji dan je bil določen za odpravo v pragozd. Seveda ne v pravo džunglo, ampak po izsekani stezi (*pikadi*), ki se zareže kar štiri kilometre v goščavo, po znanem »*sendero macuco*«. Steza je bila izsekana ne samo za radovedne turiste, ampak prvotno za raziskovalce, ki prihajajo iz vsega sveta v bližnji laboratorij, da tu proučujejo posebnosti kraja in žive narave. Pred leti so Macuco opremili z didaktičnimi tabelami za šolske izletnike, pač s podatki o rastlinstvu, o živalih itd, a neka posebno divja skupina gimnazijcev je vse razbila, načrtno vse uničila. Lepo spričevalo za naše šole!

Od glavne steze se odpirajo še stranske. Včasih je treba globoko v goščo, da končno zaslediš kakšno družino opic. Mario, primatolog, zasleduje pet, šest družin malih opic »*caí*«. Vsako pozna po imenu oziroma po označbi. Za vsako ve, kakšno mesto zaseda in kakšno funkcijo izvršuje v skupini. Pri vsakem pohodu napiše dnevno poročilo: kaj je novega med njimi, rojstva, smrti, morda bolezni, nesreče; kje so prespali, kaj so jedli, kam so namenjeni. Še druge spremenbe: če se je pojavil kak nov član pribežnik, izginil drugi, prebežnik. Tako se izogibajo endogamiji. Kar zanimivo poglavje! In kako ima vsaka skupina svo-

jega poglavarja, vsaka noseča opica svoje privilegije in kakó skupnost končno sloní na samicah, ki zagotavljajo stalnost in harmonijo.

Takoj po zajtrku sva se z Danijelo odpravila na pot: ona pripravljena za opazovanje in beleženje (daljnogled in tabele z razpredelnicami), jaz pa kar v *ohotah* in kratkih hlačah kot za kopanje. Res nama ni prekrizala poti nobena kača. A mravlje, dolge kot ose, raziskujejo stezo. Še dobro, da so samotarke. Če bi se organizirale v bojni pohod, bi bile kar strašne.

Hčerka opazuje označena drevesa ob poti in v bližini: neke vrste fikus in palmo *pindó*, podatke vnaša v tabele. Jaz si mimogrede nabavim zalogo *pindojevih* kokosov (drobni, oljnato sladki oreški, verjetno iz družine dateljnov).

Okrog poldne sva prispela do konca Macuca. Tam se stranska *pikada* spusti po strmini, precej globoko do majhnega slapa in tolmuna. Naravni bazen sredi bujnega tropskega rastlinstva! Kot v kakšnem Tarzanovem filmu. Po dolgi hoji se sveža voda še posebno prileže.

Kaj sem se naučil v tej odpravi?

Da tropski gozd skoro ne pozna letnih časov. Drevje cvete in zori v katerikoli dobi, vsaj nekatere vrste, kot *pindo*. Druge se zvrstijo tako, da je hrana za žuželke, ptiče in sesalce skozi vse leto. Raznolikost v rastlinstvu je tako velika kot v nobenih drugih gozdovih, saj vsebuje dvatisoč poznanih vrst rastlin, več kot štiristo vrst ptičev, da sploh ne govorimo o tisočih vrst žužkov. Visoka temperatura in stalna vlaga (padavin je več kot 2000 mm letno) dajeta misijonskemu gozdu lastnosti ogromnega naravnega rastlinjaka. To je neprehodna gošča, kjer je vse prepreženo in prepletено v čudovitem ekološkem ravnovesju.

Naravoslovci razložijo kar šest stopenj v tej čudoviti gozdni lestvi. K prvi štejejo drevesne velikane, ki izstopajo s svojimi tridesetimi metri višine, kot so *incienso*, *ibira-pitá*, *timbó* in druge. V drugo spadajo velika drevesa, do dvajset metrov visoka: beli *guatambú*, črni in rumeni *lorbar*, *peteribí* in tudi palma *pindó*. Naslednja skupina so srednje visoka drevesa, kjer je gostota še večja, nato je vmesna stopnja doraščajočih dreves. Končno grmovje in vsakovrstne trave. Znana je divja kopriva. Veliko je bambusove gošče, ki je čisto neprehodna. Mnogo vrst praproti, nešteto *epifit* kot *orhideje*, *clavel del aire* in sploh *bromeliaceje*. Slučaj *güembé* mi je ostal v spominu. V Buenos

Airesu smo jih navajeni, imamo jih po vrtovih. A kako sem se začudil, ko sem jo zagledal kot v sedlu na visoki veji in – jojme – s koreninami do tal, ravno navzdol kot »v plajbo«, prav po Evklitovi geometriji. No, iz sedla do tal je bilo kar blizu deset metrov. Nisem se mogel načuditi. Prva neumna misel je bila: kako je vendar splezala na vejo? Uganko prepustim bralcu.

Zanimiv je slučaj divjega figovca *guapoy*, ki se zaseje v kaki razpoki ali v rogovili drugega drevesa. S koreninami ga počasi objema, bolj in bolj pokriva, ga stiska, davi, dokler ga ne zadavi in ga enostavno nadomesti. Razvije se v mogočno drevo. To zanimivost so nam kazali v parku, a potem sem videl drugačen primer v razvalinah v San Ignacio. Figovec objema precej veliko skalo v razpadajočem zidu. Ima jo kot v svoji pesti, a je seveda ne more streti, zmleti. Kot nem boj dveh titanov.

Pa še drug slučaj. Iz Indije so prinesli fikus kot okrasno drevo, ker ima zelo lepe, bleščeče liste, podobne hrastovim, a dvakrat večje od *gomer*a. V gozd še ni zašel, pač pa ga je dosti po parkih, vrtovih in tudi po ulicah severne province. Zanimivo je pa tole: Neposredno iz debela in vej mu poženejo sadovi, lepe debele fige, nekoliko bolj ploščate kot navadne, a ti sadeži ne dozoriijo. Na vrtu sem videl, kako padajo na tla, lepe za oko, a vse odprte in znotraj suhe. A zakaj ne dozoriijo? Od vodiča sem zvedel tole: Uvozili so figovca, ne pa žuželke, ki ga edina more oploditi. V sadež se mora prebiti, ko je še zaprt. Nobena ameriška mušica se doslej ni usposobila za to opravilo.

Drevo *Hovenia* je bilo tudi uvoženo. Dobiš ga na ulicah in v pragozdu. Danijela je raziskovala njegov vpliv na domače rastlinstvo, posebno v gozdu. Sadeži ugajajo opicam *caí*. Morda je bila njegova vključitev v ameriško džunglo skladna, ne pa kot divji pušpan v delti, ker zamori vse avtohtono rastlinstvo.

Še več je zanimivosti, nešteto bi jih bilo. Pozabil sem ime drevesa, ki edino v džungli nima ne epifit ne parazitov, ker njegovo votlo deblo služi mravljam za bivališče. One ga obvarujejo vsake nadleže. To drevo opravlja zelo važno delo: celi rane v gozdu, kjer je bilo preveč izsekavanja. Najprej se naseli na ranjeno kožo občutljive biosfere in tako *cikatrizira* gozdno preprogo.

Ves sedanji misionjski pragozd, tudi oni iz Narodnega parka, je v resnici že drugega rodu. Iz prvotnega so namreč izsekali drevje, ki ima lesno vrednost.

Kaj sem videl od favne? Najbolj vidni so ptiči. Papige vreščijo vsepovsod. Mnogo je kolibrijev, ki so kot dragulji, bleščeci v sončnih žarkih. Malo več potrpljenja je treba, da vidiš debelokljunca *tukana*. Iz gošče se oglašča ptič, ki spominja na žolno. Na samotni palmi visi nešteto lepo izdelanih vrečk: gnezdeca. Tu gnezdijo, bolj na odprtem, da se izognejo podlasicam.

Nešteto je vrst metuljev, najlepši so iz družine *morpho*. Manjši, kovinsko plave barve, so me skoraj oblegali. Ta metulj zelo rad pristane na znojni roki, da posrka sol.

Sesalcev nisem videl, le *coati*-ja. Globoko v goščavi se menda še sreča tapir, ameriški panter *yaguareté*, *tamandúa* ali mravljinčar, pa *osito lavador*, medvedek, ki opere jed, preden jo poje.

No, malo me je zaneslo tole opisovanje, morda za koga dolgovezno. Ne da se izraziti vse pestrosti, ki jo človek na vsakem koraku sreča v Narodnem parku Iguazú. Seveda, to je tropski svet, mi smo pa bolj navajeni na ravninsko pampo. Vsepovsod je videti tropsko sadje: *chirinoje*, *palte*, *mango*. V brazilskem Foz do Iguazú je na izbiro toliko različnih vrst sadja, da je res težko izbrati. Polovica tega je meni čisto nepoznanega.

Ob vsem tem, kar pomeni novi svet, bi bilo potrebno poklicati na pomoč naše jezikoslovce, leksikografe. Kje naj najdem slovenske izraze za rastline in živali, ki so tipično ameriške? Španci so prevzeli indijanska imena za stvari, ki jih v Španiji ni bilo. V našem slučaju od gvaranijcev. Za mate čaj vemo, da je ameriški in da je že udomačen. A kdo bo našim mizarjem dopovedal, da je možen še kak drug izraz za vrsto lesa kot je *viraró*, *guatambú*, *petiribí*, *quina*, *incienco* (kadilo?), *cedro* (misionero), ki ni naša cedra, saj ni iglavec, pa še *tacuarembó* itd., itd.

V Misionesu človek čuti, da je prišel v stik s prvotno Ameriko, z razkošjem in raznolikostjo »zelene celine«. Pa ne samo z bujno floro, ampak tudi z izročilom gvaranijske kulture: z jezikom, z glasbo, z umetnostjo, z rokodelstvom. Tipično glasbilo Paragvaja in tudi naše mezopotamije je harfa, ki menda najbolje izraža dušo gvaranijcev. Čudovito tudi izraža vodovje, bodisi žuborenje potokov, pretok impozantnih veletokov, posebno pa igro slapov. Zvoki se utrinjajo kot biserne kaplje sredi pragozda. *Guarania* je lep izraz gvaranijske duše, ki je romantična in senzualna. Harfa je verjetno še iz časov jezuitskih

misijonov. Pozneje so uvozili tudi harmoniko, no, prišla je s priseljenci in je danes značilna za ves *litoral*.

- o -

Naslednje dni sem se še vračal k slapovom. Zdaj sem postal kje na zgornji stezi, a raje sem se mudil na spodnji. Slapovi se mi zdijo bolj veličastni iz tega pozorišča; moč in neugnanost vodá se bolj čuti iz perspektive majhnosti.

Poskusil sem otroško igro. Zagledaš se v slap, v padanje vode, dolgo časa pogled ujet v padanje, tako da že vse pada, vse grmi navzdol v brezno. No, in kaj potem? Ko potem upreš pogled v bregove ob slapu, vidiš, da le-ti lezejo navzgor, da, dvigajo se, občutek imaš, da se ves svet okrog tebe dviga. Kar neverjetno, a podobno kot če se močno vrtiš, ko se končno pijan zvrneš po tleh, se svet še naprej vrtil okrog tebe. No, to je seveda iz otroških let.

Opazoval sem različne skupine turistov. Tok obiskovalcev se čez dan ne pretrga. Šele na noč pojenja. Drug za drugim prihajajo avtobusi. Skupine se razlikujejo po jeziku, po starosti, po nošah. Srečam skupino zelo radovednih gospa, že kar priletne, fine dame, ki delajo čast zveneči italijanščini. Druga skupina je govorila nemško, več je bilo angleško govorečih. Pozornost so vzbujale nune, cel avtobus sester. Tisti dan bi moral dve od njih prositi za skupno sliko ob napisu *Salto dos hermanas*, s slapom v ozadju. Prepozno sem se spomnil. Tudi skupine upokojevencev so pogoste. Vse potekanje seveda filmajo – za poznejšo prodajo.

Vse mogoče govorice sem slišal v tistih dneh, slovenske pa ne in tudi nobene slovanske ne. Videl sem Mongole, videl mnogo ras, a začuda, Slovanov ni bilo. Tudi v skupinah ne.

Vse dni sem se kopal, vedno v tolmunu »sestrskih slapov«. Vreme je bilo sijajno. Mislim, da je dvakrat deževalo, a ponoči. Na brazilski breg slapov nisem šel, pač pa sem obiskal mesto Foz de Iguazú. Takoj pade v oči razlika: rast in napredek v Foz, recesija v Puerto Iguazú.

Cataratas del Iguazú, čudo božjega stvarstva! Iz vsega sveta se zgrinjajo turisti, da ga občudujejo. V čem je pravzaprav to čudo? Naravno je, da voda pada navzdol, da para brizga navzgor, da padanje velike gmote povzroča bobnenje in grmenje. A čudo je v celotni igri teh prvin v tako veličastnem obsegu – prostorsko in časovno. Da se tako velika reka kot je Iguazú naenkrat

prelomi in zgrmi v prepad in da se ta igra ne neha, da traja dan in noč, leto za letom, v tisočletja in v nedogled. Le Bog ve, pa geologi ugibajo, v kateri dobi je v bazaltu nastala tako globoka zarez. Od tedaj se tu dogaja ta veličastna igra za čutila in za domišljijo. Narava se ne utruji. Le človeška neumnost bi bila zmožna vreči s tečajev celotno vremensko ravnotežje.

PRIPIS:

Ker je pač tako, da je doživljanje čudes najsilnejše ob prvi predstavi, sem semkaj vključil opis iz prvega obiska slapov. Ob naslednjih že ni bilo enako, pa čeprav sem se mogel peljati z "ekološkim vlakcem" skozi gozd - ter se po mostovih približati čisto na rob peklenskega korita. Res vidiš kako vodovje z obeh bregov - argentinskega in brazilskega - grmi v globoko brezno, kako besni, se vrtinči, vre, se dviga v curkih, v hlapovih. A ptičja perspektiva ne zazna vse silovitosti mogočnih padcev. Pa še to! Odkar je kompleks v privatnih rokah je vse preveč napeljano na potrošniško plat, vse preveč je posegov v deviškost okolja. Višek samovoljnosti novih gospodarjev sem pa občutil ob prepovedi za kopanje. V vesoljnem vodovju - sredi tropskega poletja, se ne smeš ohladiti v tolmunu, na plaži, ko vsi gagamo od vročine. Prepovedano! Seveda, ne marajo nobene odgovornosti.

Navajam nekaj znanstvenih imen za gvaranijske oz. španske izraze:

- Guaembé - *Philodendron bipinnatifidum*
- Guapoy (Ibapohí) - *Ficus monckii*
- Guatambú blanco - *Balfourodendrum riedelianum*
- Gomero - *Ficus altissima*
- Ibirá-pitá (Caña fistula) - *Peltoforum dubrum*
- Incienso (Trementina) - *Schinus longifolius*
- Laurel amarillo - *Ocotea diospirifolia*
- Laurel negro - *Ocotea lanceolata*
- Peteribí - *Cordia trichotoma*
- Palito dulce - *Hovenia dulcis*
- Pino paraná - *Araucaria angustifolia*
- Quina - *Mitoxylon perulterum*
- Timbó (Oreja del negro) - *Enterolobium contortisilicum*
- Viraró - *Pterogine nitens*
- Macuco je avis gallinacea iz Brazila
- Caí - primate gen. *Cebus*

MILENA MERLAK DETELA

DNEVNE BELEŽKE

Dunaj, 18. januarja 2003

Imamo domači obisk. Sin Matija je pripeljal oba vnučka, ki sta si želela, da bi ju deda Lev popeljal v oddaljeni Tehniški muzej. Meni poteka dan kot ponavadi ob sobotah, ko je na vrsti prednedeljsko čiščenje.

Ob ukvarjanju z mlajšim vnukom Andijem so se mi utrnili tudi ti verzi:

Malemu prismuknjencu

*O mali prisluškujoči nam prismuknjencek...
ki potrebuješ učiteljev kup,
ti svojih staršev in sveta up,
tebi želim vse,
kar za tebe dobro je.*

19. januarja 2003

Včasih se sprašujem, če imam še domotožje? Kam bi najprej poletela, če bi bila ptič in ne več človek? Sprašujem se, od kod ta misel v moji glavi. Ne spadam namreč med pesnike, ki se radi primerjajo z različnimi živalskimi rodovi in vrstami, z drevesi in rožami.

Do kdaj in do kje je obujanje spominov potrebno? In katerih? In na koga? In na kaj?

Koliko veljajo spomini, če so le delno zanesljiva informacija iz polpreteklosti in preteklosti, saj se že danes ne morem spomniti na marsikaj, kar je bilo včeraj in predvčerajšnjim?

Obstajajo spomini, ki bi jih kot posamezna oseba želeli pozabiti, vendar se proti osebni volji zmeraj znova povrnejo v zavest. Očitno je naša človeška sposobnost spominjanja odvisna od vsakokratne osebne vesti.

20. januarja

Z zelenim, kratkim in gostim mahom obrasla skala, drevesna korenina, ki gleda iz peskovite zemlje, je več kot samo zanimiva, ker je živa. Vrednota živega pa je neprecenljiva... Ali je možno, da smo za to že premalo občutljivi? Na žalost je tako! Smo!

24. januarja 2003

»Pred nami je široka pot...«

Široke poti sodobnega časa so avtomobilske ceste, ponavadi nekajkrat večje kot neasfaltirane poti, po katerih se je stoletja vozilo s konjsko vprego ali hodilo peš. Če si priključimo v spomin posebno širokost v naravo zarezanih tako imenovanih »transkontinentalnih« cesta, bi morali nujno dobiti občutek, da je cest te vrste kar preveč, ne le dovolj...

8. februarja 2003

Prebiram aforizme pisatelja Ivana Cimermana, ki jih je objavil v večjezični knjigi *Bumerangi* (založbi Debora in LOG, Ljubljana - Dunaj 1994). V »Kmečkih aforizmih« na primer ugotavlja: *Oblečena mesta so nage vasi.*

Resnično: Po mestih današnjega sveta je veliko ljudi, ki se bolj slačijo, kot oblačijo. A glavno je, da imajo kljub temu kaj za obleči.

Cimerman piše: *Dovolj je lepih vil, rabimo gnojne.* Napačno: Za kidanje gnoja so ženske prešibke.

Trdi tudi: *Koliko pisarn v hlevih! In koliko pastirjev v pisarnah!* Res? Pasti so v pisarnah nastavljene za ljudi, v hlevih pa za podgane in miši.

Zapiše: *Ustavite vrtenje Zemlje! Zmešalo se mi bo v napačni smeri.*

Toda zemeljska tla so mirna. Zmešani možgani pa so brez smeri.

Nekje trdi: *Kaj pa naj počne Superman na Zemlji, kjer še nismo očlovečili niti polovice opic?! No ja. Človeštvo ni in ne bo učlovečilo niti ene opice! Pa tudi osemenjevati se jih ne bi smelo!*

Glede oslov pa pravi: *Svet je veliko tržišče, vedno dobro založeno z osli. Prodajmo se draže, če nas kdo kupi.*

Če...? Ne moremo si kupiti oslov po še višji ceni (niti oslic ne), odkar so postali preveč požrešni in izbirčni.

Sporoča tudi to: *Pravočasno smo ga odtrgali od središča odločanja. Spremenil nas je v tarčo.*

Toda rešitev problema ima dve plati, konkretno in duhovno. Bil je najboljši strelec!?

O vojnah bi rad podal tako razlago: *Vojne se vnemajo za zemljo, državo, zlatonosno reko, oblast, vero, pet samostalnikov ženskega spola. Možje pa v boj za staro pravdo, šesto žensko samostalnico.*

Vojne nastajajo zaradi želje moških, samostalnik ženskega spola samostalnica, ki ga omenja avtor aforizma Ivan Cimerman, pa je slovnični konstrukt oziroma izmišljotina moških jezikoslovcev.

In: »*Kakšna tišina v lepoti! In kakšna lepota v tišini!*« kraka vrana, in skruni obe.

Vrana je kot ptič del vseprisotne zemeljske narave Boga Stvarnika, torej živa stvar božjega stvarstva. Krakanje vrane v tišini narave zato ne moti!

Nedelja, 16. februarja 2003

Izgleda, da se je dopoldne nebo pripravljalo na sneženje. Le tu in tam si videl padati snežinke, ki jih je zibalo ob pihanju lahkega zimskega vetra. V opoldanskem času je prišlo do vidne spremembe. Med prvo in drugo popoldansko uro že gosto sneži. Veter piha s severne strani, zato sneži poševno. Tako zimsko vremensko dogajanje me vedno pretrese do bistva.

17. februar 2003

Ob približno sedmi uri zvečer: Svetal zimski ponedeljek. Sneženje je od nedelje do danes zjutraj ponehalo. Na severozahodni strani neba je vidna posebno velika polna luna. Tako silovita je v svoji vesoljni lepoti, da mi primanjkuje besed za opis tega nebesnega čudeža, pa tudi tesno mi je ob njem pri srcu. Poleg tega me čudi, da ima nenavadno barvo, ki spominja na sončno podnevi.

5. marca 2003

*Ko je sonce vstalo,
dajal sem mu hvalo,
da na oknu rože
mi je obsijalo.
(Simon Jenko, OBRAZI)*

V sončnem jutru med sedmo in osmo uro še upam, da bo tudi dan poln sončne svetlobe. Upam, da bo zrak zimsko svež. Na drevju ni videti sreža. Izgleda, da zunaj ni posebno mrzlo.

Tudi domači maček Smigel si je upal na balkon, vendar se je že po nekaj minutah vrnil v sobo.

8. marca

Na koledarju za leto 2003 žal opažam neljube spremembe in površnosti. Vprašljive so že poljubno samovoljne označitve luninih men brez točno določenih časovnih razmakov.

Torek, 11. marca 2003

Po daljšem času so mi prišle na misel zanimive slovenske stare besede z negativnim prizvokom. *Pijandura* označuje v Sloveniji ljudi, ki se že skozi stoletja morajo po stari navadi, ponavadi že zjutraj »na tešče« pred zajtrkom, to je na prazen želodec, »zalivati« s tisto alkoholno pijačo, od katere so odvisni. Zanimiva je tudi beseda *stremuh*, s katero se označuje človeka, ki opazno »stremi« za nečim ali po nečem, kar mu preveč pomeni. Posojevalci denarja, ki zahtevajo pretirane obresti, so že svoj čas veljali za *oderuhe*. Podoben slab prizvok inata tudi besedi *skopuh* (nemško Geizkragen) in *požeruh* (nem. Fresssack).

Dunaj, 12. aprila 2003

Prebiram pregovore v koledarju celovške Mohorjeve družbe za leto 2003. Na primer tega o ljubezni: *Strah in ljubezen ne stanujeta pod isto streho*.

K temu lahko pripomnim, da se za ljudi, ki jih ljubimo, včasih bolj bojimo kot za sebe.

Potem preberem: *Kjer je ljubezen, nič slabega ne škodi, kjer je ni, nič dobrega ne koristi*.

Toda človek ni popolno bitje, zato lahko tudi v ljubezni povzroča slabo; je pa lažje dober, če je sposoben prave ljubezni...

14. aprila 2003

*"Vem, da ne vem, o Bog,
koliko milijard bitij
si že ustvaril...
Vem pa, da si življenje jim podaril,
in to povem vsem ljudem
nad vse hvaležno in z največjim občudovanjem. Amen."*

22. aprila 2003

Ponoči sem sanjala, da pada sneg. Bog ve zakaj, saj sem pomladi vesela, kot vsako leto, ki se ga zavestno spominjam.

MOJCA KOBI

SMETKE V OČEH

Nekdo molče sprejme vrnjen odvišni drobiž.

Drugi okuži z aidsom lahkoverneža.

Tretji izklopi očetu umetna pljuča, ki ga drže pri življenju, da pospeši zapuščinski postopek.

Tam nekje uživajo, ko dajo napačne napotke nekemu, da zaman tava in išče.

Zlonamerna presoja uniči mesece trdega truda za shujšanje.

Zgoraj nekdo trpinči svojega otroka, da uživa ob zavesti svoje vsemogočnosti.

Spodaj mati vdano sprejema nasvete neveščih lažnih strokovnjakov.

Med zvenečim frfotanjem se obe veliki kostanjevi polobli, oči sestavljene iz tisoč navadnih oči, v katere so vdrle te in na tisoče drugih podob, kar daje Njemu popolno predstavo potí, po kateri je zašlo Stvarstvo.

Tisočere oči se začenjajo solziti, ko poskušajo odstraniti smeti, ki jim povzročajo srbež.

Začetek vesoljnega potopa.

ANDREJA MRAK

**POLITIČNI IN DRUŽBENOGEOGRAFSKI
VIDIKI SLOVENCEV V BARILOČAH
(ARGENTINA)****Diplomska naloga – Ljubljana 1999**Mentor: dr. Milan Gufon)***(III. DEL)****6. 2. 26. POLITIČNA OPREDELITEV BARILOŠKIH
SLOVENCEV**

Politična pripadnost povojnih priseljencev je bila do osamosvojitve Slovenije leta 1991, precej enotna. Vsakdo, ki se je vsaj malo zanimal za politiko, je bil protikomunistično opredeljen. Protikomunistična usmerjenost je bila posledica dejstva, da so morali pripadniki prve generacije zaradi zmage komunistične revolucije proti svoji volji zapustiti domovino.

Ta zavest se je prenašala na potomstvo, seveda pa je treba upoštevati, da se nekateri za politiko niso prav nič zanimali. Želeli so si le živeti v miru, daleč od burnih dogajanj v domovini, zaradi tega se tudi niso hoteli preveč tesno vključiti v skupnost. Izogibali so se prireditvev s političnim predznakom, kot so domobranske proslave, praznovanje 29. 10. in podobno.

Med bariloškimi Slovenci sicer resda prevladujejo povojni protikomunistični emigranti, zasledimo pa tudi tiste, ki so domovino zapustili zaradi ekonomskih razlogov, potomce predvojnih priseljencev in celo bivše partizane, nekaj pa jih je v Bariloče prišlo zaradi želje po spremembi okolja, kar vse kaže na precejšnjo heterogenost bariloške skupnosti.

Glavnina pa je kljub temu ostala izrazito protikomunistična in je simpatizirala s Slovenskim narodnim odborom (SNO), ki se je leta 1947 izoblikoval v Buenos Airesu iz treh frakcij:

* Izpuščena so prva poglavja, ki govorijo o izseljenstvu, Argentini in Bariločah, kakor tudi vsi grafikoni, tabele in zemljevidi

- Slovenske ljudske stranke (SLS), v kateri so se združili njeni bivši pristaši, njen vodja je bil Miloš Stare;
- Liberalne stranke, v kateri so se združili bivši pristaši Jugoslovanske nacionalne stranke, vodja je bil Rudolf Žitnik;
- Socialistov, pod vodstvom Jelenca.

Liberalna stranka in socialisti so po smrti vodilnih mož počasi prenehali z delovanjem, tako da je aktivna ostala le SLS. Slovenski narodni odbor je politično predstavljal SPIE po svetu in bil opozicija komunistične partije.

Bariloški Slovenci so kljub protikomunistični usmerjenosti ostali politično pasivni glede pripadnosti strankam SNO, kar je bilo do določene mere pogojeno z oddaljenostjo od glavnega mesta.

Izseljenci v Argentini so z navdušenjem podprli začete spremembe in gibanje za osamosvojitvev. Dokončno osamosvojitvev 25. 6. 1991 je burno pozdravila vsa argentinska Slovenija. Slavju ob osamosvojitvi so se pridružili tudi v Bariločah in SPD se je zelo zavzemalo za doseg priznanja nove slovenske države. Zelo slovesno je bilo tudi ob mednarodnem priznanju Slovenije v začetku leta 1992.

Dne 19. 1. 1992 so pri slovenski zahvalni maši maševali še trije slovenski duhovniki, veliko slovenskih turistov in predstavniki hrvaške bariloške skupnosti.

23. 1. 1992 se je za to priložnost na Trgu Narodnostnih skupin (Paseo de las Colectividades) zbralo veliko ljudi, da bi proslavili slovensko in hrvaško osamosvojitvev. Med njimi so bili tudi predstavniki bariloških civilnih, vojaških in cerkvenih oblasti. Ob spremljavi himen so zaplapolale slovenska, hrvaška in argentinska zastava (Arko, 1992).

Precej Slovencev v Bariločah je takoj zaprosilo za slovensko državljanstvo in ga tudi dobilo, drugi so zanj zaprosili in ga dobili v prihodnjih letih.

SNO se je leta 1991 po osamosvojitvi Slovenije prostovoljno razpustil, ker je v Sloveniji nastopil večstrankarski sistem. Zdaj se je SPIE* začela politično polarizirati.

Bivši člani SNO so se večinoma opredelili za Slovenske krščanske demokrate (SKD) pod vodstvom Lojzeta Peterleta.

Peterle je obiskal Slovence v Argentini in prišel tudi v Bariloče, kjer so ga navdušeno pozdravili. Navdušenje je deloma splah-

nelo, ko je SKD stopila v vladno koalicijo z Liberalno demokracijo Slovenije (LDS) pod vodstvom Janeza Drnovška. Ugled SKD se je zmanjšal, saj LDS velja za stranko preoblečenih komunistov.

Vse več je bilo simpatizerjev Janševe Socialdemokratske stranke (SDS), zlasti po tem, ko je tudi Janez Janša obiskal argentinske Slovence in Bariloče.

Danes si simpatije delita SKD in SDS, opozicijski desničarski stranki. V Bariločah ima več simpatizerjev Janševa SDS. Slovenskih volitev se udeleži večina polnoletnih imetnikov slovenskega državljanstva.

Prvi del naloge SPIE je bil z osamosvojitvijo torej opravljen; komunizem je padel, Slovenci smo dobili svojo državo. Kaj je zdaj povezovalna točka, ki poleg pripadnosti slovenskemu narodu in ohranjanju slovenstva še vedno povezuje Slovence v Argentini?

Padec komunizma je za bariloške slovenske izseljence pomenil neke vrste zmago, ki pa še vedno ni bila popolna. Velika večina jih še vedno ni navdušena nad novo državo. Menijo, da komunizem še ni padel, da so si vladajoči samo "zamenjali uniforme" in še vedno vladajo komunisti le pod drugim imenom in krinko. Z vlado in s politiko v domovini niso zadovoljni. Menijo, da je največja napaka, da ni bila izvedena lustracija, ki bi "počistila" z ostanki starega režima po zgledu Češke republike. Še vedno ni prave demokracije, ljudje v Sloveniji smo še vedno preveč naivni. Kočevska sprava je nezadostna in demokracija ni možna, če še vedno vladajo isti kot v prejšnjem režimu.

Premalo se govori in ve o SPIE, njenem delovanju in dogajanju med drugo svetovno vojno. SPIE ima še vedno negativen prizvok in je vsaj v javnosti preveč enostransko označena. Nekateri še vedno ne morejo pozabiti vseh krivic, ki so jih morali pretrpeti, od pomorov bližnjih, zaplemb imetja, prisilnih izgonov... Vse to zahteva opravičilo in priznanje, da jim je bila storjena krivica. Hočejo, da se končno pove resnica kdo so in za kaj so se borili. To je tisto, čemur še vedno ni bilo zadoščeno in za kar si bodo še naprej prizadevali. Boli jih, da so jih v domovini označili za izdajalce, kar jih je še dodatno vzpodbudilo k prizadevanju, da dokažejo, da ljubijo svojo domovino. Zato ohranjanje slovenstva in njihovo delovanje, ki je privedlo do uveljavitve pojma slovenski argentinski čudež.

Njihova sedanja naloga je pomagati Slovincem razumeti, zakaj so izseljenci in da niso strahopetci, ki so bežali, ker bi delali krivico. So le žive priče preteklih dogodkov, ki imajo drugačen pogled na svet kot zmagovalci. Radi bi Slovincem v domovini razkrili pravo zgodovino, ki je bila zamolčana.

"Morda se bo slišalo čudno, vendar je čista resnica. Umor mojega očeta mi je zaznamoval celo življenje. Še vedno, pa čeprav je od tega že 50 let, mi spomin na ta dogodek odpre globoko rano. Pred seboj je imel še celo življenje, pa je moral umreti samo zato, ker je pomagal ljudem bežati, da bi si rešili življenje. Vsa naša družina je zato morala bežati in živeti v tujini, a ostali smo Slovenci. Želim si le to, da bi bila priznana krivica, vrnjena čast in svoboda ter oprano njegovo ime."

Čutenje je seveda zdaleč najbolj intenzivno in živo pri pripadnikih prve generacije, ki se je rodila v Sloveniji in morala zapustiti ljubljeno domovino. Vzgoja te občutke prenaša tudi na naslednje generacije, kjer so razumljivo manj intenzivni. Slovenci, rojeni v Argentini, niso doživeli neposrednega stika z vojnimi in povojnimi dogodki, poleg slovenske vzgoje pa je čutiti tudi precejšen vpliv bariloškega argentinskega okolja. Intenzivnost čutenja je seveda pogojena tudi z narodnostjo obeh staršev in je pri mešanih zakonih manjša, še posebej, če je potomec Slovencev oče.

V Bariločah je precej Slovencev, ki se politično ne opredeljujejo. Nekateri ne spremljajo razmer in politike v Sloveniji in do dogajanj v njej nimajo posebnega odnosa.

"Mojo mamo včasih kar boli, ko vidi, da pri teh stvareh ne čutim kot ona. Zaradi vsega, kar je doživela, jo globoko spoštujem in skušam razumeti, nemogoče pa je, da bi čutila isto, saj sem rojena tu in teh stvari nisem doživela," je povedala pripadnica druge generacije. *"Mi na Slovenijo gledamo kot na domovino naših staršev in ne toliko na deželo, ki nam je storila krivico. Po pripovedovanjih staršev smo to deželo vzljubili, čeprav marsikdo še sploh ni bil tam."*

6. 2. 27. SLOVENCİ IN DRUGE NARODNOSTNE SKUPNOSTI V BARILOČAH

Bariloče so, kot je bilo predstavljeno v poglavju o mestu in njegovi zgodovini, zelo mlado mesto. Še pred sto leti so na

območju današnjih Bariloč domovali Indijanci. Zasedba današnjega mesta se je za belce začela leta 1896, ko so začeli prihajati nemški kolonizatorji z juga Čil in se začeli naseljevati na obalah jezera Nahuel Huapi.

Z jugom Čil so Bariloče v začetku razvoja dolgo vzdrževale edine vezi z ostalim svetom. Bariloška družba se je postopoma izoblikovala v glavnem iz imigrantov različnih evropskih narodov, ki so prišli z juga Čil in se pomešali z Indijanci. V naslednjih letih so še dalje prihajali Evropejci ter pripadniki južnoameriških narodov, med njimi ni bilo sovražnosti. Gre torej za mesto, kjer so se v talilnem loncu harmonično zlili različni narodi.

Tudi Slovenci so, kot smo že spoznali, prispevali svoj delež k razvoju mesta. Arko (1994) je zapisal, da so se z ostalimi prebivalci, v glavnem evropskega in čilskega porekla, kmalu brez predsodkov vživel v družbo.

Med bivanjem v Bariločah zaradi časovne stiske nisem zbirala podatkov o drugih narodnih skupnostih. Zapisan bo le moj splošni vtis, ki je nastal na osnovi mojega opažanja in mnenj nekaterih bariloških Slovencev.

Najprej so evropske skupnosti sodelovale v okviru bariloškega tradicionalnega Praznika snega (Fiesta de la nieve), od leta 1979 pa so začele z organiziranim Praznikom narodnih skupnosti (Fiesta de las Colectividades). Prvo leto je sodelovalo šest skupnosti: nemška, španska, italijanska, švicarska, danska in slovenska. Po letu 1979 so bila ustanovljena še druga društva evropskih narodov, in sicer Hrvatov, Madžarov, Baskov, Rusov in Avstrijcev, ter se pridružila praznovanju praznika narodnih skupnosti.

Organizirana družba evropsko-argentinskih skupin, ki vsako leto pripravi Praznik narodnih skupnosti, je praktično edino stalno sodelovanje slovenskega in drugih narodnostnih klubov.

Narodnostne skupine ob svojem narodnem prazniku izobešajo na javnem Trgu narodnih skupnosti svoje zastave ter prirejajo zakuske in občasne skupne večerje, čemur prisostvujejo tudi argentinske oblasti.

Med prvimi evropskimi priseljenci v Bariločah so bili Nemci, Italijani in Švicarji, ki so tudi najštevilčnejši. Danes v Bariločah odraščajo že njihove pete in šeste generacije.

Skupnosti se med seboj razlikujejo tako številčno kot po drugih značilnostih in posebnostih. Vse imajo svoje domove oziroma prostore za druženje in nekatere med njimi organizirajo tudi pouk v svojem jeziku, podobno kot Slovenci.

Nemci in Italijani imajo nemško in italijansko državno šolo, kjer pouk poteka v španščini, dodatno pa imajo še ure materinega jezika. Tudi nekateri slovenski potomci hodijo v tovrstne šole. Ostale skupnosti, vključno s slovensko, so v primerjavi z omenjenimi bolj maloštevilčnejše.

Praznovanje Praznika narodnih skupnosti je imelo pred letom 1991 za Slovence še poseben pomen. Leta 1981, ko so v mestu odprli Trg narodnih skupnosti, posvečen narodnim skupnostim, ki žive v Bariločah, je prvič javno zaplapolala slovenska narodna zastava brez peterokrake zvezde in današnjega grba.

V času bivanja v Bariločah sem bila prisotna na narodnem prazniku Baskov in Italijanov. Baski so se izredno potrudili pri pripravi svojih tradicionalnih narodnih jedi. Veliko jih je nosilo tradicionalne baretke, njihovega izvirnega jezika pa mi ni uspelo slišati, tudi v njihovih pogovarih ne. Moj sogovornik, v Argentini rojeni Bask, mi je povedal, da redki potomci še govore ta jezik, sam ga sicer razume, a ga ne govori. Tudi med seboj se v glavnem pogovarjajo špansko.

Nekaj podobnega je z Italijani, vendar kot so mi povedali, je še kar dosti mladih, ki govorijo italijanski jezik. Naučijo se ga v šoli, a ga ne uporabljajo veliko.

Pred leti je obstajalo tudi združenje južnomeriških narodnostnih skupnosti (Čilenci, Bolivijci, Paragvajci, Urugvajci in Brazilci), a je v zadnjih letih zamrlo. Najaktivnejši med njimi so najštevilčnejši, Čilenci.

Sodelovanje med evropskimi – argentinskimi skupnostmi in z bariloškimi občinskimi oblastmi je dobro. Ker so Bariloče turistično mesto, je zelo cenjeno znanje tujih jezikov, zato so bili tu tudi tujci in njihovi potomci že od nekdaj cenjeni. Nikomur se ne zdi čudno, ko na ulici sliši nešpansko govoro.

Zaradi nepoznavanja konkretnih razmer pri drugih evropskih narodnostnih skupnostih v Bariločah, Slovencev z njimi ne morem primerjati.

Dobila sem vtis, da jim tradicija še vedno dosti pomeni in jo (vsaj nekateri) tudi ohranjajo, bistveno razliko pa sem zaznala glede izvirnega jezika. Dobila sem občutek, da je ohranjanje in poudarjanje izvirnega jezika pri drugih skupnostih manjše in da španščina kot pogovorni jezik znotraj skupnosti ni nič nenavadnega.

Za Slovence je gojenje in ohranjanje slovenščine še vedno velikega pomena. Tako se v Stanu govori samo slovensko. Morda je razlog za to v dejstvu, da je še vedno prisotnih veliko predstavnikov prve generacije. Tem slovenščina kljub 50-letni emigraciji še vedno teče bolje kot španščina in je edini jezik sporazumevanja v njihovih domovih. Vsekakor je jezik ena kulturnih prvin, ki navzven odraža narodno zavest in pripadnost, ki jo je mnogim uspelo prenesti tudi na potomce. Tudi nekateri pripadniki druge generacije, ki jim španščina mnogo bolje teče, se trudijo slovenščini posvečati posebno pozornost in jo s slovensko vzgojo še naprej prenašati na potomce. Rezultati se kažejo v dobro obiskani slovenski šoli in tudi tečaju ABC po slovensko, ki še posebej potrjuje te navedene misli.

Za Slovence je slovenščina nekakšen identifikacijski dejavnik tesnejše povezanosti s slovensko skupnostjo. Vsakodnevno jo uporabljajo predvsem tisti, ki so tudi sicer najaktivnejši pri slovenskih prireditvah in drugih oblikah druženja.

6. 2. 28. SLOVENCİ V EL BOLSÓNU

El Bolsón je mestece, ki leži v Patagoniji, 120 km južneje od Bariloč. Prvi Slovenci, ki jih je pot za stalno zanesla v te kraje, so bili primorski Slovenci iz Dornberka, družina Šinigoj. V Argentino so prišli leta 1925 in sprva nekaj let živeli v Buenos Airesu, nato pa še v Valle de Rio Negro. V tistem času so v Argentini izvajali številne agrarne poizkuse in različne sorte rastlin poskušali nasajevati v raznih delih države, da bi ugotovili, če dobro uspevajo in če je možna množičnejša pridelava.

Med raziskovalci je bil tudi Slovenec Leopold Leskovar, doktor agronomije, doma iz Savinjske doline, ki je bil zaposlen v eni največjih tovarn piva v Argentini.

Ugotovil je, da je bolsonska dolina v celi državi najprimernejša za gojitev hmelja. Leskovar je za gojenje navdušil Šinigoja, ki se je tako od leta 1956 za stalno naselil v El Bolsónu in kot prvi začel s pridelovanjem hmelja. Lahko rečemo, da so Slovenci začetniki argentinskega hmeljarstva.

Šinigoji so z leti postali največji posestniki in proizvajalci hmelja v El Bolsonu ter lastniki velikega kmetijskega podjetja. Oskrbnik na Šinigojevem posestvu je bil nekaj let Slovenec Lojze

Bavdaž iz Bariloč, ki je za pridelovanje hmelja navdušil Voiteha Budineka, kranjskogorskega župana. Slednji je v Argentino pribežal leta 1948 in najprej živel v Buenos Airesu, nato pa ga je leta 1951 pot zanesla še v Bariloče. Tu je naletel na podobno pokrajino in klimo kot v rodni Kranjski Gori, zato se je odločil za stalno naseliti. Leta 1954 so se mu v Bariločah pridružili še njegova žena in štirje otroci. Po štirih letih življenja v Bariločah so leta 1958 odšli El Bolsón.

Ker jim je bolsonska pokrajina ugajala, so se odločili ostati. Kupili so zemljo in začeli s pridelovanjem hmelja. Posestvo so poimenovali Triglav in tako postali pomembni posestniki in proizvajalci hmelja. Šinigojevo posestvo je po gospodarjevi smrti propadlo in se po delih prodalo.

Po smrti Voiteha Budineka leta 1974, danes njegovo delo nadaljujeta sin France in hčerka Majda, ki sta še edina Slovenca, ki se ukvarjata s hmeljarstvom. Proizvodnjo hmelja sta sčasoma popestrila še z drugimi dejavnostmi. Začeli so s pridelovanjem sadja (jagode, maline) in z izdelovanjem marmelad (10 000 kozarcev letno), v lasti pa imajo tudi ribogojnico in žago. Posestvo Triglav je veliko 270 ha in ima okoli 120 glav živine, na njem pa je zaposlenih več delavcev.

Kljub oddaljenosti iz Bariloč so ostali zavedni Slovenci in se po možnosti povezujejo z njimi. Spremljajo tudi dogajanja v domovini in jo večkrat obišejo.

Ob obiskih domovine vedno obišejo tudi Savinjsko dolino in sodelujejo s hmeljarskim inštitutom v Žalcu. Iz Slovenije, kjer je hmeljarstvo že precej napredovalo, vedno znova prinašajo novosti tudi v El Bolsón in s tem nadalje razvijajo tudi argentinsko hmeljarstvo.

2. 3. IDENTITETA BARILOŠKIH SLOVENCEV

Moj namen je bil na podlagi navedenih podatkov ugotoviti kakšni sta nacionalna identiteta bariloških Slovencev in stopnja njihove asimilacije v argentinsko okolje. Sodeč po zbranih podatkih in ugotovitvah gre za zelo pisano populacijo, zato je treba biti pri ocenah izredno pazljiv.

Pri bariloških Slovencih gre za štiri tipe nacionalne identitete:

- SLOVENEK,

- SLOVENEK, KI ŽIVI V ARGENTINSKEM OKOLJU,
- ARGENTINEC S SLOVENSKIM POREKLOM,
- ARGENTINEC.

Na nacionalno identifikacijo ima največji vpliv socializacija, še posebej primarna v okviru družine in sorodstva. Pri v Argentini rojenih je treba upoštevati socializacijske procese manjšine, kateri pripadajo, in večinskega naroda.

Pri *prvi* identiteti gre le za akomodacijo oziroma adaptacijo, to je proces minimalnega prilagajanja kulturi večinske družbe. Gre za popolno čutenje pripadnosti slovenski manjšini. Ta identiteta je značilna za zelo zavedne Slovence prve generacije, ki se močno trudijo ohranjati slovenstvo. Poročeni so s slovenskim partnerjem in tudi svoje otroke vzgajajo v slovenskem duhu. Aktivno sodelujejo pri povezovanju in druženju znotraj skupnosti in redno spremljajo razmere v Sloveniji. Z argentinskim okoljem imajo minimalne, le nujne stike. Večinoma uporabljajo slovenski jezik.

Pri *drugi* identiteti gre že za večje občutenje argentinskega okolja in prevzemanje določenih kulturnih vzorcev, obnašanja in vrednot večinske družbe. Gre za proces akulturacije, ki je začetna stopnja asimilacije. Še vedno pa se pri teh ljudeh kaže veliko zanimanje in ohranjanje izvorne kulture. Sem spadajo predstavniki prve generacije, ki so se že navadili na okolje in ga sprejemajo, ter pripadniki druge in tretje generacije, ki so vzgojeni v močnem slovenskem duhu. Tudi oni kažejo veliko zanimanje za slovenstvo in sodelujejo pri druženju. Obvladajo slovenščino, a precej uporabljajo tudi španščino, kar se jim zdi umevno, saj živijo v argentinskem okolju. Tudi oni se trudijo prenašati slovenstvo na svoje potomce, a z manjšo vnemo kot prvi.

Tretja identiteta sodi že med višje stopnje asimilacije, tj. v strukturno asimilacijo, ko Slovenci stopijo v socialno strukturo večinske družbe na ravni primarnih odnosov, kar vodi k spremembi temeljnih vrednot. Zavedajo se sicer svojega porekla, a mu ne pripisujejo posebnega pomena. Slovenstvo je drugotnega pomena. V to skupino sodijo predvsem pripadniki druge generacije nekaterih slovenskih, predvsem pa mešanih zakonov. Ta identiteta je zelo značilna za tretjo in četrto generacijo. Mnogi ne znajo več slovenščine in se bolj malo družijo s Slovenci. Razmer v Slovenijiv glavnem ne spremljajo in se večinoma

opredeljujejo za Argentinec. Večinoma uporabljajo španščino, čeprav nekateri znajo slovensko.

Četrta identiteta je identifikacijska asimilacija, ko se posameznik identificira z večinsko družbo in jo sprejme za svojo. Pri nekaterih mešanih zakonih se pojavi že pri drugi generaciji, v glavnem pa je značilna za tretjo in četrto generacijo mešanih zakonov. Te Slovence s Slovenci razen krvi nič ne veže. Svojega izvora se ne zavedajo ali jim zanj ni mar. Slovenščine ne govorijo. Ne družijo se s Slovenci in ne spremljajo razmer v domovini.

V predstavljeni model lahko uvrstimo večino bariloških Slovencev. Nekateri sodijo v vmesne kategorije in bi jih težko uvrstiti v katero od skupin.

Posplošeno ugotavljam, da jedro ohranjanja slovenstva predstavljajo Slovenci prve in druge skupine, med katere spadata približno dve petini Slovencev v Bariločah, ostalo so pripadniki ostalih dveh skupin. Največji delež Slovencev sodi v drugo in tretjo skupino, v prvo in četrto pa le redki posamezniki.

Aktivni člani slovenske bariloške skupnosti so v 50 letih obstoja pokazali izredno energijo in veliko ljubezen do domovine. S svojimi vrhunskimi dosežki v planinstvu, smučanju, glasbi in umetnosti so ime svoje domovine zapisali v argentinsko zgodovino. Z izredno voljo in vztrajnostjo so dosegli, da je slovenstvo v Bariločah še vedno živo in da se slovenski jezik še vedno prenaša na mladi rod. Številčno majhni, a izredno trdoživi, so slovenski narod v najlepši luči predstavili svojim someščanom in prispevali pomemben delež k razvoju mesta.

Slovenska tradicija se bo po zaslugi slovenskih družin tu še nadalje ohranjala, nemogoče pa je napovedati kako dolgo. Trenutno je še precej slovenskih družin z veliko otroki, ki že govorijo slovensko in imajo slovensko zavest. Od njih je odvisno, kako se bo pred 50 leti začeta zgodba odvijala v prihodnje.

7. ZAKLJUČEK

V zadnjem delu naloge bodo povzete vse glavne ugotovitve, ki so nastale na podlagi literature, dela na terenu in obdelave zbranih podatkov. Navedene bodo predvsem glavne značilnosti povojne slovenske skupnosti v Bariločah in njen razvoj

skozi 50-letno zgodovino obstoja zunaj izvorne domovine v argentinski Patagoniji.

Sodeč po rezultatih ankete Slovenci v domovini slabo poznamo izseljensko problematiko in se premalo zavedamo, da kar dobra četrtina naših rojakov živi zunaj meja Slovenije. Tudi za Bariloče in tamkajšnje slovensko skupnost vedo bolj redki, ponavadi izobraženi posamezniki. Nasploh je izseljenska problematika premalo prisotna v slovenski javnosti in slovenskem šolstvu. Izseljenske skupnosti so ena od komponent narodnega vprašanja, ki terja interdisciplinaren pristop obravnave, v katerem najde svoje mesto tudi geografija.

Narodno vprašanje je predmet preučevanja zlasti dveh smeri v geografiji:

- socialne geografije (preučevanje socialnogeografskega položaja slovenskih skupnosti v svetu),
- politične geografije (preučevanje izseljencev kot jezikovnih skupnosti ali skupnosti v okviru nacij).

Slovenska bariloška izseljenska skupnost je del naroda oziroma etnije, ki je ozemeljsko ločen od matičnega naroda.

Za pripadnike prve generacije lahko trdimo, da so del slovenskega naroda, saj jih z njim veže skupno poreklo, zgodovina in ozemlje in jezikovno-kulturne značilnosti. Za njihove potomce to več ne velja, saj jih s slovenskim narodom ne vežejo več skupno poreklo, zgodovina in ozemlje, temveč le jezikovno-kulturne značilnosti, pridobljene s slovensko vzgojo. Pripadniki prve generacije so torej del slovenskega naroda, potomci rojeni v Argentini pa del slovenskega etnosa.

Do ozemeljske ločenosti od matičnega naroda pride zaradi selitev, to je zapustitve domovine in priselitve v novo okolje. Slovenska bariloška skupnost je nastala kot posledica mednarodnih oziroma zunanjih migracij.

Izselitev povojnih emigrantov iz domovine so sprožili dogodki med drugo svetovno vojno, ko je bil slovenski narod ideološko razdeljen na dva dela:

- komunistične revolucionarje pod vodstvom OF, ki so poleg nacionalne izvajali tudi socialno revolucijo in se borili proti okupatorju,
- protirevolucionarje, ki so se uprli revoluciji ob pomoči Italijanov in Nemcev.

Po vojni je zmagala revolucionarna stran, ki je pospešeno začela preganjati protirevolucionarje. Pregonu so bili izpostavljeni tudi mobiliziranci v nemško vojsko in ljudje z nemškimi priimki. To je sprožilo velik val beguncev, ki so prvih nekaj let preživeli v taboriščih za razseljene osebe na avstrijskem Koroškem ali v Italiji. Pridružili so se jim še posamezniki, ki jih je nov režim utesnjeval in jim kratil svobodo.

Push faktorji, zaradi katerih so se povojni begunci morali izseliti, so bili politično preganjanje s strani nove komunistične oblasti, grožnje s smrtjo, majhne možnosti vpliva ali participacije in omejene možnosti za osebni razvoj in promocijo. Selektivnost migracije je bila ideološka, vzroki pa politični, vojaški in verski. Šlo je za politično – ideološko migracijo, ki je v začetku med begunci veljala le za začasno, a se je z leti spremenila v trajno. Zapustitev domovine je bila povsem neorganizirana in spontana, vsekakor pa neprostovoljna.

Iz taborišč so bili pripadniki oboroženih formacij (četniki in domobranci) vrnjeni v domovino in pobiti, kar je bila poleg izgube domov in imetja za begunce največja tragedija, v kateri so izgubili številne družinske člane, sorodnike in prijatelje.

Taboriščno življenje je bilo za mnoge, predvsem starejše, težko. Taborišč se spominjajo kot krajev lakote, strahu in negotovosti.

V taboriščih so nekateri mladi fantje, navdušeni planinci in smučarji, prišli v stik z avstrijskimi smučarji, od katerih so izvedeli za smučarski center San Carlos de Bariloche v argentinski Patagoniji. Nekaj se jih je kasneje prav zaradi tega odločilo za izselitev v Argentino.

Po dveh do treh letih negotovega življenja v taboriščih, kjer so po zaslugi številnih izobražencev Slovenci že spletli močne vezi ter organizirano kulturno in versko življenje, so se begunci začeli razseljevati po svetu.

Večina se jih je odločila za Argentino, ki je imela najmanj stroge vstopne pogoje in je sprejemala tudi družine in ostarele osebe. Večina beguncev je v Argentino prišla leta 1948 in 1949.

Za razliko od izselitve, je priseljevanje v Argentino po zaslugi duhovnika Janeza Hladnika potekalo organizirano. Slovenski povojni izseljenci SPIE so v Buenos Aires prihajali z ladjami in se za nekaj dni naselili v imigrantskem hotelu, kjer so dobili potrebne dokumente in začeli iskati bivališče in zaposlitev. Slovensko priseljevanje se je v 50. letih zaustavilo zaradi omejitev

priseljavanja ter ekonomske in politične krize. Prihajali so le še posamezniki ali družine, ki so med izseljenci že imeli družino, sorodnike ali prijatelje.

Novonaseljenci so si že od začetka prizadevali za tesno medsebojno povezovanje s ciljem ohraniti slovenstvo in slovensko kulturno celovitost. Nastale so številne slovenske ustanove in organizacije. Večina Slovencev je ostala v Buenos Airesu, drugi pa so se začeli razseljevati drugam po državi.

Nekaj jih je pot zanesla na argentinski jug v Patagonijo, kjer so se večinoma naselili v mestecu San Carlos de Bariloche, po slovensko Bariloče, kjer se je z leti izoblikovala tretja največja skupnost povojnih slovenskih priseljencev v Argentini in hkrati najjužnejša slovenska postojanka na svetu.

V začetku stoletja so na argentinski jug že prihajali posamezni Slovenci, med njimi najbolj znana učenjak Janez Benigar in misijonar Ludvik Pernišek.

V Bariločah pa so se začeli naseljevati prvi Slovenci – Primorci v 30. letih, v glavnem iz ekonomskih vzrokov. Bilo jih je malo, zato med njimi ni bilo pogostejšega, zlasti pa ne organiziranega povezovanja, zato so se zelo hitro asimilirali. Niso uspeli izoblikovati skupnosti, saj ta terja določeno organizirano število ljudi z izbranimi skupnimi cilji in motivi. Njihovi stiki s povojnimi priseljenci so bili bolj redki, a vedno na prijateljski ravni in brez političnih ali ideoloških konfliktov.

Za Bariloče so, kot že rečeno, nekateri povojni emigrantje izvedeli že v taboriščih v Avstriji, večina priseljencev pa je zanje zvedela šele v Buenos Airesu. Ob novici, da je 1700 km stran na J Argentine sanjsko lepo mestece, ki spominja na slovensko Gorenjsko, so se nekateri odločili, da si bodo tam skušali urediti novo življenje. Neznosna buenosaireska vročina in neskončna ravnina sta marsikoga spodbudili, da je zapustil velemesto in se podal v "divjino", v Bariloče. Pomembno vlogo je pri tem odigral Miian Jager, ki je Slovence spodbujal k naselitvi v Bariloče in jim pripovedoval o lepi deželi gora in jezer, poimenovali tudi Argentinska Švica. Slovensko povojno priseljavanje v Bariloče se je začelo 1948.

Bariloče so bile v začetku petdesetih let kup lesenih hiš in nekaj polnih delavskih gostiln. Sem je usoda zanesla gručo novonaseljenih slovenskih fantov, planincev, zbranih z vseh

vetrov; bivših domobrancev, četnikov, nemških in zavezniških vojakov, kak odslužen partizan. Poleg njih je prišlo iskat srečo že tudi nekaj slovenskih družin z otroki. Vse sta družili želja pozabiti noro vojno in zaverovanost v gore ter smuči.

Večina slovenskih fantov si je namestitev poiskala po takoimenovanih patagonskih gostiščih, ki so poleg prenoščišč nudila tudi hrano. Slovenske družine so si za razliko od samcev morale poiskati primerno bivališče za člane svoje družine. Ti prvi slovenski domovi so bili prva zatočišča in začasni domovi novim slovenskim priseljencem v Bariločah.

Priseljenci prve generacije izvirajo iz različnih pokrajin v Sloveniji. Največ priseljencev je bilo iz Ljubljane z okolico, iz alpskih pokrajin, ki jim je podobna bariloška, pa jih je prišlo le okoli 15 odstotkov. Kasnejši planinci in smučarji, gonilna sila slovenskega andinizma, so izhajali z Gorenjske in iz okolice Ljubljane.

Med slovenskimi povojnimi prišleki, ki so se navduševali za gornišstvo, so se takoj začele plesti močne prijateljske vezi in začelo se je aktivno planinstvo. Ta prva leta bariločevanja so zaznamovala razvoj slovenske skupnosti vse do današnjih dni, saj je gornišstvo vseskozi, čeprav z leti manj neposredno in intenzivno, vplivalo nanjo.

To so bila najplodnejša leta slovenskega andinizma. Mladi fantje so se hitro uveljavili s planinskimi in smučarskimi podvigi ter presegli najboljše argentinske dosežke. Osvojili so številne deviške vrhove in jih krstili s slovenskimi imeni. Ustanovili so SPD, ki je vse do današnjih dni ostalo središče povezovanja in ohranjanja slovenstva med bariloškimi Slovenci.

Začetni planinski nagon je sčasoma pojenjal, z vrhunskimi planinskimi dosežki pa je nadaljevala druga slovenska planinska generacija iz Buenos Airesa. Brata Skvarča sta se uvrstila v vrh argentinskega gornišstva in presegla dosežke šumskih bratov.

Slovensko gornišstvo pod Andi vse do danes ni zamrlo, čeprav ni več tako aktivno kot včasih.

Vzroki za prihod v Bariloče se med različnimi generacijami Slovencev razlikujejo. Pri vseh, ki so se sami odločili za tamkajšnje naselitev, sta pokrajina in klima vedno najpomembnejša dejavnika. Naslednji najpomembnejši naselitveni dejavnik pa je bilo delo.

Število Slovencev v Bariločah je ves čas naraščalo. Njihovo absolutno število se je od začetkov naseljevanja do današnjih dni več kot podeseterilo in je leta 1998 znašalo 326 Slovencev prve, druge in tretje generacije. Največje število (366) Slovencev je v Bariločah živel leta 1996.

Pomemben dejavnik naraščanja števila Slovencev poleg rodnosti je priseljevanje, kar še posebej velja za 70. in 80. leta, ko so se v Bariloče priselili številni Slovenci iz Buenos Airesa. Dejavnik zmanjševanja njihovega števila pa je v glavnem odseljevanje.

Delež otrok se je od začetkov stalno povečeval, delež starih od 15 do 64 let stalno zmanjševal, delež starejših od 65 let pa do danes počasi naraščal. Indeks staranja za leto 1998 je bil 34, kar pomeni, da gre za zelo mlado populacijo. Vseskozi v njej številčno prevladujejo moški, vendar se je njihova prevlada z leti zelo zmanjšala, tako je leta 1998 indeks maskulinitete znašal 113.

Ves čas lahko spremljamo porast ravni izobrazbe med Slovenci. Zlasti v zadnjih letih je vse več študentov, ki v večini odhajajo na študij v prestolnico. Mnogi tam tudi ostanejo, saj je zaposlitev v Bariločah velik problem.

Delež osnovnošolsko in poklicno izobraženih je očitno padel, zelo se je povečal delež univerzitetno in srednješolsko, manj pa višješolsko izobraženih. Delež oseb z doktorskim akademskim nazivom je vseskozi enak.

V začetku so se Slovenci v glavnem zaposlovali v gostinstvu, pri gradnjah in v trgovinah, saj je bilo tovrstnih služb v bodočem turističnem letovišču največ.

Sčasoma je mesto raslo in odpirale so se nove možnosti za zaposlitev. Mnogi so poklice po večkrat zamenjali, odvisno od razpoložljivega dela.

Zaživeli so obrti in podjetja, med njimi tudi slovenska (trgovine z živili, mesarije, fotoatelje, mizarske in rezbarske delavnice, gradnja žičnic, restavracije, hoteli...). Redki bivši kmetovalci so kmetovanje nadaljevali južno od Bariloč.

Nekateri Slovenci so z leti postali pravi podjetniki in lastniki pomembnih podjetij. V Bariločah so danes znani kot izredno delovni, podjetni in uspešni.

Ukvarjajo se v glavnem s terciarnimi dejavnostmi, saj so Bariloče turistično mesto. Veliko Slovencev je podjetnih in uspešnih ter pripadajo ekonomskemu srednjemu ali višjemu sloju bariloškega prebivalstva. Od skupno 107 aktivnih oseb jih ima kar 38 lastno družinsko podjetje, ki jih nekaj nosi tudi slovenska imena.

Pripadniki prve generacije so se večinoma poročili s slovenskimi, mnogo pa tudi z neslovenskimi partnerji. Razmerje med slovenskimi in mešanimi zakoni je 58 : 42 odstotkov.

Pri drugi generaciji že močno prevladujejo mešani zakoni. Razmerje med slovenskimi in zakoni z neslovenskim partnerjem je 24 : 76 odstotkov.

Tretja in četrta generacija še odraščata.

Porok s slovenskim partnerjem je z leti vse manj, kar kaže na postopno stapljanje Slovencev v bariloško okolje. Še vedno pa je nekaj zelo zavednih slovenskih družin, ki slovenstvo prenašajo na naslednje rodove.

Družina in družinsko življenje sta pri bariloških Slovencih velikega pomena. Večina jih meni, da je velika družina največje bogastvo, vrednota in cilj v življenju. Mnoge družine so številčne in imajo veliko otrok. Povprečno število otrok v slovenskih družinah je 3,76, v družinah mešanih zakonov pa 2,8.

Pripadniki *prve* generacije slovenščino uporabljajo stalno, če so poročeni s slovenskim partnerjem. V slovenskih družinah vedno govorijo slovensko, izjemi sta le dve družini. Poročeni z neslovinci v krogu družine uporabljajo španščino, v pogovorih s Slovenci pa v glavnem slovenščino. Redki med njimi so tudi svoje otroke skušali naučiti jezika, kar pa je le izjemoma uspelo.

Pripadnikom *druge* generacije lažje teče španščina, zato se jih veliko med seboj kljub znanju slovenščine raje pogovarja španško. V krogu družine svojih staršev, na prireditvah in srečanjih SPD ter v pogovorih s Slovenci prve generacije pa vedno govorijo slovensko. Če se poročijo s slovenskim partnerjem, prenašajo znanje slovenščine na svoje otroke in se v krogu svoje družine trudijo govoriti slovensko. Mnogi uporabljajo tudi oba jezika. Otroci poročenih z neslovenskim partnerjem ponavadi ne govorijo več slovenskega jezika. Nekateri jih vpišejo v tečaj ABC po slovensko.

Pripadniki *tretje in četrte* generacije slovenskih staršev ponavadi slabše znajo slovensko, saj pri mnogih doma uporabljajo

oba jezika, poleg tega nanje močno vplivajo argentinske šole in okolje. Med seboj večinoma govorijo špansko, v krogu družine pa mešano. Znanje slovenščine utrjujejo v slovenski šoli. Otroci mešanih zakonov po večini ne znajo več slovenščine, izjeme so tisti, ki obiskujejo tečaj ABC po slovensko.

Tudi v tretji generaciji je nekaj otrok, ki so še vedno vzgojeni v močnem slovenskem duhu, slovenščina pa jim ni glavni jezik sporazumevanja.

Danes slovensko govori in razume 170 oseb, oziroma 52 odstotkov vseh Slovencev v Bariločah.

Slovenska poselitev je bila v prvih letih zelo nestalna, saj je večina priseljencev pred stalno naselitvijo večkrat zamenjala bivališče. Mnogi se seveda selijo še danes, a ne tako pogosto kot v prvih letih. V drugi polovici 50. let lahko govorimo o začetkih bolj ustaljenega naseljevanja. Šlo je za dve območji večje koncentracije, prvo v središču mesta, drugo pa na ulici 9 de Julio, kjer je tudi Stan. Nekaj Slovencev je živelo zunaj mesta. V 70. letih se je poselitev razpršila in se poleg središča in vzdolž ulice 9 de Julio začela širiti na severozahodno in severovzhodno obrobje mesta. Vzrok za to so razširitev mesta in poseljenih površin, gradnja hiš in želja po bivanju v lepšem, neurbanem okolju.

V zadnjih 20 letih je mesto najhitreje raslo in se močno razširilo. Naraslo je tudi število slovenskih domov, slovenska poselitev pa se je še bolj razširila in razpršila. Poleg že prej omenjene močne koncentracije v središču mesta in njegovi bližini, je gostejša slovenska poselitev v Melipalu, Jardín Botánico, Barrio Belgrano, v okolici avtobusne in železniške postaje ter vzdolž obalne avenije Bustillo in Avenida de los Pioneros do 5. km. Veliko je tudi slovenskih domov zunaj mesta.

Središče dogajanja in povezovanja med bariloškimi Slovenci je Planinski stan, ki je tudi sedež SPD. Planinski stan z zemljiščem je bil kupljen leta 1955. Bil naj bi prvi slovenski dom novih priseljencev v Argentini, društvo pa je po prvih letih, ko je bilo izključno planinsko, postalo vse bolj prosvetno.

Planinski stan je od tedaj središče in zbirališče slovenske bariloške skupnosti. Tu se odvijajo najrazličnejše kulturne, zabavne, družabne in tudi izobraževalne dejavnosti, katerih namen je dati slovenskim rojakom možnost, da se občasno sestanejo in prijateljsko pomenijo, da se ne bi zavest slovenske skupnosti preveč zrahljala.

Poleg prireditev in srečanj v Stanu poteka tudi slovenska šola, ki jo sestavljajo:

- osnovna šola,
- srednješolski tečaj,
- tečaj ABC po slovensko.

Cilj slovenskega šolanja je celostno vzgojiti in izobraziti mlade ljudi v t.i. slovenskem duhu, kar pomeni vzgojiti Slovence in kristjana, tečaj za otroke mešanih zakonov pa naj bi neslovensko govorečim otrokom približal slovenščino vsaj do te mere, da bi jo razumeli.

Zadnjih nekaj let v Stanu poteka tudi slovenski knjižni sejem, ki omogoča nakup slovenskih knjig in širitev slovenske bralne kulture med Slovenci. V prostorih Stana je tudi slovenska knjižnica.

Dolga leta bariloški Slovenci niso imeli slovenskega bogoslužja. Slovenski duhovniki so v Bariloče prihajali iz Buenos Airesa ali Slovenije le ob posebnih priložnostih kot so prvo obhajilo, birma ali cerkveni prazniki. Zato so se Bariloški Slovenci vključili v različne bariloške župnije. Čeprav so le redko imeli možnost prisostvovati slovenskemu bogoslužju, so slovensko versko tradicijo prenašali na potomce v okviru družinske verske vzgoje. Svoje otroke so učili moliti v slovenščini, verouk pa je tudi eden od predmetov v slovenski šoli.

Redno slovensko bogoslužje se je v Bariločah začelo leta 1986 s prihodom slovenskega duhovnika Branka Jana iz Buenos Airesa. Vsako nedeljo in ob pomembnejših praznikih poteka v kapeli Maria Auxiliadora slovenska maša, ki jo redno obiskuje okoli štirideset Slovencev.

Cerkvene praznike praznujejo po starih slovenskih navadah, med katere sodi tudi obvezna peka potice. Bariloče občasno obiskujejo tudi duhovniki in škofje iz Buenos Airesa in Slovenije.

V Bariločah poleg Slovencev živijo še druge narodne skupnosti, med njimi 10 evropskih. Organizirana družba evropsko-argentinskih skupin vsako leto pripravi praznik narodnih skupnosti, ki je glavno in edina stalna oblika sodelovanja slovenskega in drugih narodnostnih klubov. Slovenci se kot skupnost Bariločanom predstavijo še ob prazniku ustanovitve mesta in prazniku

snega. Ob svojih narodnih praznikih na Trgu narodnih skupnosti te izobešajo svoje zastave. Slovenci v primerjavi z drugimi skupnostmi posvečajo večji poudarek ohranjanju svojega izvornega jezika.

Planinski dosežki bariloških Slovencev so v okolici Bariloč in ponekod v Patagoniji botrovali krščevanju novoosvojenih vrhov s slovenskimi imeni. Med njimi so se mnoga uveljavila in bodo v prihodnje, tudi če bo nekoč slovenska govornica izginila, pričala o slovenski prisotnosti v teh krajih.

Povezovanje Slovencev v Bariločah se v glavnem odvija v okviru delovanja SPD, mnogi pa se redno srečujejo in družijo privatno. Najbolj tesni so stiki med prvo generacijo, močni pa tudi med nekaterimi pripadniki druge in tretje generacije. Danes se občasno in redno med seboj družijo približno polovica vseh Slovencev. Med njimi so najaktivnejši člani SPD, ki tvorijo okoli tretjino vseh Slovencev.

Stiki z domovino so se po letu 1991 močno okrepili, obiski pa pomnožili. Pred tem so v Slovenijo odhajali v glavnem pripadniki prve generacije, ki jih je tja gnalo domotožje. Danes so prepreke odstranjene in tudi pri mladih je opaziti vse večje zanimanje za Slovenijo. Nekateri pa za domovino svojih prednikov ne kažejo posebnega zanimanja. V zadnjih letih je opazen fenomen preselitve nekaj mladih pripadnikov druge generacije in družin iz Bariloč v Slovenijo.

Tisti, ki spremljajo razmere v Sloveniji, so različnih mnenj. Nekateri so z današnjo politično situacijo v domovini nezadovoljni. Menijo, da se Slovenija še vedno ni otresla bivšega režima, ki je njih oziroma njihove prednike pregnal iz domovine. Drugi so optimistični in Sloveniji pripisujejo lepo prihodnost. Politično so v glavnem zagovorniki opozicije, Peterletove SKD in Janševe SDS.

MALO O ŽIŽKU

Hiter pregled nekaterih del Slavojja Žižka in kritičen pogled nanje

Na pisalni mizi pred menoj je v španščini 9 (devet) knjig Slavojja Žižka¹. Malo preveč za kolikor toliko primerno dolg spis. Vendar bom skušal zelo na kratko podati njihovo vsebino in dodati nekaj pripomb, večino kar mimogrede. Težko je pisati o nekom, ki ga imajo nekateri za največjega slovenskega (živečega) filozofa, drugi pa za greznico (oboje v julijskih Sobotnih prilogah Dela t.l.!). Prizadeval se bom biti nepristranski – kolikor je to sploh mogoče biti z nekom, pri katerem že na prvi hip postane vidno, da ne pozna nepristranosti.² Res bi se morda moral a posteriori vprašati, zakaj sem sploh pisal o njem. Toda moje mnenje a priori ni bilo tako. Vsekakor pa sem rajši preširok kakor prezapr.

1. Tukaj jih navajam v časovnem zaporedju po prvem izvirniku: 1) 1989: *El sublime objeto de la ideología*, Siglo Veintiuno Editores, Bs.As., 2003, 302 s.; 2) 1991: *Porque no saben lo que hacen – El goce como factor político*, Paidós, Bs.As.-Barcelona-México, 2003; 3) 1991: *Mirando al sesgo – Una introducción a Jacques Lacan a través de la cultura popular*, Bs.As.-Barcelona-México, 2002 2^a; 4) 1992: *Goza tu síntoma! Jacques Lacan dentro y fuera de Hollywood*, Nueva visión, Bs.As., 2004; 5) 1994: *La metástasis del goce – Seis ensayos sobre la mujer y la causalidad*, Paidós, Bs.As.-Barcelona-México, 2003; 6) 1994: *Ideología – Un mapa de la cuestión*, Fondo de Cultura Económica de Arg., Bs.As., 2003; 7) 1996: *El espinoso sujeto – El centro ausente de la ontología política*, Paidós, Bs.As.-Barcelona-México, 2001; 8) 2004: *A propósito de Lenin – Política y subjetividad en el capitalismo tardío*, Atuel-Parusía, Bs.As.; 9) 2004: *Violencia en acto – Conferencias en Buenos Aires*, (comp. Analía Hounie), Paidós, Bs.As.-Barcelona-México, 2004.
2. Neka sorodnica mi je pisala o Žižku nekoliko trdo: "Škoda je časa za prebiranje njegovih blodenj: kot bi človek, ki ima na razpolago vse mogoče analize in postopke, spraševal žabo o tem, kakšna je sestava blata..."

KRATEK ŽIVLJENJEPIS

Slavoj Žižek se je rodil 21. marca 1949 v Ljubljani. Tam je leta 1975 promoviral za magistra filozofije in leta 1981 za doktorja filozofije³. Leta 1979 je postal raziskovalec na Zavodu za sociologijo in filozofijo na ljubljanski univerzi. Bil je gostujoči profesor na oddelku za psihoanalizo in umetnost na Pariški univerzi VII (1982-3 in 1985-6); na Središču za primerjalno literaturo, Univ. v Minnesota, Minneapolis (1992); na Univ. Tulane, New Orleans (1993); na Pravni šoli Cardozo, New York (1994); na Univerzi Columbia v New Yorku (1997); na Univerzi v Michiganu, Ann Arbor (1998) in na Univerzi Georgetown, Washington (1999) in še marsikateri drugi.⁴

V zadnjih 20 letih se je Žižek udeležil več kot 350 mednarodnih filozofskih, psihoanalitičnih in kulturno-kritičnih simpozijev v ZDA, Franciji, Veliki Britaniji, Nemčiji, Belgiji, Nizozemski,

3. Tako O.Kreft-A. Slabe-D.Tabernik, Kdo je kdo za Slovence, Fago, Ljubljana, 1993. - V angl. biografiji na medmrežju dobimo sledeče: dr. filozofije, 1975, dr. psihoanalize 1981, oboje na ljubljanski filozofski fakulteti, leta 1985 pa na univerzi Pariz VII za doktorja psihoanalize. - Na ovitkih knjig v španščini dobimo raznolike naslove in letnice, ki da si jih je pridobil.

4. V domovini (Sobotna priloga *Dela*) se nekdo čudi, kako da Žižek piše (je pisal) v Sloveniji, objavlja pa v drugih jezikih. Tudi med nami se bo verjetno kdo vprašal, kako je to mogoče in kako je mogoče, da je bil Žižek povabljen na toliko evropskih in celo severnoameriških univerz. Toda to ni nič čudnega za vsakogar, ki malo pobliže pozna razmere na večini univerz, ne le južnoameriških, ampak tudi evropskih in severnoameriških. Tako kot na splošno novinarji nekako načelno morajo biti bolj levičarji kakor desničarji, velja tudi za marsikatero univerzo, najsi bodo državne ali zasebne, da je »bolj primerno« biti »progre«, »liberalen« ipd. Mislim, da je najbolje, če v dokaz navedem dvojje mnenj. Prvo je znanega angleškega zgodovinarja Paul Johnsona, ki je v pogovoru s Juano Libedinsky za argentinski dnevnik *La Nación* (4.8.2004, 1, 1 in 10) izjavil, da so za evropske izobražence ideje bolj važne kakor osebe; posledice tega so grozotne stvari, ki se dogajajo, ker hočejo prilagoditi ljudi svojim idejam; evropska levica misli, da samo ona ve, kaj je dobro za druge. Drugo so trditve znanega severnoameriškega literarnega kritika, Harolda Blooma, ki jih je izrekel v pogovoru tudi s Juano Libedinsky (*La Nación*, 7. julija 2004, 1, 1 in 7). Bloom je 50 let poučeval Shakespeara na univerzi Yale. Spisal je nad 20 knjig, od katerih so nekatere klasične (Zahodni kanon, Shakespeare in iznajdba človeškega itn.) Njemu se gotovo ne more očitati, da bi bil desničar ali konzervativec, saj meni, da ZDA niso več demokracija, da je »Bush Veliki, naš cesar, spremenił ZDA v plutokracijo«, da je zasedba muslimanskega Iraka za krščanske fundamentaliste neke vrste križarska vojna, in da je zanje bistvo krščanstva Mel Gibson. Bloom je po rodu Jud in popoln agnostik. Svojo knjižnico, ki obsega nad

Islandiji, Avstriji, Avstraliji, Švici, Norveški, Finski, Španiji, Brazilu, Mehiku, Izraelu, Romuniji, Madžarski in Japonski.

Ustanovil je in bil predsednik Družbe za Teoretsko psihoanalizo v Ljubljani, izdajatelj serij *Analecta* (v slovenščini), *Wo es war* (v nemščini, Verso), in *SIC* (v angleščini, Duke UP).

Politično se je udejeval kot član "alternativnega" gibanja v Sloveniji v osemdesetih letih, bil levičarski kandidat za predsednika RS (1990) in potujoči veleposlanik RS za znanost (1991 po enih virih, 1993 po drugih).⁵

Njegova raziskovanja obsegajo filozofijo, psihoanalizo in politično filozofijo.

V neslovenskih jezikih je po bibliografiji v Cobissu izdal 9 knjig (omenja samo angl., a obstajajo tudi fr., nem., šp., madž. idr. prevodi).⁶

50.000 knjig in mu dozdej zaseda skoraj vso hišo, pa namerava podariti majhnemu katoliškemu »college« v Vermontu. Hoče namreč, da bo njegova knjižnica neke vrste humanistična zapuščina, v kateri ne bi bili dobrodošli odpadki sodobne politično literarne teorije: »...nihče kot jaz ni tako strasten nasprotnik groze sedanje akademske levice, ki bi jo imenoval 'šola za grenjenosti'. Gre za strahotno mešanico lažifeminizma, multikulturalizma in francoske literarne teorije. Na Yale je nekaj oddelkov, ki so se popolnoma predali tej grozljivi struji. Edina izjema v tistem, ki je bila nekoč moja stroka, to je slovstvo, je nekaj glavnih katoliških univerz v ZDA, kot Notre Dame, in nekaj majhnih »liberal arts colleges católicos, kot Saint Michael's. Zato jim zapuščam svoje knjige.«

5. Ni res, da se Žižek zdaj politično ne udejeval v RS. Saj ga imajo mnogi za svetovalca vladne LDS! Pa tudi izraža svoje mnenje (npr., *Izpoved vulvoliberalca*, Sobotna priloga Dela, 3. julija 2004, str. 34-35) Izraz vulvoliberalca je spet Žižkova nizkotna besedna igra, ker LDS očitajo vulgoliberalizem.
6. Zahvaljujem se mag. R. Švent in mag. Živi Rant za njuno pomoč v tej zadevi. Žižkovih knjig dejansko mora biti več, ker seznam v Cobissu ne vključuje nekaj zgoraj navedenih. Za vse gl. Cobiss online (Cobiss pomeni Co-operative Online Bibliographic System & Services) ali

<http://www.ff.uni-lj.si/filo/english/staff/zizeka.htm>

<http://izum.izum.si/bibliografije/Y20040527074149-09979.html>

http://www.dnevnik.si/forum/forum_poglej.asp?id_forum=forum1&idtema=38278&id=38278

http://www.zofijini.net/online_komentar.htm

http://absoluteone.ljudmila.org/zizek_en.php

http://www.abstractdynamics.org/archives/2003/11/29/iek_organs.html

<http://petradoom.stormpages.com/dfa.html>

<http://cobiss1.izum.si/scripts/cobiss?ukaz=BASE&bno=99999&id=095228045737376>

Tim. osebna bibliografija na medmrežju v dobi od 1969 do 2004 obsega 763 del! To pa ne pomeni pisnih del. (Zakaj torej skupni naslov Bibliografija?) Seveda so nekatera omenjena tudi trikrat ali celo petkrat; npr., za vsakič, ko je kje (v drugem jeziku) predaval ali objavil isto, ali vsi prevodi oz. ponovni natisi.⁷

Žižkova (navidezno leta 2004 usodobljena) bibliografija na medmrežju deli to "Bibliografijo" po skupinah.

1. Članki in soavtorstvo (ne navajam v podrobnosti).
2. Monografije in druga zaključena dela: (ne navajam v podrobnosti)
3. Dosežki in razni dogodki: (ne navajam v podrobnosti)
4. Drugotni avtor: izdajatelj 32 del, kot mentor doktorskih disertacij 9, mentor disertacij za magistrature 4, drugo nadzorovanje 2, prevodi 11, pisec uvodov 25, povzetkov 1, drugih del 6, neuvrščenih del 42.

Spisal je torej precej knjig in člankov iz filozofskega, psihoanalitičnega in kritičnega splošno-kulturnega področja.

Vsekakor je precejšnja razlika med knjigami in članki ali predavanji: vsaj glavne knjige so kar težavno branje. Toda kadar piše članke ali predava, je njegov izrazit namen biti razumljiv

7. Pod metodološko-znanstvenim vidikom je tako navajanje nepravilno, pod nravnim vidikom pa se mi zdi nepošteno. Predpostavlja se, da vsakdo sam napiše svoj CV (curriculum vitae) z bibliografijo. Razen če je kako delo popolnoma predelano, je vse izdaje in prevode treba postaviti pod en sam skupen naslov. Recimo, da bi danes Cervantes pisal svoj CV: ali bi posebej navedel po več tisočkrat Don Kihota?

Jasno je torej, da Žižku samohvala ni odveč (morda zato, ker je psihoanalitik!), morda pa nekaj opravka imata pri tem ime Slavoj (besede, ki se začenjajo na slavo-, navadno niso dobropomembne; primer: slavohlepen) in priimek (žižek je majhen rjavo rdeč hrošč z rilčkom, katerega ličinke živijo v žitnih zrnih; SSJ). Ali tudi tu velja »Nomen (et cognomen) est omen»?

Ko človek išče o Žižku v najbolj znanem slovenskem brskalniku *Najdi.si*, med prvimi zadetki na prvi strani naleti na naslovno stran *Mladine*, kjer se Žižek razkazuje navidezno nag. Prepričan sem, da to ni primerno za »iskalca modrosti«! (filozofa); ali pa je za psihoanalitika? Vsekakor pa mislim, da ne kaže na kdovekaj zrelega človeka – razen če Žižek misli, da je prav v tem zrelost.

s čim bolj jasnim in dinamičnim slogom. To pa zato, da bi predstavil svoje misli, o katerih želi, da bi si jih bralci ali poslušalci osvojili. Ne morem reči, da bi mu vsi mogli v vsem slediti in ga razumeti, a nedvomno zna priti do poslušalcev ali bralcev oz. jih celo "zagrabiti", kadar govori poljudno ali udari na ljudsko žilico, predvsem s kritiko nad določenimi političnimi strujami in politiki. Prepričan sem pa, da je pogosto že v naslovih kar prenizkoten ali preizzivalen za človeka, ki hoče biti znanstvenik⁸.

V Buenos Airesu je bil Žižek že trikrat: novembra 2003, potem za Knjižni sejem maja 2004, ko je predstavil knjigo svojih predavanj, ki jih je imel na raznih ustanovah na svojem prvem obisku; potem se je pa menda v Argentini kar "za stalno" naselil. Ko človek bere Žižkova predavanja ali krajše spise, mu vse daje vtis, da gre za človeka, ki je zelo razgledan in ki je nedvomno veliko bral; katerega splošna kultura daleč presega povprečje; ki zna duhovito družiti zadeve, ki imajo na prvi pogled malo skupnega. To zadnje razodeva že v naslovih del ali poglavij knjig, v katerih je polno latinskih, francoskih, nemških in italijanskih izrazov, pa tudi vse polno navidezno protislovnih postavk, katerih namen je največkrat pritegniti bralca, obenem pa po možnosti povečicati – ali osmešiti! – avtorja, o katerem piše. S tem pa ni rečeno, da precej njegovih knjig ni lahko branje in da so v marsičem silno težke, celo v najslabšem pomenu besede.⁹

Preletimo na hitro knjige, ki so mi bile na razpolago v španščini.

8. Nekaj primerov: "Ljubi svojega bližnjega? Ne, hvala." - "Rit ali srajca? Ne, hvala! Izbiro 'pomladniki ali prenovitelji' je torej treba odkloniti; ta izbira ni 'rit ali srajca', ampak izbira 'rit IN srajca', saj oba spola spadata skupaj". - "Resničnost je za tiste, ki ne vzdržijo sanj". - "Ne moreš pri puncu spati, ne da bi se to poznalo". - "Bush und Jesus oder Willkommen in del Wüste des Realen" (V prejšnjih delih, navadno v drugih jezikih, opušča Busha in Jezusa!) - "Wenn es keinen Gott gibt ist alles verboten" itn.

9. Dovoljujem si pristaviti, da je 20. maja t.l. *Svobodna Slovenija* objavila moje pismo v zvezi z Žižkom, kjer je nekaj podatkov, ki jih zato tukaj opuščam.

1. VZVIŠENI PREDMET IDEOLOGIJE¹⁰

Nihče bi ne mogel trditi, da ta knjiga ni nekaj svojevrstnega in izvirnega. Pa tudi ne, da ni izzivalna. Gotovo pa ni lahko branje! Žižek trdi, da "po-idejni" (pravilneje: po-ideološki) svet ne ve, kako da še naprej delamo po svojem prepričanju, čeprav bi zadev ne jemali zares. Zato zavrača taka mišljenja kot Habermasovo ali Sloterdijkovo – seveda oba iz levičarskih vrst, ker ga drugi ne zanimajo, kot se spodobi za vsakega levičarja. Trdi, da je postmoderni svet zedinjen samo na površju. Žižek povezuje miselno Hegla in Althusserja ter Lacana: po njih je človek v sebi razdvojen z globokimi antagonizmi; ti tudi določajo družbeno stvarnost; po tej stvarnosti pa delujejo ideologije. Žižek posrečeno povezuje potop Titanica, Hitchcockovo Izdajalno (indiskretno) okno, Alien, judovske smešnice ipd. Vse navedeno mu koristi za to, da z ostrimi razčlembami raziskuje ideološke fantazije o popolnosti in izključenosti, ki jih izdeluje človeška družba.

10. Važna opomba: ker nimam na razpolago slovenskih izvirnih del, ne vem, katero izrazje je uporabljano v njih. V tem spisu vedno prosto slovenim iz španščine. Pri tem se ne izogibljem preveč tujkam, ker nedvomno Žižek piše v novi (ne)slovenščini, sicer ne bi mogel sestavljati tako dolgih stavkov s številnimi vrinjenimi, podrejenimi stavki, vse pa tako skrotovičeno, da bi ga noben Španec ne mogel prekositi. V tem pač sledi marksistični praksi, ki vse zavija v nedosegljivo tajno – samo zato, ker niso sposobni govoriti stvarno, res za vse razumljivo in prepričljivo. Če temu dodamo še lacansko zatekanje v spreminjanje pomenov za sprejete izraze, ali morda celo v psihošarlatanstvo, kot sodi Noam Chomsky, je skoraj nemogoče kolikor toliko splošno razumevanje istih stavkov. To je po mojem svojsko vsem, ki (vedo, da) nimajo resnice. Seveda to še podkrepuje dejstvo, da od psihoanalitikov na splošno ne moremo pričakovati jasnosti, čeprav se njihov govor neprestano vrtil okrog nekaterih redkih podmen. - Zdi se mi pa čudno, da v španskih prevodih niso vedno upoštevali ustaljenih izrazov. Že v prvi knjigi, ki jo bom predstavil, opažam, da se zamenjavata izraza »goce« in »placer«, oz. da prevajalec sploh ne uporablja izraza »goce«. Po »Diccionario de términos, nociones y personas del psicoanálisis (Arminda Aberastury, CD, Bs.As., brez letnice) je »goce« fr. jouissance, angl. enjoyment, nem. Geniessen, Genuss, Befriedigung; »placer« pa je nem. Lust. Ne vem, katera sta istoznačna slovenska izraza; tukaj uporabljam za »goce« uživanje (oz. zadostitev uživanja), ker sem zasledil, da je naslov ene Žižkovih knjig v slovenščini *Metastaza uživanja*, za »placer« pa užitek.

Opazam tudi, da doma stalno uprabljajo izraz "lakanovski" in da pišejo "k" in ne "c". Sam ostajam pri "lacanskem" – četudi bi mi očitani arhaičnost. Sicer pa: ali ni prav "strukturno" jezikoslovje svojsko konstruktivistom in dekonstruktivistom, h katerim bi naj kot lacanec moral spadati Žižek? Ako bi bili v domovini v tem dosledni, bi morali pisati de(s)kartesovsko (ali de-s-kartsko), haidegerjansko (ali hajdegersko) ipd.

Knjiga ima tri dele in daljši uvod. V **uvodu** Žižek navaja trojni namen knjige: podati glavne pojme Lacanove psihoanalitične teorije, kar bo potem večkrat ponovil v drugih knjigah, prispevkih v revijah in predavanjih; izvesti neke vrste vrnitev k Heglu; doprinesti k teoriji ideologije. Že tu omenjam, da je Žižek kot psihoanalitik skoraj popolnoma podvržen Lacanovim glavnim "dogmam" (kot jih sam imenuje!), o katerih bomo še govorili.

V **prvem delu** govori Žižek o simptomu. Po Lacanu popisuje, v kakšnem pomenu je Marx iznašel simptom (str. 35; Žižek pravi kar: kako je Marx iznašel simbol, ker seveda drugi pomeni zanj ne obstojajo oz. niso vredni, da bi se z njimi ukvarjal), potem pa, kako je prišel Lacan (v Žižkovi razlagi) **od simptoma do nove skovanke sinthome**.

V **drugem delu** govori o napakah v Drugem, najprej pod naslovom "Que vuoi?", potem pa "Umrje se samo dvakrat".

V **tretjem delu** govori Žižek o subjektu. Najprej se sprašuje, kateri subjekt je realen, potem pa vztraja na tem, da v govorjenju o realnosti ne gre le za substanco, ampak tudi za subjekt. Nekateri podnaslovi: ni prek-govorice (meta-govorice); falično značenje; Lenin v Varšavi kot objekt; antagonizem kot Stvaren; obvezna opcija za svobodo; coincidentia oppositorum; namišljeni subjekt; namišljena modrost; strah pred zmoto je... zmota sama; nad-čutno je torej namišljeno prikazovanje qua aparientia; logika vzvišenosti; "Duh je kost"; "bogastvo je jaz"; predpostavna (postulativna), zunanja in določena refleksija; predpostavlanje predpostavk.

Nekatere Žižkove trditve v tej knjigi

Postavljam: gre za **trditve brez dokazov**. Dokazujem: zakaj naj bi Žižek dokazoval, ko pa v tej knjigi (v tem ni dosleden!) sledi de-konstruktivizmu, po katerem je vse samo ponovna gradnja misli, potem ko smo prej podrli vse, o čemer smo mislili, da je zgrajeno, ali da je táko, kot smo ga našli? Nehote dobivam vtis, da Žižek (in Lacan) gledata na vse, kot da bi šlo za znano igranje s sestavljanjem najrazličnejših telesc (npr., Lego): zgradimo nekaj, kar ni stvarnost (hiša, avto itn.), potem pa tisto reč razderemo in naredimo kaj drugega.

Kaj je za Žižka (in Lacana) **simptom in sinthome**? (gl. str. 106-111) Vzemimo primer Titanica. Kadarkoli se piše o Titanicu, je (za Žižka) vidno, da se tej ladji prideva neko čezmerno metafo-

ričnost, kar ravno daje Titanicu njegovo simbolično obremenjenost. Toda to ni vse. Ko gledamo dokumentale o potopljenem Titanicu, bi morali (po Žižku) priznati, da te slike vzbujajo v nas strahotno očaralno moč. Te očaralno-privlačujoče moči ni možno razložiti zgolj z metaforičnim pomenom Titanica. Titanic ni navzoč, ampak je nedejavna navzočnost, je Reč v pomenu, ki ga temu izrazu daje Lacan: materializacija zgrozljivega in nemogočega uživanja (veselja, radosti - "jouissance"). Ne gre torej samo za pomen, ampak za pomen, prežet z zadovoljstvom. Torej za Lacanov čut ali smisel za uživanje ("jouissance"). Potop Titanica je torej primer **vzvišenega predmeta (objeto sublime)**.

Kaj je torej "vzvišeni predmet"? Neka tvarna reč, dvignjena na stopnjo nemogoče Reči. Morda ves trud za to, da bi odkrili metaforični pomen Titanica, ni drugega kot poskus, da bi ušli zgrozljivemu zadetku (impaktu) Reči s tem, da bi ji s pridevanjem pomena dali simbolični status. Toda Žižek (prav v skladu s svojimi pogostimi navideznimi nasprotji) trdi: "Na splošno pravimo, da zgrozljiva prisotnost Reči zabriše pomen; tukaj pa je resnično nasprotno: pomen zabrisuje zgrozljivi zadetek prisotnosti Reči."

Lacan je zaradi takega pojmovanja o simptomu v svojih zadnjih letih prišel do neke vrste **posplošenja simptoma**. Skoraj vse se spremeni v simptom; zato je, npr., navsezadnje ženska določena kot simptom moškega.¹¹

Žižek gre v tem tako daleč, da je po njem simptom Lacanov končni odgovor na večno filozofsko vprašanje: zakaj je nekaj, namesto da ni nič. Ta "je" pa po Žižku ni nič, ker tisto "nekaj", kar "je", je simptom.

Žižek z Lacanom trdi, da se filozofsko razmišljanje navadno dogaja v trikotnem svetu: jezik-subjekt; odnos subjekta do sveta predmetov, ki jo posreduje jezik. Seveda Lacanu upravičeno

11. Ali pa je moški za žensko simptom? Spomniti se je treba na znano moško šovinistično »modrost«, na katero se pogosto nanaša Freud: žensk ni mogoče prenašati, so stalen vir za slabo počutje, toda kljub vsemu so najboljše, kar imamo v tem (človeškem) rodu; brez njih bi bilo še slabše. Če bi torej ne bilo žensk, bi morda moški bil kar ženska, ki bi mislila, da obstoji (o.c., str. 111). -To seveda nima nobene zveze z abotno trditvijo nekaterih, da bodo zaradi metroseksualcev v 21. stoletju moški postali ženske.

očitajo, da zagovarja "označevalni absolutizem", ker ne priznava objektivnega sveta in se omejuje na splošno podmeno o medsebojnem delovanju med subjektom in jezikom. Lacan je na to odgovoril, da res ne obstoji stvarni svet predmetov, a tudi ne obstojata ne subjekt ne jezik. Klasična Lacanova teza je, da ne obstoja "véliko Drugo" (to se pravi, simbolični red kot skladna in zaprta celota). Zato označuje subjekt s poševno prečrtano véliko črko S.

Toda če ne obstojijo ne svet ne subjekt (človek) ne jezik, kaj potem res obstoja? Ali bolj natančno: kaj daje obstoječim (in spoznanim) pojavom soskladnost? Lacan odgovarja: simptom. Seveda je to treba umevati iz poststrukturalističnega vidika. Ta pa kot osnovo zahteva razgradnjo vsake podstatne bitnosti in ovadbo, da je za njeno trdno soskladnostjo meddelovanje simbolične čezmerne določenosti. Skratka, treba je razbiti podstatno identičnost v mrežo nepodstatnih odnosov. Pojem simptoma je za ta podvig nujna protiutež.

Te posplošenosti simptoma ni mogoče razumeti brez še **druga posplošenja: Verwerfung**, po moje napačno pošpanjeno s "forclusion" (iz angl. forclusion), kar bi slovensko imenoval **zavrženje** ali kar **zavrg**.¹² Zavrg (od leta 1950) pomeni za Lacana izključitev določenega ključnega označevalca iz simboličnega reda, kar naj bi bil povod za pojav psihotičnega razvoja. Toda zavrg je izraz za psihotične pojave. Seveda je Lacan spremenil Freuda, zato je tisto, kar je bilo zavrženo v Simboličnem, po Lacanu prešlo v zavrg v Stvarnosti.

Toda **tudi zavrženje simboličnega je treba posplošiti**. Simbolična gradnja spolnosti vključuje pomanjkanje označevalca spolnega odnosa; pomeni torej, da ni spolnega odnosa, da tega odnosa ni mogoče simbolizirati, ker je nemogoč, antagoničen odnos. Zato Žižek vzpostavi trditev: kar je bilo zavrženo iz Simboličnega, se povrne v Stvarnost simptoma. Ali s primerom: ženska ne obstoji, njen označevalec je izvirno zavržen, zato se ženska vrača kot simptom moškega.

Ta pojem "simptoma kot nekaj Svarnega" je po Žižku naravnost nasprotno lacanski tezi, da je nezavestno zgrajeno kot jezik. Žižek nato razloži razvoj pojmov pri Lacanu. V začetkih (1950) mu je bil simptom simbolična tvorba, označevalec, šifra

ali sporočilo namenjeno vélikemu Drugemu, o katerem je predpostavljal, da simptomu daje resnično značenje. Torej ne bi bilo simptoma, ne da bi bil na nekoga namerjen, naslovljen – a ne naperjen v pomenu intencionalen. Zato je v psihoanalizi simptom vedno usmerjen na analitika. Spet se predpostavlja, da ni simptoma brez prenosa (transfera) in da torej obstoji nek subjekt, o katerem se predpostavlja, da ve za njegovo značenje. Zato je cilj psihoanalitika v tem, da pacientu pomaga izraziti z besedami (verbalizirati) simptom, s čimer bi se sama po sebi razrešila uganka in bi se tako razblinil simptom.

Toda zakaj simptom kljub temu ostaja? Lacan odgovarja, da zaradi uživanja: simptom ni samo šifriran odgovor, ampak tudi način, kako nekdo organizira svoje uživanje. Zato se pacient kljub razrešitvi simptoma noče odpovedati simptomu, "katerega ljubi bolj kot samega sebe". To dejstvo je Lacan skušal razložiti z neologizmom *sinthome*. Ta izraz vsebuje celo vrsto asociacij: človek sintetično-umeten, spoj med simptomom in domišljijo idr. **Simptom kot *sinthome* je torej določena označevalna oblika, prežeta s težnjo po uživanju; je označevalec, ki je nosilec »jouis-sense«-a, čuta za uživanje.**

Simptom je potemtakem posebna, "patološka" oblika označevanja. Je povezanost z občutkom, ki se upira razlagi in soobčevanju.

Predpostavljanje postavk. (str. 292-293) Ni mogoče, da bi se ustavljali pri tolikernih Žižkovih iznajdbah-trditvah. Jasno vidno pa je iz vse knjige, da zasleduje določen namen: znova dati vrednost ideologiji, ki bi naj bila navidezno samo nedolžen sestav idej, dejansko pa idejni sestav, ki bi človeka zaslužnil, predvsem z vero, najbolj pa s krščanstvom, ki ga skuša tako "znanstveno" vzvišeno zavreči kot navadno ideologijo. Čeprav v marsičem ne morem biti z njem istega mnenja, vendar kako prav je imel v tem pogledu argentinski filozof Mario Bunge, ki deluje v Kanadi, ko je eno svojih del naslovil: "Pa-znanost (oz. morda laži-znanost) in ideologija". Lažiznanost je zanj psihoanaliza, ideologija pa marksizem v karkršnikoli obliki.

Zato Žižek končuje to delo s pregovarjanjem (z argumentacijo, ne z dokazovanjem) o predpostavljaju postavk. "Mar ni najosnovnejša ideološka operacija simbolizacija Stvarnega, nje sprememba v označevalno celoto in nje pripisovanje vélikemu Drugemu (samo) 'nesmiselna kretnja' (gesta), po kateri se nepredelana stvarnost brez pomena sprejema kot naše lastno delo?"

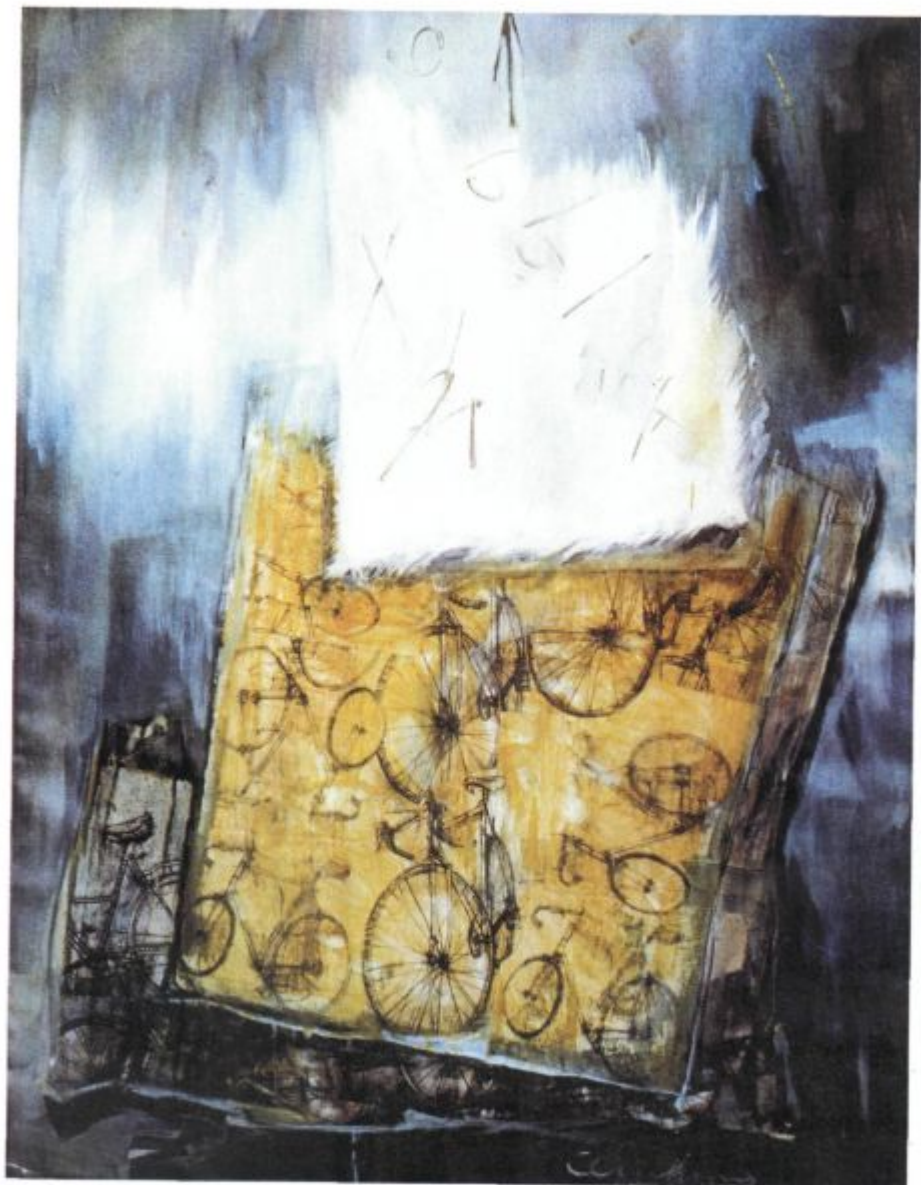
Dobesedno moremo reči, da je ta 'prazna kretnja' samo preobr-njenje presimboličnega Stvarnega v simbolizirano stvarnost, to se pravi, Stvarnega ujetega v zanko mreže označevalca. Ali z drugimi besedami: po tej 'prazni kretnji' bi naj subjekt pred-postavljal obstoj vélikega Drugega."

Zato je za Žižka tako pomembna osnovna sprememba, ki naz-nanja konec psihoanalitičnega procesa: "subjektivna destitucija". To se pravi, subjekt se neha predpostavljati kot subjekt. Ali drugače: subjekt sprejme, da ne obstoji, torej ne sprejme obstoja vélikega Drugega. S tem sprejme Stvarnost v njeni globoki in brezsmiselni norosti ter ohranja odprto zev med Stvarnim in njegovo simbolizacijo. S tem dejanjem mora plačati ceno, ki je v tem, da samega sebe uniči kot subjekt. To pa zato, ker je po Heglu subjekt tak samo v toliko, v kolikor se predpostavlja kot absoluten.

Tako jasno vidimo, kaj je bil Žižkov zadnji namen: trditi, da je (tudi) vera ideologija, ker da se v njej brez predpostavljanja postavk sprejema določen smisel stvarnosti in obstoj popolnoma Drugega.

Tukaj ni ne čas ne kraj za zavrženje takega pregovarjanja (argumentacije, ne: dokazovanja, demonstracije). Zadosti je pou-dariti, da obstaja velikanska razlika: véliko Drugo (šp. Lo Otro) - véliki Drugi (alter, šp: El otro). Niso zaman nekateri filozofi toliko vztrajali na tem razlikovanju.¹³

13. Dr. E.D. Dussel je v letih latinskoameriškega gibanja o teologiji osvobojenja v reviji »Stromata«, v številki posvečeni tej temi (XXVIII, jan.jul.1972,1-2, str. 53-105) objavil razpravo »Para una fundamentación dialéctica de la liberación latinoamericana«. V 1. delu razlikuje med bitoslovjem celote (ontologijo total-nosti) in prek-tvarnoslovja drugosti (meta-fizika alteritete). Vztraja na tem, da tudi Marx ni ušel nekdanjemu mišljenju, po katerem bi obstajala Celota, v njej pa bi bilo Isto in Drugo; Drugo bi torej ne bilo nič drugega kot Isto. Leta 1965 je nemški mislec Theunissen objavil knjigo »Der Andere«, v kateri popisuje zgodovinski razvoj te miselnosti in začetek drugačne, in postavlja ta začetek v leto 1913 (dopisovanje med Rosenzweigom in Buberjem). To se pravi, da še pred Marcelom ali Lévinasom obstoji izročilo, ki razlikuje »Drugó« (šp.: Lo Otro ali Otriedad) in »Drugega« (alter, šp. El Otro ali Alteridad). V skladu s tem naukom Drugi, zlasti Popolnoma Drugi ni znotraj celote-dialektike Isto-Drugó, ampak zunaj nje in povsem različen od tiste Celote, v katerem je tudi Drugó.

Adriana Omahna: "Videz II" - mešana tehnika.

2. SAJ NE VEDO, KAJ DELAJO

Uživanje kot politični dejavnik¹⁴Kratka vsebina¹⁵

Z zlomom tim. državnega socializma, pravi Žižek, se je pokazalo "uživanje" zaželenega veselja s prerojenim, napadalnim (agresivnim) nacionalizmom in rasizmom. Ko se je odkril pokrov zatiranja (represije), so se pojavile želje, ki da še zdaleč niso demokratične. Žižek trdi, da je mogoče razložiti ta paradoks samo, ako se kritično socialistično mišljenje obrne k psihoanalizi. Že tu zastavljam vprašanje: ali bi bila to edina rešitev? Če Žižek meni, da je tako, se knjige sploh ne splača brati, ker bi jo pisal samo za svoje so-vernike, ali pa bi bila dogmatični diktat, ne pa eno izmed sredstev za premišljanje in dialog.

Psihoanaliza je manj sočutna kot krščanstvo. Zakaj? Ker nam Bog Oče odpusti našo zadolženo nevednost, psihoanaliza pa nam ne nudi tega upanja. Nevednost ne more dobiti odpuščanja, to pa zato, ker zakriva uživanje (oz. težnjo po njem). Gre za uživanja, ki se pokazujejo v "črnih luknjah" našega simboličnega veseljstva (univerza), in ki se izmikajo Očetovim prepovedim.

S to knjigo skuša Žižek doumeti pomen, ki ga ima ta želja po uživanju v ideološkem diskurzu. V ta namen Heglovim pogledom dodaja prispevke lacanske psihoanalize. To mu omogoča, da popiše politične in ideološke škripce ali stiske. Ker Žižek nahaja svoje uživanje v "ljudski kulturi", je zaradi tega ta knjiga zelo jasna v razlagi tistega, kar hoče predstaviti: združuje Hegla z Rossellinijem, Marxa s Hitchcockom, Lacana s Frankensteinom, višjo splošno podmeno (teorijo) s hollywoodsko melodramo itn. S tem pa ni rečeno, da bi bila knjiga lahko branje za vsakogar. V kratkem **uvodu** z naslovom "Usoda neke šale" pravi Žižek, da je ta knjiga nadaljevanje knjige *Vzvišeni predmet ideologije*.

14. Na prvi hip je jasno, da gre za skrajšan Kristusov vzklik na križu: »Oče, odpusti jim, saj ne vedo, kaj delajo.« (Lk 23,34)

15. Že iz podnaslova je razvidno, da je to knjigo prevedel bolj sposoben človek, ali pa jo je celo dal lektorirati, kar, žal, ni pogosto v Argentini. Knjigo je avtor posvetil svojemu sinu Kostji. Kdor je prebral španski prevod prve knjige in nima zadostnega poznanja o Lacanovem izrazju, bo to drugo knjigo kaj težko razumel, ali pa mu bo morda pomagala, da bo bolje razlikoval razne lacanske izraze.

V tem novem delu skuša predstaviti teoretski pripomoček, ki bi naj dal možnost za razumevanje zgodovinskih sprememb, izraženih v šali o Rabinoviču iz prve knjige. Rabinovič je bil ruski Jud, ki se je želel izseliti iz Sovjetske zveze. Burokrat ga je vprašal, zakaj hoče iz SZ. Rabinovič mu je odgovoril: "Imam dva razloga. Prvi je ta, ker se bojim, da bi komunisti izgubili oblast v SZ in bi nove oblasti za to dolžile nas, Jude." Burokrat ga je prekinil: "Ampak to je absurdno. Komunistična oblast je večna!" "Prav", mu je mirno odgovoril Rabinovič, "to je pa moj drugi razlog." Kar je veljalo še leta 1989, je izgubilo veljavo že leta 1991. Leta 1991 bi bil Rabinovič obrnil razloga in bi rekel: "Imam dva razloga. Prvi je, ker vem, da bo komunizem v Rusiji ostal za stalno." Burokrat bi mu posegel v besedo in bi mu dejal: "To je vendar absurdno, saj komunizem razpada vsepovsod; seveda, tisti, ki so to zakrivali, bodo strogo kaznovani." "To je pa moj drugi razlog", bi mu odgovoril Rabinovič. Na to se nanaša naslov knjige: nevednost ni zadosten razlog za odpuščanje. To pa zato, ker nosi s sabo zakrito razsežnost uživanja. Kjer človek ne ve, ali noče vedeti, tam se predaja uživanju, in nikjer ni Očeta, ki bi mu odpustil, ker se ta področja izmikajo oblasti Boga Očeta.

Kot v *Vzvišenem predmetu ideologije*, ima tudi ta knjiga tri središča: hegelsko dialektiko, Lacanovo psihoanalitično teorijo in sodobno kritiko ideologije. Ti trije krogi tvorijo neke vrste vozle: vsak izmed njih povezuje druga dva; kraj, ki ga obkrožajo, je pa "simptom", ki je avtorjevo uživanje z "ljudsko kulturo": s policijskimi filmi in thrillerji, s hollywoodskimi melodramami itn.

Vendar ti teoretski krogi niso vsi enako pomembni: najvažnejša je teorija Jacques Lacana. Ta je (uporablja) Marxove besede "splošna razsvetlitev, ki preveva vse druge barve in jih spreminja v njihovi posebnosti". Žižek je prepričan, da se to more zgoditi samo takrat, kadar kdo brez pridržka zavzame določeno teoretsko stališče. Temu nasproten bi bil "napačni duh antidogmatizma", ki ostaja "kritično oddaljen" od kateregakoli teoretskega izreka zato, da bi vedno in popolnoma ohranil istost izreka. Žižek sledi William Jamesu, ki je v svojem delu *Pragmatizem* razvil neko podmeno, kasneje sprejeto po Freudu. V sprejetju kake nove teorije bi bile tri dobe: najprej jo zavrnejo kot absurdno; potem nekateri trdijo, da nova teorija ni brezpomembna, ker pravzaprav predstavlja z drugimi besedami tisto, kar že vsi vedo; končno se prizna novost teorije. Kdor pozna Lacanov nauk, bo v tem prepoznal njegove tri postavke: hip pogleda,

čas za razumevanje, trenutek zaključka. Toda Žižek s to knjigo hoče pretrgati s tako logiko prepoznanja (reconocimiento) in jo zamenjati s procesom spoznanja (cognición). Zato Žižek trdi, da knjiga izdeluje obrise lacanske teorije o ideologiji. To pa tako, da postopa korak za korakom, po zmeraj novih ovinkih, in tako pride do glavnega namena: določiti položaj (status) uživanja v ideološkem diskurzu, a zavlačevaje srečanje z njim, "tako kot vljudna ljubezen odlaša srečanje z Damo na višku". Počasi se bo v tem zaznal poudarek premika od Hegla preko Lacana k sedanjim politično-ideološkim zapletljajem.

Kar naj bi dalo knjigi posebno privlačnost, ni toliko vsebina, ampak kraj, kjer je bila "izrečena". Vsebuje namreč besedila šestih konferenc na šest zaporednih ponedeljkih v zimskem polletju 1989-1990 v Ljubljani. Konference so bile kratek uvodni tečaj v Lacana, naslovljene na "dobronamerno nevtralne" izobražence, ki so tedaj sestavljali gonilno silo demokracije. Žižek se tedaj ni postavil v vlogo Gospodarja "predpostavljenega znanja", ampak je skušal delovati kot analitik. Meseci konferenc so bili posebni: v trenutkih političnega vrenja, en teden pred "svobodnimi volitvami"¹⁶, ko so bile odprte še vse možnosti; v času kratkega stika, ki je združeval politični aktivizem, "višjo" teorijo (Hegel, Lacan) in neomejeno uživanje v "nižji" ljudski kulturi: "edinstveni utopični trenutek, ki se zdaj, po volilni zmagi nacionalistično-populistične povezave in prihodom novega *"časa lopovov"*, ni le nehal, ampak je zmeraj bolj neviden, izbrisan iz spomina kot "posrednik izginotja".¹⁷

16. Tako, v narekovajih; mar zanj niso bile svobodne?

17. No, zdaj pa vemo, kaj je bil za Žižka Demos: nacionalistično-populistična povezava lopovov oz. malopridnežev! Čestitam Žižku za to mednarodno razglaševanje oznake-obrekovanja prve slovenske demokratske vlade! Da se je pa razveselil nad Demosovim padcem, je kar gotovo, saj je postal v novi vladi veleposlanik za znanost. Bog nas obvari takih pristranskih znanstvenikov, ki so – spet navajam Bungeja – lažiznanstveniki (kot dogmatični psihoanalitiki ene struje) in sužnji ideologije (mešanice Hegla, Marxa in še kar nekaj drugih). – Masten tisk in podčrtanje v navedbi sta moja.

Prav te dni je arg. zdravstveni minister Ginés González García osporaval izobraževanje arg. psihologov. Trdi, da je večina lacancev, psihoanalitikov itn., katerih znanje in zanimanje je omejeno, saj so argentinski problemi predvsem alkoholizem, podvrženosti raznim mamilom, družbeno nasilje ipd., kar vse zahteva drugačne značilnosti psihologov. Poleg tega je v Arg. okrog 45.000 do 60.000 psihologov, kar pomeni 400 na vsakih 100.000 prebivalcev, medtem ko je razmerje v ZDA samo 100:100.000!

Knjiga ima tri dele: E pluribus unum, Neugodje v dialektiki, Cum grano praxis. Ne mislim niti omenjati vsebine, saj je že z Uvodom zadosti. **Kako pa neha? S pozivom levici.** "To je torej točka, v kateri levica ne sme 'popustiti': mora ohranjati sledove vseh travm, sanj in zgodovinskih katastrof, ki bi jih vladajoča ideologija 'o koncu zgodovine' rajši zakrila; mora se sama sprememiti v živ spomenik, tako da bodo te travme zaznamovane, dokler bo obstajala levica. Ta drža ne vodi levice k nostalgični zaljubljenosti v preteklost, ampak je edina možnost za to, da se oddalji od sedanosti, ta odaljenost pa ji bo omogočila prepoznati znake Novega." Zakaj naj bi torej bral knjigo, ali naj bi se z njo ukvarjal, ali jo morda celo priporočal nekdo, ki je prepričan, da bosta sicer vedno obstajali neka levica in neka desnica z ozirom na neko sredino, da pa ne bo nikdar več take levice, kot je svojčas bila - v pogubo slovenskega, slovanskih in še toliko drugih narodov?¹⁸

18. Ker je po dozdam povedanem vidno, da po teh povzetkih nihče ne bo mogel priti do boljšega poznanja Lacana, vstavljam tukaj nekaj o njem. Rodil se je v Parizu. Objavil je svoje prvo delo l. 1932 (O paranoični psihozi v odnosu do osebnosti). Potem je precej sodeloval z literati, predvsem s surrealisti, in se udeležil Kojevega seminarja o Heglu. Predstavil je svojo teorijo o zrcalu najprej na kongresu v Marienbadu l. 1938, potem pa v Zürichu l. 1949. Zaradi njegovih tez, nasprotnih severnoameriški psihoanalitični šoli, je bil l. 1952 izključen iz Mednarodnega združenja psihoanalize, nakar je l. 1953 ustanovil Francosko društvo psihoanalize. Odtlej je do svoje smrti vodil seminar, namenjen novemu branju Freuda. Na njem je predstavil številno novih osnovnih pojmov za svoje teoretske predloge. L. 1964 je ustanovil La École Freudienne de Paris, ki pa jo je razpustil malo pred smrtjo 1981. Nadomestil jo je z revijo »Freudova stvar« (prej Scilicet). Ko so l. 1966. objavili nekaj njegovih člankov, so ga prišteli med strukturaliste, čemur se je pa stalno upiral. Od l. 1973 izhajajo dela z njegovega seminarja. - Lacanova teorija temelji na Freudu (daje prednost besedi, kot orodju za odkritje nezavestnega; njegova teza: »Nezavestno se gradi kot jezik«, torej kot nasledek globokega razdora med bitjo in govorjenjem). Označi človeško naravo s tremi »registri«: stvarnim, domišljenim in simboličnim. Ta raziskovanja je zaključil s trditvami o istovetnosti in dinamiki želje, kjer veljajo odnosi med osebkom, predmetom in Drugim. V tej strukturaciji treh registrov je predvsem pomembna njegova zamisel o domišljjskem govoru (ki izdeluje vtise, podobe), s čimer osebek postane odvisen od svojih lastnih želja. Da pa se prizna to javljanje nezavestnega, je treba sprejeti simboličen red, podobno kot to delajo teoretiki strukturalizma v jeziku (Saussure). Čeprav s tem nezavestnega ne vodijo zakoni logike in časovnosti, ki vladajo v zavestnem, je kljub temu nezavestno zgrajeno kot jezik/govorica, v katerem, npr., mehanizmi sanj (skrčenje/kondenzacija in odstranjanje/remocija) delujejo ali kot metafore ali kot metonimije. (Gl. Jordi Cortés Morató-Antoni Martínez Riú, Diccionario de filosofía en CD-ROM, 1996, Herder, Barcelona.)

3. POŠEVNO GLEDANJE¹⁹

Uvod v Jacquesa Lacana s pomočjo ljudske kulture

Knjiga je bila prvič izdana leta 1991 v angleščini²⁰, vendar je nekaj poglavij bilo objavljenih v raznih revijah v letih 1986-1990 (gl. str. 13). Žižkov namen je predstaviti Lacana, a na drugačen način: skuša dojeti Lacana s pomočjo sodobne ljudske kulture; od Hitchcockove *Vrtoglavice* do Stephen Kingovega *Pokopališča za živali*, od McCulloughove *Nedostojne obsedenosti* do Romerove *Noči mrtvih živih*.

Žižkova "strategija" je torej "poševen pogled", pogled od strani. V tem iskanju Žižek odkrije, da v thrillerjih, policijskih in romantičnih pripovedih najdemo glavne Lacanove označbe (trojica domišljenega, simbolično in stvarno, predmet do, nasprotje med gonom in željo, razdvojeni subjekt). Ker pa Žižek piše nekako igrave, je njegovo besedilo precej drugačno od znanega dekonstruktivističnega pogleda Jacques Derrida. Nekateri sodijo, da se s tako razlago Žižek oddaljuje od poststrukturalistov, ki se navadno imajo za nadaljevalce Lacanovega dela.

V **Predgovoru** (9-11) Žižek trdi, da je na Lacana apliciral znano formulo "Kant s Sade-om". To spominja na očitek Kantu, ki je opredelil zakon kot "pogodbo med dvema odraslima osebama različnih spolov o medsebojni rabi spolnih organov". Zato bo bralec našel v knjigi celo vrsto poglavij z naslovi "Lacan z Alfredom Hitchcockom", "... s Fritzem Langom" itd. Kadar navaja Shakespeara ali Kafka, jih tudi ima kot preproste avtorje "kitsch".

Namen knjige je dvojen (12). Najprej hoče biti neke vrste uvod v Lacanovo "dogmatiko" (izraz je Žižkov!). "Neke vrste" zaradi tega, ker ne gleda naravnost in "v obraz", kot je navada v akademskih delih, ampak poševno, od strani. Po drugi strani pa je lacanska teorija pretveza za to, da na svojstven način uživa ljudsko kulturo. V tem gre Žižek tako daleč, da z De Quinceyem trdi: če kdo zavrača Lacana, se mu bo kmalu vsa psihoanaliza zdela dvomna, zato pa bo tudi zaničeval Hitchcockove filme in iz snobizma zavračal vsa domišljajska dela o grozi, tako da bodo zanj kmalu spisi Stephen Kinga pravi slovstveni odpadki!

19. Naslov bi bilo mogoče prevesti tudi kot Gledanje od strani; ne pa Postransko gledanje, ki ima oslabševalen pomen.

20. *Looking Awry*, Massachusetts Institute of Technology, The MIT Press, 1991

Seveda je po Žižku mogoča tudi nasprotna pot: zaničuje se Kinga, kmalu postane dvomen Hitchcock, nato pa se iz snobizma zavrne Lacana. Tipično Žižkov (čeprav De Quinceyev) je stavek: "Koliko ljudi je stopilo na pot pogube (sic!) s kakšno bežno cinično opombo o Stephen Kingu, ki tedaj zanje ni imela dosti pomena, in so nehali s tem, da so označevali Lacana kot falocentričnega obskuranta."²¹

V nadaljevanju (str. 11-12) Žižek predstavi načrt o knjigi, v katerem nekako razširi in utemelji vsebino (str. 7). Tim. "povratek k Freudu" združujejo na splošno z geslom "nezavestno je zgrajeno (strukturirano) kot jezik (govorica)", to se pravi, s prizadevanjem za razkritje domišljjske očaranosti in razodetje simboličnega zakona, ki jo vlada. Toda v svojih zadnjih letih je Lacan prestavil poudarek od razlikovanja med umišljenim in simboličnim na mejo med stvarnim in (simbolično zgrajeno) stvarnostjo. Zato je prvi del knjige namenjen vprašanju "Koliko je stvarnost stvarna?" in skuša dati odgovor v Lacanovem pojmovanju. V ta namen najprej opiše, kako tisto, kar imenujemo stvarnost, vključuje preveč domišljjskega prostora, ki zasuva "črno luknjo" stvarnega. Nato skuša povezati različne načine stvarnega. Končno pa predstavi dve različni možnosti, kako se izogniti srečanju s stvarnim.

V drugem delu si Žižek drzne predstaviti še tri nove poglede na razlago Hitchcockovih del. Najprej prikaže dialektiko prevare, ki deluje v Hitchcockovih filmih; dialektiko, v kateri se resnično zmotijo le tisti, ki se pustijo zmotiti. Nato opiše pojmovanje znanega "travelling-a", katerega namen je izvesti nek madež; točko, iz katere slika sama zre na gledalca; to je tisti znani "pogled Drugega". Končno predstavi Žižek neke vrste predlog za to, kako dojeti razvoj posameznih dob v Hitchcockovem razvoju, od edipskega potovanja leta 1930 do patološkega narcizma v 60-ih letih, v katerem prevladuje materin nad-jaz.

Tretji del (Fantazija, birokracija, demokracija) poda nekaj zaključkov iz zadnjih Lacanovih teorij, ki zadevajo območje ideo-

21. Kaj pa, če se tiste osebe niso motile? Osebno sem s Haroldom Bloomom blizu tega mnenja. Priznam, da je včasih Stephen King sprejemljivo branje za to, da se človek raztrese ali zabije čas, kaj več pa... Nápak se mi zdi tudi, da Žižek daje enako vrednost Kingu in Hitchcocku, tem bolj pa, da si drzne jemati Kafka in celo Shakespearea kot avtorja »kitsch«. Človek vendar ne sme z vsem delati kot svinja z mehomi!

logije in politike. Najprej opiše okolje ideološkega "sinthoma" (npr., glas nad-jaza), kot jedro uživanja, ki deluje v sredi te ideološke zgradnje in na ta način daje oporo našemu "čutu stvarnosti". Nato predloži nov način, kako pojmiti zev med modernim in postmodernim, osredotočen na nespodobnost birokratskega aparata, tako kot ga razodevajo Kafkovi spisi. Knjiga končava z analizo notranjih paradoksov v samem pojmu demokracije. Vir teh paradoksov bi naj bila osnovna nezmernost, ki obstaja med simboličnim posestvom enakosti, pravic, dolžnosti itn., ter absolutno posebnostjo umišljenega, nestvarnega prostora, to se pravi, posebnih načinov, kako posamezniki in občestva prihajajo (organizirajo) do svojega uživanja (jouissance).

4. UŽIVAJ SVOJ SIMPTOM!

Jacques Lacan znotraj in zunaj Hollywooda²²

Knjiga se znova ukvarja z Lacanom. Žižek jo je "spet" posvetil Renati.

V petih delih knjige Lacan zastavlja vprašanja, na katera seveda odgovarja s tim. "Ijudsko kulturo". Ta vprašanja so: 1. Zakaj pismo vedno prispe? 2. Zakaj je ženska simptom moškega? 3. Zakaj je vsako dejanje ponavljanje? 4. Zakaj moški spolni ud? 5. Zakaj imamo vedno dva starša?

No, s temi temami Žižek ni ravno "odkril smodnika", kot pravi španski rek, dokazal pa je svojo enotirno in strahotno omejeno tematiko. Morda je res nekaj novega v tem, da na vsako vprašanje odgovarja na svojevrsten način: najprej s primeri iz Hollywooda, potem pa z drugimi zunaj njega. Npr., odgovor na vprašanje "Zakaj pismo pride do naslovljenca?" (o čemer imamo sicer utemeljeno pravico za dvom) daje s pomočjo filmov "Luči mesta", "Čudna potnica" in "Pismo zaljubljenke". "Zakaj je ženska

22. Prva izdaja *Enjoy your symptom! Jacques Lacan in Hollywood and out*, Routledge, Chapman and Hall Inc., 1992. Knjiga je bila v španščini »tehnično revidirana« (Blas Castagna), kaj pa to pomeni, je pa seveda treba uganiti. – Toda že v samem naslovu vidim Žižkovo strahotno neskladnost z Lacanom, pa tudi s samim seboj. Ali se ne bi moral človek osvoboditi simptoma, "kateriga ljubi bolj kakor samega sebe"? Kako potem pozivati, naj se ga veseli, raduje in ga uživa?

simptom moškega?" razlaga s pomočjo Rossellinija in Hitchcockovega "Vražjega slavja". Na vprašanje "Zakaj je vsako dejanje ponavljanje?" najde odgovor v Chandlerjevem "Playback", "Zofijini odločitvi" in "Prostostrelcu". "Zakaj se pojavi moški spolni ud?" dobiva odgovor v "Prikazni v operi", v "Človeku, ki je bil slon" in v glasu mater iz Hitchcockovih filmov. Za "Zakaj imamo vedno po dva starša?" nahaja Žižek rešitev v "Vrhovih Dvojčkih", v Hammettovem "Kristalnem ključu" in drugih "črnih" filmih.

V svojevrstnem in značilnem **Uvodu** pripoveduje Žižek, da se je vedno upiral navadi v kitajskih restavracijah, kjer gostje jedo iz istega krožnika.²³ To je povzročilo, da so mu ironično očitali "divjaško psihoanalizo", češ da je tako zavračanje deliti jed simboličen način strahu pred tem, da bi svojo dvojico deležil z drugimi. Dejansko gre za neke vrste premik, ki naznačuje, da danes nekdo zavrača jesti s skupnega krožnika, jutri pa se bo upiral nečemu bolj važnemu.

Ta premik opažamo že pri Kantu, ko piše o tem, *Kaj je razsvetljenje?* Opredeli ga kot "osvoboditev varstva, ki si ga je človek sam nadel". Drugače povedano: namesto "Prepiraj se kolikor hočeš in o čemerkoli, a ubogaj!", Razsvetljenstvo pravi: "Ne ubogaj, ampak se prepiraj!", kar je odgovor na tradicionalno "Ne prepiraj se, ubogaj!" To za Kanta ne pomeni, da bi mogel diskutirati v zasebnem okolju, javno pa bi se moral podvreči oblasti, ampak prav nasprotno: v javnosti naj vsakdo uporablja svobodno svoje zmožnosti, v zasebnem okolju pa naj uboga tamkajšnje oblasti. V tem bi bila po Žižku razlika med filozofijo

23. Smešno nor in npravno zmoten je ta-le psihoanalitični očitek: če kdo noče jesti iz skupne skledе, pomeni, da noče deležiti svoje družice z drugimi! Mogoče pa ne bi bilo tako neumno, če bi se s tem nakazovalo, da se »žena in konj ne posojata«. Toda naši predniki so jedli iz iste skledе, ker so živeli bolj družbeno zavezani, ne manj, in pa ker še niso iznašli kaj drugega! Vprašujem, ali bo Žižek v Argentini z večino pil mate iz iste bučke (mate) in z isto cevko, ali pa se bo temu uprl? Če bi se uprl, ga bodo levi in desni imeli za nedružabnega, nekateri celo za neolikanega človeka. Razen če bo znal prepričati, o čemur ne dvomim, da to ne pomeni žalitve. Kako pa take upore (proti kitajskim ali argentinskim navadam) spravi v soglasje s svojo marksistično, tako socialistično in celo kolektivistično ideologijo, je druga zadeva. (Pripominjam, da sam nikdar nisem tako pil mateja, dokler sem ga smel – in nihče mi tega ni štel v zlo; tudi moji nekdanji številni prijatelji in znanci zdravniki-psihiatri se niso nikoli »zgražali« nad tem.)

(ki svobodno razpravlja o čemerkoli) in pravom ali teologijo, ki sestavljata načela ideološke in politične oblasti ter bi zato ne bila svobodna.

Podobno razlikovanje najdemo pri Descartesu. Preden je stopil na pot splošnega dvoma, je vzpostavil "začasno nrvnost", skupek pravil, ki bi naj uravnavala vsakdanje bivanje med filozofskim potovanjem. Že v prvem pravilu vzpostavlja Descartes nujnost, da ubogamo navade in zakone dežele, v kateri smo se rodili, ne da bi se upirali oblastem. To se pravi, da bi bil svoboden za to, da dvomim o čemerkoli, tudi o obstoju vesoljstva, toda moram ubogati vladarja.

Ideološka drža, ki po Žižku vodi do take notranje razcepitvenesoglasja, je **cinizem**, ki odgovarja samemu pojmu Razsvetljenstva. Vemo, da v oblasti ni (vedno) resnice, a vendar jo ubogamo zato, da ne bi motili naravnega razvoja dogodkov. Tako se resnico pusti viseti v zraku v imenu uspešnosti, saj je končna legitimacija sistema v tem, da funkcionira. V "pokojnem realnem socializmu" Vzhodne Evrope je bila razcepitev med zunanjimi obredi pokorščine in cinično zasebno oddaljenostjo; na Zahodu pa se je cinizem še podvojil: "v javnosti se delamo, kot da bi bili svobodni, a v zasebnosti smo pokorni. V obeh primerih pa smo žrtve oblasti prav tedaj, ko mislimo, da smo jo ogoljufali: cinične razdalje ni, naš resnični kraj je v obredu pokorščine..." (10-11)

Žižek trdi, da *danes sovražnik ni fundamentalizem*, o čemer nas skušajo prepričati javna občila, **ampak cinizem**. Tudi določene oblike dekonstruktivizma imajo svoj delež na tem vesoljnem cinizmu. Zato je **namen te knjige predstaviti ničnost cinične oddaljenosti**. Tako za Žižka pomeni prvi del vsakega izmed peterih odgovorov "fenomenologijo" Lacanskega Duha (sic, z velikimi črkami!), tako kot se javlja v navadni zavesti, drugi del pa je bližje "logiki" (ki jo Žižek sam deva v narekovaje!), kot izraz vsebine pojma v njem samem.

Verjetno je ta knjiga eno najlažjih branj Žižkovih del. Je nedvomno zanimiva in po svoje privlačna. Škoda le, da stalno ponavlja tisto, o čemer je že tolikokrat govoril v prejšnjih delih. Resno pa dvomim, da bi bralec s tem bolj spoznal Lacana - pa tudi ne Hegla ne Marxa ne drugih filozofov, ki se jih nekako spotoma omenja. Dejansko mora vse Žižku rabiti za to, da bi znova prepričal s svojimi "dogmami", najsibodo Lacanove ali njegove. Res je pa, da se človek ob branju kar ne more iznebiti občutka

oz. skoraj gotovosti, da se znani Noah Chomsky ni tako motil (An Interview, *Radical Philosophy*, 53, jesen 1989, str. 32), ko je zapisal (navaja ga sam Žižek v *Saj ne vedo, kaj delajo*, s. 15): "... moje odkrito mnenje je, da je bil (Lacan) zavesten šarlatan, ki se je omejeval na to, da se je igral s pariškim izobraženskim občestvom zato, da bi videl, koliko absurdov bi si lahko izmislil, ne da bi ga prenehali jemati zares."

5. METASTAZA UŽIVANJA

Šest razprav o ženski in vzročnosti²⁴

V tem delu Žižek predlaga prenovitev marksistične teorije o ideologiji. Politično in teoretsko ozadje knjige mu daje vojna v bivši Jugoslaviji in nerazumsko nasilje v poznem kapitalizmu.²⁵ Najprej Žižek razčleni, kakšno vlogo ima nasilje v tej dobi kapitalizma. Govori o "depresivni desublimaciji" in se sprašuje, kako deluje danes (pojem) nad-jaza v ideoloških mehanizmih: v razcepu oblasti med javnim in pisanim zakonom ter njegovo "nespodobno" hrbtno platjo; v prevelikem in nerazumskem nasilju, ki ovaja neprekosljiv plus uživanja v Drugem; v pohotnem gospodarstvu, tako kot vojaškega orožja vojne v Bosni.

Nato sledi spremembam ženske figure v moderni umetnosti in v ideologiji. Ob tem navaja nekaj avtorjev, največkrat pozabljenih zaradi njihovega reakcionarnega mišljenja, kot Ottona Weiningerja. Prikazuje, kako logika vljudne ljubezni še vzpostavlja neverjetno matrico odnosov med spoloma, kar spet razsvetljuje s primeri iz sodobnih filmov.

Oba dela knjige sta povezana s spolzkim pojmom uživanja in njegove "metastaze" v območju politike in kulture, kar nas spominja na znani Moebiusov trak: če zadosti napredujemo na eni strani, se naenkrat znajdemo na nasprotni. Žižkova analiza ideologije nam kaže tudi na vez med nasiljem in ženskim uživanjem, s čimer odpira prostor za debato o odnosih oblasti.²⁶

24. Izvirni naslov »The Metastases of Enjoyment – Six Essays on Woman and Casuality«, Londres, Verso, 1994.

25. Žižek pogosto govori o razumskem (in manj pogosto o nerazumskem) nasilju. Prepričan sem, da je vsako nasilje nerazumsko; sploh pa ne razumem, kako bi kakšno nasilje moglo biti razumno, čeprav se zanj zlorablja razum.

26. Do tukaj sem si dovolil delno povzeti opis na knjižni hrbtni strani.

Knjiga ima torej dva dela: 1. Vzrok. 2. Ženska. Morda nabolj pomemben pa je dodatek: Odločitev za eno stran: intervju s samim seboj.

Mislim, da se ne motim, ako trdim, da bo za marsikaterega nemarksista in nelacanca ta dodatek edini vreden branja. Kot primer za način Žižkovega mišljenja bom na kratko pokazal poglavje z naslovom *Psihoanaliza, marksizem in filozofija*. Žižek samemu sebi zastavlja vprašanje-očitek, da se trudi s svojimi deli obuditi od mrtvih freudo-marksizem, kar da je očitno zaostalo in zunaj mode.

Žižek si odgovarja, da je vez med marksizmom in psihoanalizo zadostno upravičena z vzporedjem med političnim gibanjem marksizma in psihoanalitičnim gibanjem. V obeh primerih smo pred paradoksom dveh razsvetljenih netradicionalnih znanj, temelječih na neprekosljivih osebnostih (Marx, Freud): znanje ne napreduje s postopnimi zavračanja in preoblikovanji začetnih podmen, temveč s skupino "vrnitev k...(Marxu, Freudu)". V obeh primerih smo pred območjem znanja, ki je notranje antagonično: zmote niso le zunanje resničnemu znanju, zakaj teh zmot se osvobodimo, ko pridemo do resničnega znanja (primeri fizike, biologije idr.) Tako v marksizmu kot v psihoanalizi pa se resnica pojavi le po zmoti; zato je v njih boj proti revizionizmu del njunih teorij.

V marksizmu in psihoanalizi torej nahajamo tisto, kar je Althusser imenoval *topique*. Ta topičnost ne zadeva le dejstva, da je treba predmet mišljenja pojmiti kot kompleksno Celoto instanc, ki jih ni mogoče skrčiti na noben identični Temelj (zapleten odnos med osnovo/bazo in nadgradnjo v marksizmu; jaz, nadjaz in ono v psihoanalizi).²⁷ Topičnost se nanaša na "mišljenje samo": teorija je vedno del tega, na katerega se jo nanaša. "Predmet" marksizma je družba. Toda "teoretski razredni boj" pomeni, da je osnovna tema marksizma "materialna moč idej", to se pravi, način kako materializem *qua* revolucionarna teorija spreminja svoj predmet. To je analogno psihoanalizi, ki tudi ni zgolj teorija o svojem "predmetu" ("nezavestno"), temveč teorija, katere notranji način obstoja pomeni spremembo predmeta (z razlago v psihoterapevtičnem zdravljenju).

27 Opozarjam na to, kako dosledno Žižek (in sploh mnogi neomarksisti) pišejo nekatere besede z veliko začetnico. Kaj jim seveda to pomeni, ni vedno na dlani, oni pa tudi ne povedo.

Žižek je (po mojem, zmotno) prepričan, da je s tako razlago zavrgel sodbe tistih, ki mu očitajo **petitio principii**. In dopolnjuje: nasprotovanje marksizmu ni le zavračanje zmotne teorije, ki uporablja nevtralno orodje razumske argumentacije, ampak je to nasprotovanje samo del razrednega boja, ki izraža odpor prevladujoče ideologije proti revolucionarnemu gibanju. Prav tako, kot ima odpor psihoanalizi delež na represivnih mehanizmih.

Marksizem in psihoanaliza bi bila torej dva "zgodna" primera mišljenja, ki si prizadevata dojeti svoje omejenosti in odvisnosti; mišljenje, ki si neprestano zastavlja vprašanje o svojem stanju z ozirom na izražanje. Za razliko od udobne evolucionistične drže, ki je vedno pripravljena sprejeti omejenost in relativnost svojih dosežkov, sta marksizem in psihoanaliza "nezmotljiva" (sic!) v svojih izrekih. Zakaj? Ker vedno delata vprašljiv kraj, iz katerega govorita.²⁸

Kljub vsemu pa Žižek očita tej Althusserjevi podmeni slepoto za notranjo povezavo med "topičnostjo" mišljenja in hegelsko problematiko "zavesti sebe". Althusser bi naj bil jasna žrtev smešno nezadovoljivega pojmovanja zavesti sebe, to je, popolne samoprosojnosti osebka itn. (gl. str.270-273)

6. IDEOLOGIJA

Opis vprašanja²⁹

Knjiga je spisana s 13 "sodelavci", živimi ali mrtvimi (T.W.Adorno, L. Althusser, J. Lacan idr.), od katerih ima vsak po eno poglavje. Žižek je napisal končni prispevek (Kako je Marx odkril simptom?, str. 329-37, kar je že prej večkrat omenil, npr. v prvi komentirani knjigi) in si pridržal uvod *Spektrum ideologije* (str. 7-42).

28. Sijajno! (Doma bi rekli: super!) Jaz se nikoli ne zmotim. In če kdaj sprememnim mnenje, je to posledica *kraja -topique*, s katerega sem govoril. Kot da v kateremkoli evolucionizmu ali znanosti ne bi bilo nekaj podobnega - pa vendar se zato nimajo za nezmotljive niti ne mečejo krivde na kraj oz. na spremembo razmer... Če je Cerkev svojčas obsodila Galileja, zakaj bi si to očitala? Je bil pač drug čas in kraj! Če bi ji torej to očital kak pristaš takih struj, kot je Žižkova, vključno z Žižkom, bi ravnal proti temu, kar sam zagovarja.

29. Izvirno delo: *Mapping Ideology*, Verso, London, 1994

V **Uvodu** se Žižek najprej sprašuje, zakaj sedaj kritizirati ideologijo. Navaja sopisca F. Jamesona, ki trdi, da danes nihče več ne more resno zagovarjati kakšne druge možnosti kot kapitalizem; za Žižka je to nova ideologija. Z namenom zavrniti po Žižku zmotno prepričanje, da v tej novi družbi ne vlada več dinamika kapitalizma, kot jo je bil opisal Marx, prinaša Žižek primer iz spolnosti. Mnogi mislijo, da kibernetični "virtualni seks" (navidezna ali kot-da-bi spolna dejanja) pomeni prelom s preteklostjo, ker da v novi spolnosti masturbacija nadomešča "realni (stvarni, dejanski) seks" (spolno delovanje) med dvema osebama. Temu Žižek ugovarja s trditvijo, da je z Lacanom najprej treba "razkriti" tim. realni seks (dejansko spolnost). In ker Lacan uči, da ni spolnih odnosov, to pomeni, da je sestav realnega seksa že vključen v namišljenem (oponašanem).

In tako piše Žižek še vnaprej. Npr., v oddaljitvi od tega, kar dojemamo kot ideologija, je paradokсно prav tisto, kar nas zaslužuje. Nato pa s Heglom razlaga, kaj je ideologija "zase", kaj "v sebi in zase".

Obsoja tim. realni socializem, ker da je skoraj paranoično verjel v moč besede, in prav zaradi tega ga je bilo mogoče oslabiliti s pacifističnimi gibanji.³⁰

Pred-ideološko jedro ideologije je pojav nestvarnega, ki izpolni praznoto stvarnega. Kdor ne bi upošteval tega, bi ne mogel načrtovati natančne razmejitve med stvarnim in namišljenem (iluzornem). Zato, da se pojavi realnost, je treba iz nje nekaj izključiti in priznati, da je resnična realnost tisto, kar je v realnosti zakrito in zatirano. Zato Žižek z Laclauom in Mouffeom zaključuje, da v resnici (dejansko) ni razrednega boja.³¹ "Razredni boj" samo zakriva antagonizem, ki onemogoča, da bi objektivna (realna) stvarnost nastala kot v sebi zaključena celota!

30. Kot psihoanalitik Žižek mora verjeti v moč besede, a kot marksistu-leninistu mu to ne more zadoščati, saj vemo, da po Leninu ne pride do revolucije samo po sebi, kot posledica gospodarskega razvoja, temveč s silo in z nasiljem!

31. Ernesto Laclau je l. 1935 rojeni Argentinec, sin "političnega" veleposlanika na Danskem (1964-6) za časa predsednika, radikala dr. Illia. E. Laclau je šel leta 1960 študirat v Anglijo. Zaradi revolucije l. 1966 je bil ob pravkar dobljeno mesto na univerzi v Tucumanu. Odšel je spet v Anglijo, kjer je 3 leta študiral na Oxfordu, potem pa je bil nameščen na univerzi Essex. Sprva se je prišteval "narodnemu in ljudskemu" stališču, tim. "posición nacional y popular", ki je bilo dolga desetletja - in zdaj spet! - skupno večini peronistov, mnogim radikalom in nekaterim levim strankam. Toda kmalu je prešel v to, kar sedaj

Kadar se srečamo s čudežem svobode, imamo dvoje možnosti: ali ontologiziramo svobodo misleč, da gre za zemeljski pojav višje stopnje, za nerazložljivi poseg drugega vesolja v našega, in to nekega drugega vesolja Onstran, katerega pa mi smrtniki moremo doseči, a samo pod videzom nejasne blodnje; ali pa pojmujeemo svet Onstran kot podvojitev našega duhovnega sveta, kot prizadevanje za to, da poburžujemo dejanje svobode, in v tem primeru je umišljenost pozitivizacija prepada svobode, praznota, ki si nadene obliko skoraj-biti. V tem je po Žižku tudi razlika med Lacanom in Derridom, to se pravi, da je Lacan v tem bliže Marxu kakor Derrida.

Ves Žižkov Uvod teži k temu, da bi dokazal naslednje: vprašanja v zvezi z ideologijo in njen umikajoči se postmoderni položaj, vodijo spet k Marxu in Leninu ter k razrednemu boju! Žižek sicer priznava, da obstoji neka zev znotraj historičnega materializma, da je torej ta nepopoln in da je treba iz njega nekaj izključiti zato, da bi mogla nastati socialna realnost. Ob tem se Žižek opira na novejšo delo É. Balibara. Sicer precej izumetničeno pa poskuša tudi, da bi mu pri tem služila Lacan In Freud.

Podobno končuje Žižek svoj spis o Marxovem odkritju simptoma. Predpostavlja seveda, da je Marx vse vedel najbolje, pa vendar v *Kritiki politične ekonomije* ravna, kot da bi ne vedel, in opisuje prehod iz kapitalizma v socializem z "vulgarno" evolucionistično dialektiko. Marx ni vedel, kako bi se zoperstavil paradoksu plus-uživanja. Zgodovina se je maščevala nad tem fiaskom s tem, da danes obstoji družba, ki kaže, popolnoma odgovarja tej vulgarni evolucionistični dialektiki: realni socializem, ki dobiva legitimacijo v Marxu. Kadar je realni socializem mogel priti do hitre industrializacije (postmoderna družba), so

evfemistično imenujejo "socializem". Spisal je knjigi "Novi premisleki o revoluciji našega časa", "Emancipacija in diferenca), pravkar pa je v Buenos Airesu predstavil 2. izdajo knjige "Socialistična hegemonija in strategija", ki jo je spisal skupaj s Chantal Mouffe. Pred nekaj leti je z Judith Butler in Slavojem Žižkom objavil delo "Contingencia, hegemonía, universalidad". Razumljivo je torej, ako Žižek navaja Laclau in Mouffa. Vendar je po vsem videzu vsaj zdaj Laclau manj revolucionaren, ker sprejema pluralizem in počasne, demokratske premike v družbi. (Gl. Pogovor z Veroniko Chiaravalli v "Izobraženci in sedanja dežela", pod naslovom "Če se piketeri ne razvijejo, bodo kmalu izginili", La Nación, 21.8.2004, 1, 1 in 10)

družbeni odnosi tega "realnega socializma" pričeli zahtevati njihovo nadaljno rast.³²

Jasno je, da Žižek na vsak način hoče rešiti teoretični in praktični marksizem iz njegovega današnjega stanja, kamor je padel. Zato seveda popravlja ali dopolnjuje Marxa – predvsem z Lacanom in karkoli mu še kako pride prav. Toda kam to vodi? Marx – mislec in pisatelj - ni bil en sam.³³ Res je pa tudi, da je bil Marx samo Marx, drugi pa ga razlagajo zmerom bolj vsak po svoje. Gotovo je eden izmed njih Žižek.³⁴

7. KOČLJIVI OSEBEK

Pomanjkanje središča v politični ontologiji³⁵

Osebo me je ta knjiga pritegnila, verjetno zaradi drugega dela (Razdeljeno veselje), v katerem Žižek razčlenjuje na dolgo in široko Alain-a Badiou-a kot bralca sv. Pavla (str. 137-181).

To pač, v Žižkovi razlagi obeh, posebno sv. Pavla, čeprav tudi tu v marsičem sledi drugim, znanim in ne tako znanim

32. Ali je Žižek nehote zagrešil "lapsus", ko pot iz socializma v neoliberalizem imenuje rast, ne nazadovanje?

33. Nekoč sem že zapisal, kako je Marx spreminjal svoj pomen o »proletariatu«: sprva so bili vsi zatirani; ko so se francoski kmetje izkazali za bolj bojevite kot delavci, so tudi oni postali proletarci; navsezadnje je bil za Marxa proletarec tisti, ki se je zavedal, da je zatiran, s čimer je razumljivo, da so končno bili proletarci predvsem »intelektualci«. Če se, npr., univerzitetni profesorji in znanstveni raziskovalci čutijo zatirane, ker so njihove plače nižje od kakega vladnega ali parlamentarnega šoferja, so proletarci. - Do Marxove smrti so zaman pričakovali nadaljevanje *Kapitala* in s tem razjasnitve nekaterih tako protislovnih pojmov, kot sta zatirani-zatirjemalec. Kdor dela v kaki službi, je zatiran; kaj pa, če ima poleg tega še kakšno lastno obrt, trgovin(ico) ipd.?

34. Iz Žižku bližnjega okolja sem zvedel, da zdaj spet študira Marxa. Mogoče se mu zdi, da se je preveč oddaljil od Marxa in se bolj približal Leninu. Ali pa kot diplomiran filozof ve, da v spremembi družbe s samo psihoanalizo ne bo prišel daleč. Da ne bi iznašel kakšnega žižko-marxizma ali kar žižkovizma, bi mu svetoval branje knjige, ki je poznana in priznana na vsem zahodnem svetu ter je bila obvezna celo na mnogih komunističnih stolicah, in sicer Jean-Yves Calvez, *El Pensamiento de Carlos Marx* (šp. prevod Taurus, Madrid, 1966) – čeprav jo neuki »marksisti« tako strahovito napadajo na medmrežju.

35. Izvirni naslov »The Ticklish Subject. The Absent Centre of Political Ontology«, (Verso, London-New York, 1999)

“razlagalcem”. To si seveda lahko že vnaprej mislimo, da je po Žižku tudi sv. Pavel izdelal neko ideologijo. Vsekakor precej npravno skvarjeno, izprijeno. Samo en primer. Žižek navaja Rim 3,5-8, potem pa daje svojo razlago: Bog bi si bil zamislil neke vrste zvijačo, s katero bi nas ujel v svoje zanke zato, da bi grešili in bi bili potem potrebni odrešenja po njegovem Sinu. Kako Žižek po svoji (slabi) volji obrača jasne in izrazite besede, imamo nov dokaz v navedbi Rim 6,1: “...Ali naj ostanemo v grehu, da se pomnoži milost?” Po Žižku bi moralo temu nujno slediti: da, ker se na ta način lahko izkaže nad nami božja milost. Toda sv. Pavel si na svoje vprašanje takoj odgovarja tako-le: “Nikakor ne.” (Potem nadaljuje: “Kateri smo grehu umrli, kako bi še živeli v njem?”) Toda Žižek v skladu s svojimi potrebami ali ne navaja dobesedno, ali pa samo odlomkovno, iztrgano iz sobesedja.³⁶

Uvod je sorazmerno kratek (str. 9-13), v primerjavi z obširnostjo knjige (432 str.) Naslov ima: *Prikazen (duh) se potika po zahodni akademiji...* Ta prikazen-duh-fantazem je kartezijanski subjekt. Žižek trdi, da so vse “akademske sile” sklenile sveto zavezo z namenom, da bi izgnale tega duha. Med njimi imenuje:

- “oskurantistično” New Age, ki hoče zamenjati “kartezijansko paradigmo” z novim holističnim pogledom;
- sodobni dekonstruktivizem, za katerega je kartezijanski subjekt namišljen samo kot pogovorna fikcija;
- habermasovski komunikacijski teoriki, ki hočejo od kartezijanske monologične subjektivnosti preiti v diskurzivni intersubjektivizem;
- zastopniki heideggerskega mišljenja o biti, ki poudarjajo pomen nuje, da “pretrgajo” obzorje moderne subjektivnosti, ki da je vodilo do sedanjega razrušilnega nihilizma;

36. Med Argentinci, predvsem v akademskem okolju, sem uporabljal izrek: “Un texto, citado fuera del contexto, es funcional /sirve/ al pretexto.” - V zvezi s tem sem po naključju naletel na medmrežju na časopisu on-line Društva za razvoj - humanisti na Žižkov **Komentar**, kjer se ukvarja prav z Badioujem in njegovo razlago sv. Pavla. Sodeč po tem besedilu bi Žižek ne bil dosleden v rabi slovenskih izrazov za “jouissance” in “plaisir”. Govori tudi o nasprotju Resnica-dogodek, Resnica-videz. V tem članku je Žižek še bolj protikrščansko strupen.

Adriana Omahna: "Videz III" - mešana tehnika.

- spoznavnostni (kognitivni) znanstveniki, ki hočejo izkustveno dokazati, da ne obstoji en sam prizor samega sebe, marveč "vsezlo" (pandemonium) konkurenčnih sil;
- "globoki ekologi", ki očitajo kartezijanskemu mehanicističnemu materializmu, da nudi filozofski temelj za brezobzirno pustošenje narave;
- kritični (post)marksisti, ki trdijo, da navidezna svoboda buržujškega mislečega subjekta sloni na razredni delitvi;
- feministi, ki sodijo, da je *cogito*, navidezno nespolni subjekt, patriarhalna moška zasnova.

Posledici tega sta dvojni: 1. kartezijansko subjektivnost še vedno priznavajo vse akademske "oblasti" kot zelo močno in delovno razumsko izročilo; 2. primerno je, da zastopniki kartezijanske subjektivnosti dajo spoznati vsem ostalim svoj način gledanja, svoje namere, svoje težnje, in da se zoperstavijo otroški pravljici o Duhu kartezijanske subjektivnosti, in to s filozofskim izpričanjem kartezijanske subjektivnosti same v sebi.

Zato je namen te knjige znova potrditi kartezijanski subjekt, katerega zavračajo prav vse "stranke sedanje akademije", čeprav so uradno med seboj zapletene v boj na smrt. Žižek takoj pripominja, da ne gre za to, da bi se vrnili k takemu *cogito*, kot je obvladoval moderno mišljenje, ampak pokazati njegovo pozabljeno, mračno, hrbtno stran. Odtod troje delov knjige, ki imajo za središče tri glavna področja, kjer je danes v nevarnosti subjektivnost: izročilo nemškega idealizma, posthusserlovska politična filozofija, dekonstruktivistični prehod od subjekta do problematike njegovih številnih stališč in subjektivacij. Vsak del se začne s poglavjem o ključnem avtorju, katerega delo predstavlja paradigmatično kritiko kartezijanske subjektivnosti; drugo poglavje pa se ukvarja s spremembami osnovne ideje, na katerem temelji prejšnje poglavje (subjektivnost nemškega idealizma, politična subjektivnost, Edipov kompleks kot psihoanalitična razlaga za pojav subjekta.³⁷)

Trije deli knjige so: 1. "Noč sveta" s poglavjema *Mlakuža transcendentnega domišljanja* ali Martin Heidegger kot bralec Kanta in *Kočljivi hegelski subjekt*; 2. Razdeljeno vesolje s poglavjema

37. Po Žižku to odgovarja zemljepisni triadi nemškega/francoskega/angloameriškega izročila: nemški idealizem, francoska politična filozofija in angloameriško kulturno raziskovanje.

Politika resnice ali Alain Badiou kot bralec sv. Pavla in *Politična subjektivacija in njene spremembe*; 3. Od podvrženja do subjektivne destitucije s poglavjema *Strastne (ne)navezanosti* ali Judith Barker kot bralka Freuda in *Kam gre Egipt?*

Ne bom niti povzel Žižkovih svojstvenih povzetkov določenih avtorjev, za kar je škoda časa in prostora.

8. Z OZIROM NA LENINA

Politika in subjektivnost v poznem kapitalizmu³⁸

Razumljivo je, da v tem delu Leninov lik povezuje skoraj vse osrednje teme današnjega mišljenja: kapitalistične načine družbenih vezi, pogoje za radikalno politiko, vlogo nasilja, materializem, koristnost in usodo filozofije, sodobne oblike subjektivnosti, konjunkcija/disjunkcija med ljubeznijo in spolnostjo, pomen vere, demokracija in terorizem.

V akademskem letu 2000-2001 je Žižek vodil delavno skupino o Leninovem življenju in delu v Zavodu za kulturne študije v Essen, Nemčija. Namen je bil pripraviti leta 2001 mednarodni simpozij o Leninu. Ta knjiga je predelava teh študijev in sicer pod vplivom debat v imenovanem simpoziju, pa tudi kot nasledek razvoja v mišljenju avtorja.

Po formatu in obsežnosti je delo najmanjše od vseh Žižkovih, ki jih imam (190 str.)

Predgovor je tokrat spisal S. Waingarten, ki je delo tudi prevedel, založila pa Atuel, s čimer je skoraj vse povedano za tistega, ki nekoliko pozna argentinsko javno življenje. Iz **Predgovora** zvemo, kako zastopniki določenih struj gledajo na Žižka. Po Waingartnu je knjiga "Vzvišeni predmet ideologije", ki da je bila doslej prevedena na več kot 10 jezikov, "največji prispevek k teoriji subjekta in ideologije v zadnji četrtini stoletja" (str. 7)³⁹ Prav tako trdi, da je Žižek ena izmed najvažnejših oseb, ki so uvedle v ZDA francosko psihoanalizo.

38. Izvirni naslov: *Dreizehn Versuche ueber Lenin*, Slavoj Žižek 2003. Delo torej prej še ni bilo objavljeno!

39. Prevajalec omenja knjige, eno z drugim naslovom (*Todo lo que Ud. siempre quiso saber acerca de Lacan y no se animaba preguntarle a Hitchcock*, založba Nueva Visión), in še dve, ki jih ne poznam: *Ensayo sobre Schelling* (1996, brez založbe) in *El frágil absoluto* (brez letnice in brez založbe).

Žižek je za Waingartna avtor globalizacije. Ne le zato, ker mu je ta omogočila splošno poznanje njegovih del, temveč tudi, ker globalni kapitalizem in razvoj digitalnih komunikacij ter tehnologij sestavljajo važen del njegove tematike. To pa ne pomeni, da bi bili pred še eno različico sodobnega eklekticizma. Prav nasprotno, Žižek si skoraj zagrizeno prizadeva, da bi visoko obdržal osnovne ideale razsvetljenstva: dostop do Vesoljne resnice, utemeljitev Političnega subjekta, željo po dokončni emancipaciji. Toda Žižek se ob tem ne zapira moderni in se ne spreneveda zapuščine ter naukov mišljenja, ki gre od Nietzscheja in Heideggerja do današnjih Deleuza in Derride; a Žižek prekorači ta govor in skuša priti do prvin in znakov, ki bi omogočili zamenjavo "utopije razsvetljenosti" s čim drugim. (Sprasujem: s čim, ali morda s "prenovljenim" leninizmom?)

Waingarten trdi, da je vseh 13 predavanj polnih teoretskih gest: tez ali polemičnih trditev, ki avtorju odpirajo možnost, da pokaže njegovo kritično zmožnost za analize in lastne formulacije. Vendar gre za *iskanje*, kar pogosto zahteva od avtorja, da postavi na preizkušnjo svoj "prefinjeni dialektični čut". Žižek sam prinaša prisposobo s psihoanalizo: večkrat se izgubi veliko časa z iskanjem ozdravljenja po stranpoteh, čeprav pacient potem spozna, da so bile potrebne. V Žižkovem iskanju bi naj bilo mnogo takih stranpoti, vendar Waingarten trdi, da jih Žižek razrešuje "z genialnostjo".

Po takem "oboževanju" Lenina in Žižka sem prepričan, da za mnoge knjiga ne bo kaj dosti pomenila, tako kot ni meni.

9. IZVAJANJE NASILJA

Konference v Buenos Airesu (pripravila Analía Hounie)⁴⁰

V predgovoru "Lacan in njegovi nasledki" (str. 9-12) A. Hounie pravi, da je ona povabila Žižka na prvi obisk v Buenos Airesu,

40. Analía Hounie se je rodila v Bs.As. Je novinarka in študira literaturo na buenosaireski univerzi. Od marca 2002 do junija 2003 je bila koordinatorka literarnih ciklusov v Državni knjižnici v Bs.As. – V arg. reviji »Noticias« (XXII, št.1438, 17. junija 2004) je Florencia Canale na str. 94-97 objavila izredno zanimivo in šaljivo pisan članek, ki prinaša tudi 6 slik Analie, na prvi kot »Lolita« na ovitku D'Mode l. 1997, ko je imela 17 let; prinaša tudi dve sliki Žižka in treh »bivših« Analie (Biravent, Caparrós, Calamaro). Revija omenja, da je na Žižkovih konferencah v Buenos Airesu Analía sedela ob njem, da je predstavljala in uvajala, in da je bilo vidno njeno poznanje glavnih teorij.

novembra 2003. Ona je tudi nekoliko razširila te še neobjavljene konference in jim dala drugačno zaporedje: od "trde" filozofije do politično-socialne razsežnosti. Zato je v prvi konferenci osnovna filozofska ideja knjige, v kateri Žižek predlaga paralaktično branje Kanta z namenom, da bi se tako bolje razumelo, kaj pomeni Lacanova "realnost".⁴¹ Stvarno ni Reč, ki je travmatična in premočna za naše zaznavanje, marveč zgolj formalna zev med pojavi, ki se jo opazi samo, če zamenjamo perspektivo.

V 2. in 3. poglavju se primerja ta pojem z mišljenjem Gillesa Deleuzea in Emmanuela Levinasa. Žižek zavrne trditev, da bi bil Deleuze antilakanec. Prav tako zavrača precej razširjeno mnenje, da bi bilo Levinasovo Véliko Drugo (šp.: Lo Otro ali Otreidad) istovetno z Lacanovim Drugim (v šp.: El Otro).⁴²

V 4. poglavju razlaga Žižek, kako gospodujejo osnovne povezave v postmodernih družbah: s hegemoničnim diskurzom univerz se Zakon počasi nadomešča z biopolitiko, s katero je mogoče priti do bolj prijetnega življenja.⁴³

V 5. poglavju Žižek nareja vprašljivo tisto, kar imenuje "malika demokracije" (sic!), to se pravi, táko demokracijo, kot jo pojmuje vsa zahodna kultura od Razsvetljenstva naprej. Pravi, da je morda prišel, čas, da uidemo iz obzorja politične demokracije,

Revija trdi tudi, da od decembra lanskega leta Analia živi z Žižkom, s katerim sta potovala na »poročno potovanje« v Evropo, po vrnitvi pa sta si kupila stanovanje v mestni četrti Caballito. - Žižek bi bil torej zazdaj pustil druge zadeve in se pri 55 letih predal »Cvetju v jeseni«, obenem pa se bo morda »posvetil« argentinskim levičarskim intelektualcem, ki mu bodo gotovo preskrbeli dobro službo na univerzah. Ali pa se bo s tem nehalo – oz. za nekaj časa pretrgalo – njegovo tako plodovito ustno in pisno delovanje?

41. Hounie prinaša precej obsežno razlago pomena »paralaktičen«. Prihaja iz grškega parallaxis, pomeni pa navidezno premikanje predmeta, kadar ga gledamo z dveh različnih točk, ki nista v isti vrsti s predmetov. Primer za to je gledati na predmet najprej z enim očesom, nato z drugim, a glava mora ostajati nepremaknjena. Toda Žižek vztraja na tem, da se paralaktičnost ne nanaša samo na nekaj predmetu na sebi zunanega, neodvisno od našega spoznanja, temveč da izvede nek prelom v predmetu: paralaktični obrat ponavlja in označuje osnovni antagonizem v predmetu.

42. Dostavljam: tem manj z Levinasovim Popolnoma Drugim (šp.: Totalmente El Otro ali Alteridadad), ki seveda ni isto kot Lacanov Drugi (El Otro).

43. Pri tem hegemoničnem diskurzu univerz ima nedvomno precej opravlka (zaslug oz. rajši njim nasprotnega) Žižek, s svojim privilegiranim položajem – predvsem zdaj v Buenos Airesu! -, katerega bo nedvomno temeljito izrabil v svojo korist in korist svoje ideologije.

čepprav bi bila popolna, in si drznimo misliti na načine, kako priti iz sedanjega reda.

Seveda mi ob tem vstajajo razna vprašanja:

1. ali s tem Žižek vztraja na "stalni" revoluciji (kot svojčas Mao), samo da v tem primeru v demokraciji, ki je kljub vsemu najbolj popoln, čeprav izpopolnjiv politični sistem?
2. ali bi bilo mogoče reči, da je Žižek demokrat v zahodnem sprejetem pomenu besede?
3. ali se hoče s takim "utemeljevanjem" revolucije prikupiti južnoameriški in predvsem argentinski levici, o kateri morda misli, da je številna ter močna, in to na podlagi napačnih vtisov, dobljenih na tako obiskovanih konferencah, ali pa pod vplivom nedejavnosti sedanje vlade, kar daje videz, da našo družbo vladajo levičarski nasilneži?

V zadnjem poglavju Žižek razčlenja Hitchcockovo *Vrtoglavico* in nekaj drugih filmov, ter skuša načrtati obrise revolucionarne subjektivnosti.

Ker je knjiga lahko dosegljiva, ni obširna (235 str. malega formata) niti ne kdo ve kaj zahtevna, se ne bom več ukvarjal z njo. Sicer pa smo v Buenos Airesu mogli v dnevnem časopisju slediti vsem tem konferencam, ki jih je prinašala večina - bolj na dolgo kot na kratko - in z velikimi slavospevi Slavoju Žižku.

ZA KONEC

Težko je izreči kakšno splošno veljavno sodbo o Žižku. Predvsem zato, ker prepogosto spreminja svoje trditve. Tako se razume, da sam sebe imenuje "zadnjega marksista", ker da mu je bližje Lenin, da ga drugi imajo za hegllovca, še tretji pa predvsem za lacanca svojskega kova itn.

Skušal sem brati Žižkove knjige s čim večjo nepristranostjo. Toda navsezadnje to ni bilo mogoče. Njegova dela so za tako branje vse preskrajna. Ne samo zaradi tistega, kar zatrjuje in s tem samega sebe in še preživele komuniste oz. leniniste oz. "prave socialiste" prepričuje. Tudi ne zaradi tako dogmatično-zvišenega in obenem ironično zasmehljivega tona, s katerim prepričuje (argumentira), a ničesar ne dokaže. Najhujše je včasih skoraj nesramno potvarjanje dejstev ali celo svetopisemskih besedil. Toda danes je to za nekatere skoraj nujnost - morda

za to, da bi prepričali sami sebe, za druge pa moda.⁴⁴ Nič čudnega torej ni, če Žižek nekako spotoma napada vse, kar se mu zdi, da je nasprotno njemu in njegovi ideologiji, predvsem seveda vera, med verami pa katoliška.

Vse to sicer hoče lepo zakrivati pod plaščem navidezne demokratičnosti in multikulturalizma (ne pa pluralizma!) – kar se mu bo gotovo v marsikaterem primeru posrečilo. Toda ne v kolikor toliko samostojno mislečem bralcu. Vsekakor sem prepričan, da je redkec marksist, ki bi bral samo za vernike pisane knjige. Katoličani smo bolj odprti. Ne rečemo: "Zakaj bi brali knjige, ki so izrecno namenjene nekemu novemu socializmu, ki bi naj bil neka godlja Descartesa, Kanta, Marxa, Freuda, Lenina, Lacana in še koga, vse to pa "zabeljeno" s hollywoodsko kulturno podpovprečnostjo in pogosto s skoraj "graffitskim" izražanjem?" (Seveda ne izvzemam "trgovskih" namenov pisca in snobizma nekaterih "bralcev".) Sam v tem sledim temu, kar je sv. Pavel zapisal o zasebnih razodetjih: "... vse pa preskušajte, in kar je dobro, ohranite." (1 Tes 5,21)

V sočasnem izrednem pomanjkanju svojih mislecev so marksisti-leninisti (oz. nova levica?) nekje "odkrili" nekoga, ki zdaj vsaj navidezno daje vsem marksističnim različicam nekoliko "intelektualnih razlogov" za preobstoje oz. obnovo socializma-komunizma v neki descartes/kant/ hegel/freud/marx/lenin/lacan/hollywoodski vulgarno banalni mešanici, predvsem pa zato, ker si celo drzne obsojati zahodne demokracije in zagovarjati nove revolucije.

Kljub temu – in prav zaradi tega! - pa dvomim, da bi bil Žižek še dolgo časa na svetilniku.

Haedo, 21. avgusta 2004

LEV DETELA

V PASTI UDBOVSKIH SEZNAMOV

Lajovčevi knjigi Med svobodo in rdečo zvezdo na rob

Svoje dni, na začetku šestdesetih let prejšnjega stoletja, ko sem enaindvajsetleten s svojo bodočo ženo Mileno Merlak prišel v Avstrijo, sem se, tudi sam neke vrste deklasiranec, ki ga je tedanji jugoslovanski komunistični sistem pejorativno označil za »političnega emigranta«, čutil v svojem mladostnem idealizmu solidarnostno povezanega z vsemi zatiranimi ali preganjanimi. Čisto konkretno, v domačem slovenskem kontekstu, so to bili predvsem verniki, kakršnikoli že, preprosti in naivni ali pa tudi več ali manj odkrito preganjeni predstavniki katoliške hierarhije od težko preizkušane škofa Vovka na vrhu do na različne načine kljub šikanam oblasti vztrajajočih duhovniških »Martinov Čedermacov« na budno nadzorovanem terenu med »ljudstvom«. Na drugi ploskvi, zame posebno zanimivi zaradi lastnih pisateljskih začetkov, so me pritegnili različni intelektualni preganjanci, za sistem »neuporabljivi« in »nepoučljivi« znanstveniki, še posebej dr. Anton Slodnjak, in poleg takrat skoraj zamolčanega »nespametnega« pesnika Kocbeka več ali manj liberalno usmerjeni mlajši pisatelji in publicisti od Lojzeta Kovačiča, Dominika Smoleta ali Daneta Zajca do Jožeta Pučnika. Mnogi od teh so zaradi svojih neortodoksnih in kritičnih miselnih prizadevanj naleteli na odpor in represijo režima, kar je marsikaterega pritisnilo na eksistencialni rob, mu odvzelo možnosti za nemoteno družbeno in literarno delovanje. Njihovo velikokrat tudi eksperimentalno usmerjenost sem občutil v kontekstu tedanjega dogajanja kot pomembno novost, kot protiutež tedanji zaželeni tradicionalni literarni liniji, ki bi naj potrjevala »napredne družbene dejavnike«, skratka, kot vsebinsko in estetsko osvežitev slovenske literature.

Na Dunaju mi je duhovnik Mirko Cuderman, ki se je tam študijsko izpopolnjeval na glasbenem področju, prinesel na dom različne brošure in revije, ki so jih izdajali slovenski emigranti v Argentini. Na podlagi teh informacij, ki mi jih je pozneje

med drugim dopolnil na avstrijskem Koroškem živeči duhovnik Vinko Zaletel, sem dobil prve vtise o tedaj dokaj razvejanem kulturnem dogajanju pri slovenskih emigrantih v Argentini in drugod po svetu in pri katoliških Slovencih na Tržaškem, Goriškem in na Koroškem. Z ženo sva navezala prve stike z dr. Tinetom Debeljakom in Rudo Jurčecom v Buenos Airesu, s profesorjem Jožetom Peterlinom, tedanjim urednikom revije Mladika v Trstu, in s katoliškimi koroškimi Slovenci. O vseh teh njihovih publikacijah, o celovški in goriški Mohorjevi družbi, o Slovenski kulturni akciji v Argentini, se v Sloveniji sploh ni govorilo, kvečjemu neinformirano na podlagi domnev šušljalo, le tu in tam se je v javnosti pojavil kak skonstruiran politični pamflet, ki je ožigosal sovražno dejavnost »fašistične emigracije« in »klerofašističnih krogov«.

V brošurah iz Argentine sem z grozo zasledil natančnejše opise o poboju domobrancev po koncu druge svetovne vojne v letu 1945. Šele takrat sem lahko prav razumel, zakaj me je tovariš Vladko Majhen, visoki funkcionar Udbe in oče mojega sošolca in prijatelja, s katerim sem smel priti v zastraženo Majhново vilo na ljubljanskem Mirju, osemletnega poučil, da je treba vsakega duhovnika, kjerkoli ga vidiš, popljuvati in ozmerjati, ker je poslal »mlade slovenske fante v smrt«. Čeprav teh hudih besed takrat nisem prav razumel, jim iz nekakšnega notranjega odpora nisem mogel slediti. Že kot otroka pa sta me ločitev očeta in matere in množica zelo različnih sorodnikov privedli v poseben in zelo osamljen položaj, na pot samostojnega pa tudi samovoljnega odločanja in razmišljanja. Bil sem nekakšen »obrobnik« in nesrečni opazovalec razburljivega dogajanja ločenih in po naravi zelo različnih staršev. In začuden opazovalec bučnega komunizma odraslih, ki jim nisem zaupal. Oče je bil ob tem marksistično usmerjen profesor biologije in nekdanji zapornik v koncentracijskem taborišču Dachau. Njegova starejša sestra, teta Malka, me je kot goreča pristašinja sovjetskega boljševizma že kot šestletnega otroka hotela vzgojiti v pravega komunista, ko me je v Ljubljani vodila na številne manifestacije in protifašistične baklade, ki so trajale tudi pozno v noč. Popolnoma drugačen je bil ded (po materi). Kot privrženec zmernih liberalnih idej in predčasno (kazensko) upokojeni državni tožilec predvojne »gnile« Jugoslavije me je vznemirjal in »kvaril« s pripombami o novem režimu »banalnih orangutanov«. (Posebno jezen je bil na zanj žaljive, nekulturne nastope raznih »ljudskih voditeljev«, n. pr. Kidriča, Kardelja, Leskovška,

brez kravate, v odpetih srajcah, »po delavsko«, kar se mu je zdelo za »reprezentativne« politike nečastno, neprimerno in nedostojno vedenje!). Drugačnost sem doživel tudi ob patriarhalni prababici, tradicionalni katoličanki in ponosni hčerki zadnjega sodarja iz več stoletij v Središču ob Dravi živeče obrtniške družine. In ob priženem starem stricu Martinu Kojcu, idealističnem filozofu - samorastniku in za majhnega otroka skrivnostno čudaškem parapsihologu. Tudi drugi stari stric v Gradcu, sicer potomec avstroogrške oficirske rodbine, je kot bivši častnik nemškega Wehrmachta, takoj po vojni v Avstriji zabredel v težave, ker je na Dunaju leta 1945, sledeč svoji vesti, vrnil zaplenjeni inventar geodetskega inštituta v Beogradu, ki ga je Wehrmacht ob koncu vojne odpeljal v cistercijanski samostan Schlierbach v Zgornji Avstriji, predstavnikom jugoslovanske ljudske armade.

Na dunajski univerzi, kjer sem pet let nadaljeval v Ljubljani začeti študij slavistike in poleg tega poslušal predavanja iz umetnostne zgodovine in filozofije, sem se na seminarju in pri vajah iz ruščine pri profesorju Doxu mimobežno srečal tudi s Thomasom Rothschildom, potomcem znane židovske rodbine, ki se je rodil leta 1942 v emigraciji v Glasgowu. Takrat je bil ta poznejši znani publicist in univerzitetni profesor za literaturo v Stuttgartu vnet levičar, kar naju ni moglo posebno zblížati, zakaj »politični emigrant« je bil vzdevek, skoraj tako oster kot židovska »rumena zvezda«, s katero je Adolf Hitler ožigosal in istočasno deklasiral celotno židovstvo. In vendar me je z Rothschildom in Židi pa tudi z mlado državo Izrael povezovala nekakšna simpatija, ki še danes ni popolnoma usahnila, čeprav ji je realna svetovna politika že zdavnaj izbila dno. Še danes pomislim, da je Izrael država s posebnim položajem, ki se ne bi nikoli razvila v današnjo obliko, ko se ne bi bil dogodil hitlerjanski genocid proti Židom, čeprav me takoj zmoti današnja popolnoma nepravilna politika izraelske države do Palestincev. Ti so zdaj resnično ogroženi narod v stiski in dejanski deklasiranci, za nameček po ironiji usode tudi vedno bolj v položaju, ki spominja na tisto, kar se je v polpreteklosti z vso grozoto dogajalo židovskemu narodu. Žal tudi politika Združenih držav Amerike z močnim židovskim lobijem pri vsem tem ni povsem nedolžna. Z negativnimi razsežnostmi se ta negativna politika nadaljuje v globalnem kontekstu, na primer v Iraku, in rojeva nove konflikte in nove deklasirance.

Na Thomasa Rothschilda sem se nehote spet spomnil ob prebiranju knjige Dušana S. Lajovca *Med svobodo in rdečo zvezdo*,

ki je izšla leta 2003. V njej je objavljen tudi vprašljivi, a za slovensko in komunistično polpreteklost tem bolj karakteristični seznam sodelavcev Udbe, in sicer »poklicnih agentov«, »rezervistov«, »nekdanjih sodelavcev« ter »aktivnih sodelavcev«. Ta seznam, četudi lahko v njegovo točnost podvomimo, kljub temu s svojimi tisočimi in tisočimi imeni opozarja na dolgo roko Udbe, ki je v svoj primež lovila in ulovila precejšen del slovenskega prebivalstva vseh slojev, od preprostih »samoupravljaljskih občanov« do tako imenovane »družbeno ozaveščene« elite (kjer bi morali, zaradi širšega pomena in delovanja le-te, uporabiti strožje kriterije pri obrazložitvah, zakaj je sodelovala oziroma zakaj so imena teh oseb morda intrigantsko postavljena na seznam). Na tem vprašljivem seznamu so se znašla med drugim zelo znana pisateljska in duhovniška imena, celo nadzorovanih škofov in višjih predstavnikov Cerkve, ter vidnih podpornikov slovenske skupnosti v tujini, na primer patra Ivana Tomažiča na Dunaju. Zato se postavlja vprašanje, ali ni namen takega premešanega seznama načrtno krivih ovaduhov, v ovajanje zapeljanih ali prisiljenih žrtev in celo popolnoma nedolžnih tudi v tem, da se zakrije še temnejše strani polpreteklega ovajanja in izbriše imena glavnih storilcev, saj se ti na seznamu očitno sploh ne pojavijo.

Toda ne glede na to, ali je seznam zares objektivni ali ne, se takoj postavi vprašanje, kaj so delali vsi ti tisoči agentov? Oziroma vsaj določeno število oseb s tega seznama? Na kakšen način so zbirali podatke? Kakšni so ti podatki? Kje so ti podatki registrirani in shranjeni?

Ta vprašanja smem upravičeno in z vso pravico in tehtnostjo zastaviti, ker sva bila z ženo večkratni in večdesetletni predmet udbovskega zanimanja in zasledovanja, ne kot agenta, temveč kot žrtvi. Toda tudi če bi mi bili dostopni podatki o tem, kaj so poizvedovalci raziskali ali raziskovali v mojem življenju in delu, ali jim lahko verjamem? Saj so bili ti morebitni »dokumenti«, če sploh še (v celoti ali delno) obstojijo, lahko manipulirani v posebne intrigantske politične namene, morda celo podtaknjeni, samovoljno prečesani...Ponarejeni... Kakorkoli že. Še posebej, če je tako kot s Thomasom Rothschildom, znanim levičarjem, ki je v svojih mlajših letih med drugim s simpatijo potoval v obljubljeno deželo nemškega delovnega ljudstva, v »Nemško demokratično republiko«, potem se lahko samo nasmejem, kljub žalostnemu dejstvu, ki veliko pove o slabem stanju

družbene higiene tudi v slovensko – jugoslovanski polpreteklosti, in žal, kljub vsemu, v sedanji slovenski realnosti. Komunistični sistem namreč, kot izgleda, niti Rothschildu ni zaupal, temveč mu je z budnimi očmi tako rekoč sledil za petami povsod, kjer se je pojavil, od gostišča do stranišča. V nasprotju s slovenskimi oblastmi, ki so tajne zaklade Udbe očitno zakopale v neznana skrivališča, je Zvezna republika Nemčija ponudila zainteresiranim oziroma nadziranim pogled v tajne arhive »ministrstva za državno varnost« (Ministerium für Staatssicherheit) pri »ministrskem svetu Nemške demokratične republike«. Kaj lahko izvemo iz tamkajšnjega gradiva? Na primer to, da je »številka 221631« (to je T. Rothschild) dne 7. marca 1978 ob 10. 55 počasi koračila po vzhodnoberlinski Friedrichstrasse proti kiosku z jedačami in pijačami in si tam »z velikim zanimanjem« (morda protidržavno dejanje?) ogledovala seznam cen za jedi. Omenjena številka je nato na počasen način odšla proti kavarni Samowar, kjer se je spet zanimala za cene...In tako naprej...

Ko smo leta 1964 s somišljeniki in prijatelji v Trstu ustanovili revijo *Most*, ki je ob ukinitvi ljubljanskih *Perspektiv* kot družbenokritični, a istočasno povezovalni organ piscev z različnimi stališči, pridobila na pomenu, sem začutil, da se pritisk name kot »emigranta« stopnjuje. Leta 1966 je poleg tega izšla v Trstu moja tretja leposlovna knjiga eksperimentalne proze in poezije *Atentat* – in začuda, ta naslov, ki je bil mišljen predvsem literarno, kot »atentat« na tradicionalne literarne načine, je oblast v Sloveniji in Jugoslaviji razumela popolnoma drugače, po vojaško, kot »poskus terorističnega napada na novo Jugoslavijo s poskusom nasilnega prevzema oblasti.« Aleš Lokar in Vladimir Vremec, kot tržaška urednika *Mosta*, ki sta se tudi v Ljubljani po sili razmer potegovala za reviji nujno potrebne subvencije, sta takoj trčila na ugovore, zaradi »sovražne dejavnosti političnega emigranta Leva Detele«, ki je celo član uredništva *Mosta*. Šele pozneje sem izvedel, da sta me morala zagovarjati tudi zaradi knjige *Atentat*. Ironija je, da sta predstavnikom Socialistične zveze delovnega ljudstva skušala razložiti, da je to zgolj leposlovno delo, ki nima z realno politiko nikakršnega opravka in nikakor ni nekakšno »šifrirano« navodilo za pripravljanje atentata proti vodilnim osebnostim v Jugoslaviji, zaradi česar bi morali tamkajšnji organi začeti s »posebnimi ukrepi«. Sta Vremec in Lokar takrat v Ljubljani morda preprečila najhujše? Vsekakor pa to ni moglo zatišati različnih pritiskov in intrig

proti Mostu in njegovim sodelavcem, tako da se mi je zdelo, da je najbolje, če iz uredniškega odbora izstopim. Danes, po tolikih letih, se mi zazdi, da v primežu teh obtožb in sumničenj iz kabinetov nekdanjega sistema spominjam na groteskno figuro iz absurde igre o vladarjih in podložnikih, kar potrdijo realna dejstva: nikoli nisem zasledoval politične kariere, saj vse do danes nisem član političnih strank niti v Avstriji ali Sloveniji niti v svetu, pa tudi v odnosu do nove demokratične Slovenije sem se od vsega začetka odpovedal vsem političnim ambicijam in se posvetil le pisateljevanju...Toda podobna zgodba o »politično sumljivem Deteli« se je vedno znova ponovila, na primer pri nekdanji koroški literarni reviji Mladje, kjer sem bil na povabilo Florjana Lipuša med leti 1973 in 1975 urednik za povezave z avstrijsko nemško književnostjo. Vendar sem zaradi napadov pisatelja Janka Messnerja na moje »emigrantstvo«, ki da ga naj obrazložim tovarišu Mitju Ribičiču, uredništvo prostovoljno zapustil. Celo »alternativni« reviji Slovenska vest, ki sva jo pod vplivom študentske revolte in sovjetske zasedbe Češko-slovaške v letu 1968 z Bertom Pribcem čez kontinente in oceane razpela od Avstralije do Dunaja, so bili dnevi šteti – ne le iz finančnih razlogov, temveč verjetno tudi zaradi »operativnih« posegov Udbe, ki je skušala delovati proti »političnim emigrantom« celo v Avstraliji...In to odisejo bi lahko izpovedoval še naprej...Skoraj v nedogled...

O slovenski kulturni politiki in slovenski literaturi sem začel pisati za časnike v nemškem jeziku. Takoj po ukinitvi Perspektiv je izšel o tem moj članek v züriški Die Weltwoche, za tem pa so si začeli slediti številni sestavki v Nemčiji, Avstriji in Švici o literarnem dogajanju v Sloveniji, a tudi o represijah v kulturi. V Sloveniji so te objave enostavno ignorirali, zavestno zamolčali. Zanimanje za Slovenijo na Dunaju, v Stuttgartu, Heidelbergu, Düsseldorfu, Baslu, Bernu in drugod pa je še naraslo zaradi tako imenovane »afere Kocbek« in zaradi opozorila na pokol domobrancev. Nekakšen kulminacijski vrh je bil v tem sklopu 40. kongres mednarodnega PEN-a, kjer sem leta 1975 nastopil s samostojnim govorom o vlogi Edvarda Kocbeka za slovensko kulturo in o represijah sistema, ki jim je zaradi svojega nekonformizma izpostavljen. O literaturi in kulturni politiki sem skušal poleg tega poročati tudi v radijskih oddajah, pri katerih sem sodeloval, vendar je treba pripomniti, da smo skupaj z uredniki radia Deutsche Welle – Glas Nemčije v Kölnu, a tudi drugih radijskih ustanov, skušali ohranjati vedno trezno

distanco do dogajanja in skrbeti za objektivnost. Seveda je bila ta razvejana publicistična dejavnost, ki je jugoslovanski sistem ni mogel po svoje usmerjati in nadzorovati, očitno dodatna voda na mlin za raziskovanje in ukrepanje za to pristojnih služb in organov.

Vsekakor so lahko objave seznamov tajnih služb vprašljive. Za marsikoga so predvsem velika intriga, ki povzroča skrbi, razburjenja. Tudi vročo kri. Pogledi v tajne dokumente vzhodno-nemškega ministrstva za državno varnost so na primer marsikdaj nehote razkrili najintimnejše podrobnosti, ki so v nekaterih primerih razdvojile zakonske pare, radikalno spremenile življenje nekaterih (vzhodno)nemških publicistov in pisateljev. Med drugim se je izkazalo, da je mož nadzoroval in ovajal ženo – pisateljico in obratno. Toda te informacije so bile dokumentirane, potrjene s pričami, čeprav je vseeno ostal trpek priokus, da so morda manipulirane ali celo podtaknjene.

V primeru slovenskega seznama Udbe ni ne prič in ne vpogleda v dokumente, ki so onečastili ali celo uničili velikokrat nedolžne, storilci pa molčijo oziroma jih sploh nikjer ni, kot da so bila njihova dejanja samoposebi razumljiva stroga, a odgovorna »družbena samozaščita«. V knjigi Dušana Lajovca objavljeni seznam (izven Slovenije dostopen tudi na internetu pod www.udba.net) je bržkone selektivno predstavljen seznam iz mnogo obširnejšega tajnega seznama. Manjkajo sezname agentov za posebne naloge ali sezname članov varnostno-obveščevalne službe jugoslovanske ljudske armade. Sploh pa manjka najvažnejše, posamezni dosjeji o nadzorovanih osebah, na podlagi katerih bi sploh lahko bila mogoča rekonstrukcija vsaj zasilne slike o tem, kaj so agenti o nadzorovanih osebah ugotovili ali pa si morda tudi iz takega ali drugečnega razloga samovoljno izmislili.

Tu me ne zanimajo imena tisočih »navadnih« obveščevalcev in opazovalcev, temveč predvsem tista, ki so povezana s kulturo, literaturo in delno z novinarstvom. Predvsem preseneti (za razmeroma majhno število slovenskega prebivalstva) veliko imen iz pisateljskih krogov oziroma iz skupin, povezanih z dogajanjem v kulturi in umetnosti. Tudi če so nekatera imena iz različnih razlogov »podtaknjena«, je njihova številčnost vznemirljiva. Sodelovanje »navadnih« ljudi z organizacijo, ki nadzoruje in terorizira sodržavljanke in tudi tujce, je še nekako razumljivo, še posebej, če politični sistem »zavednim državljanom«

sugerira, da s tem opravljajo svojo državljansko dolžnost in skrbijo za varnost in obrambo ogrožene domovine, kot to določa tudi ustava. Nekaj drugega pa je, če se v sodelovanje z nadzornimi in špionažnimi organi zapletejo takoimenovani »duhovni delavci«, razgledani, položaj analitično ocenjujoči razumniki, celo duhovniki, skratka »narodna elita«, h kateri so dolgo časa prištevali zlasti pisatelje, ki so bili v kratki dobi slovenskega samoosvajanja na začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja za kratko obdobje tudi zares v prvih vrstah oblikovalcev samostojne slovenske države. Porodi se sum, da so v sodelovanje nekateri privolili tudi iz polemičnih in konkurenčnih razlogov, da bi izpodrezali kulturno delovanje njihovi karieri nevarnih »kolegov«. Zato bi morala biti kritika sodelovanja razumnikov z Udbo predvsem iz etičnih razlogov stroga, toda objektivna, saj je delovanje na duhovnem področju lahko zgled in kažipot za vedenjske načine skupnosti kot take.

Naj zato navedem vsaj nekatera imena takoimenovanih sodelavcev Udbe iz pisateljskih in njim sorodnih vrst in potem ob tem izrazim tudi svoje dvome in pomisleke glede objektivnosti omenjenega seznama. Kot registrirani sodelavci Udbe so v knjigi med drugim navedeni: Vinko Beličič, Franček Bohanec, Rado Bordon, Peter Božič, Jože Brejc (Javoršek), Tit Doberšek, Jaro Dolar, Franc Drolc, Jože Filej, Vladimir Gajšek, Jože Garbas, Branko Hofman, Oskar Hudales, Jože Hudeček, Martin Jevnikar, Franc Jeza, Jože Kastelic, Vladimir Kavčič, Matjaž Kmecl, Lev Kreft, Mirko (Miroslav) Križman, Filip Kumatovič, Rado Lenček, Mitja Meršol, Janko Messner, Andrej Moritsch, Fran Petre, Bogdan Pogačnik, Aleksij Pregarc, Bert Pribac, Erik Prunč, Jožef Rajhman, Edo Ravnikar, Zora Tavčar-Rebula, Savina Remec, Smiljan Rozman, Marjan Rožanc, Branko Rudolf, Franc Saje, Jože Snoj, Kristijan Srienc, Branko Šomen, Janez Švajncer, Marjan Tomšič, Ludvik Toplak, Sergij Verč, Franc Vurnik, Pavel Zablatnik, Cvetko Zagorski, Vitomil Zupan. Ob tej zelo pisani družini kulturnikov številnih nazorov (čeprav prednjačijo levo usmerjeni intelektualci) pa se je znašlo, kot sem že omenil, še večje število duhovnikov, med katerimi so imena, ob katerih se ti takoj zbudi sum, da so podtaknjena, in sicer iz »preventivnih« razlogov, verjetno kot slepilna past, v katero bi se lahko zapletli z novimi sumi in intrigami. Očitno pa je, da se Udbi ni posrečil, kot vsaj izgleda, prodor med intelektualne emigrantske vrste v Argentini. Imena od tam manjkajo, čeprav se nasprotno pojavijo na seznamu posamezniki iz Združenih držav Amerike.

Dejstvo je torej, da pri zgoraj navedenih številnih pisateljskih imenih ne more biti vedno vse v redu glede dejanske avtentičnosti njihovega sodelovanja z Udbo, čeprav je tudi res, da v dušo drugega človeka ne moreš videti, kot tudi ne moreš vedno vedeti za vzroke njegovega delovanja. Predvsem je zelo sumljivo, da so na seznamu tudi osebe, ki so, tako se je vsaj dozdevalo javnosti, strogo premočrtno in z odpovedjo varnosti in dobrinam, vztrajale v svojem odporu proti enopartijskemu sistemu v Sloveniji. Sem nedvomno sodi pokojni strogo katoliški pesnik Vinko Beličič, ki je vsa povojna desetletja kot samohodec preživel v Trstu. Pokojni Franc Jeza je vedno veljal za drznega zagovornika poti v slovensko samostojnost, za katero se je kljub številnim šikanam kot samosvoj disident boril v Trstu. Vsa povojna leta v Trstu živeči profesor Martin Jevnikar si je največ zaslug pridobil z raziskovanjem slovenske emigrantske književnosti. Je to delo potrebno razumeti kot dobrodošlo informacijo za kabinete tajne policije? Zares nesmiselno. V družini sodelavcev Udbe so se znašli kot v kakšni groteskni igri tudi zdaj že pokojni ljubeznivi koroški domačijski pisatelj Kristo Srienec, pokojni narodno ozaveščevalni etnograf in duhovnik, tudi ravnatelj slovenske gimnazije v Celovcu, Pavle Zablatnik in nekateri znani avtorji iz Slovenije, ki so zaradi svojega kritičnega delovanja bili izpostavljeni represijam nekdanjega sistema in so jih celo sodno preganjali (n. pr. Marjan Rožanc in Vitomil Zupan).

Za nameček pa manjkajo, kot namiguje pisatelj Marjan Tomšič v intervjuju, objavljenem v ljubljanskem mesečniku Ampak (november 2003), osebe, »za katere bi dal roko v ogenj, da so bili sodelavci Udbe«, ko razloži, zakaj ga je Udba kot mojega prijatelja iz ljubljanskih študentskih let skušala izkoristiti za poizvedovanja na Dunaju in v Trstu. Tudi Janko Messner mi je v zasebnem razgovoru v Celovcu priznal, da je z Udbo sodeloval - ne za denar, temveč iz domoljubnih razlogov, Mitji Ribičiču pa je povedal, da »bi dal za Detelo roko v ogenj«. In če bi natančno pregledali gornji seznam, bi morali, če smo objektivni, priznati, da so tudi mnogi komunistično usmerjeni »sodelavci Udbe« skušali preprečiti nekatere represije ali vsaj posredovati, da bi se napetosti omilile.

Ja, take so te žalostne zgodbe. Nekoliko so se razkrile s pomočjo Lajovčevega seznama, na katerem pa dejansko manjkajo, kot rečeno, predvsem dobro zavarovane in še danes zamaskirane »sive eminence« iz oblastniškega ozadja, v katerih rokah je

skoraj brezpogojno bila usoda ljudi in stvari. Iz te perspektive, iz perspektive skonstruirane ideje za »osrečevanje človeštva«, ki je ljudi razdelila v perfidno igro velike mačke z malimi mišmi in potem v imenu totalitarne, vojaško ter tajnopolijsko ovaduško organizirane utopije izrabljala množico in posameznike za utrditev sistema in še bolj svojih vodilnih položajev v njem, je treba ovrednotiti objavo sodelavcev Udbe v Lajovčevi knjigi. Nikakor pa ne smejo vzroki, na podlagi katerih je nastal ta seznam, začuditi tistega, ki se je vsaj nekoliko seznanil z metodami, kot so jih v Sovjetski zvezi brutalno razvijali in nečloveško stopnjevali Lenin, Stalin in veliki izvajalec tajnopolijskih revolucionarnih ukrepov proti »razrednim sovražnikom« Feliks Džeržinski. Tudi jugoslovansko-slovenska Udba jih je rada prevzemala. Velikokrat je šlo za velike gledališke inscenacije »pekla«, kot so jih doživeli zaporniki na Golem otoku. In žrtve političnih procesov. Toda Udba je inscenirala bolj ali manj spretno tudi igrice z labilnimi »umetniškimi dušami«, ki so jim včasih zapadle zaradi finančnih stisk, iz družinskih razlogov, iz oportunitizma in zaradi kariere, zelo velikokrat pa tudi iz prestižnih namenov, da bi zasenčili literarnega konkurenta ali pa nasprotnika. V tej luči bi mogli razumeti javne nastope in polemike nekaterih na seznamu objavljenih pisateljev proti avtorjem in publicistom, ki so se zavzemali za drugačne načine pisanja in za drugačna idejna izhodišča, kar bi bilo zanimivo tudi za literarnozgodovinsko znanost. Tudi zato bi bila naloga za to pristojnih organov v Republiki Sloveniji, da odpro arhive in ponudijo oškodovancem na seznamu omenjenih sodelavcev Udbe vpogled v posamezne dosjeje, čeprav je potrebna tudi tu previdnost, ker so morda ti prečesani ali pa celo lažno skonstruirani, da bi s tem še bolj razplamteli - v korist in zaščito dejanskih glavnih storilcev - zmedo in intrige na kulturnem področju, ki je veljalo za nezanesljiv, za sistem težko obvladljiv in zato nevaren prostor samovoljnih individualistov. Za jasnejšo sliko o ne vedno častnem dejanju in nehanju nekaterih akterjev iz naše polpreteklosti pa si bomo morali prizadevati tudi v imenu oseb s spiska sodelavcev Udbe, ki so morda postale žrtve perverzних igrice in intrig nekdanjih političnih oblasti.

JOŽE RANT

"IZBRANO DELO"¹ JOŽETA PUČNIKA

Pučnikovo *Izbrano delo* mi nudi priložnost za povzetek glavne vsebine te knjige in da ji pripišem nekaj opomb. Prepričan sem, da se bo na ta način tudi *Meddobje* pridružilo vsem tistim, katerih ni malo, ki ohranjajo spomin na to pomembno slovensko osebnost.

Vendar moram takoj na začetku ponoviti trditev špansko-venezolanskega filozofa, Manuela Granella, da je človek oponaševalec, ali (v slovenščini) tudi potvarjevalec.² Ne samo, ker ustvarja bistvo svoje biti, ki da je še nima (v čemer ne mislim enako), ampak ker v svojem delovanju (in s tem v človeškem ter v človečanskem razvoju) vedno znova uporablja to značilnost za vsakršen napredek. To sega tako daleč, da bi, npr., Pučnik (in pisci spremnih besed), kljub moji najboljši volji in prizadevanju za nepristranost, v mojih besedah verjetno ne prepoznali svojega besedila.

GLAVNI PUČNIKOVI ŽIVLJENJSKI PODATKI³

Pučnik se je rodil leta 1932 v Črešnjevcu pri Slovenski Bistrici. Klasično gimnazijo je obiskoval v Mariboru. Že tam je "okusil ostrost režima, ki ni dovoljeval lastne misli o svetu in družbi

1. Jože Pučnik, *Izbrano delo*, Izbral in uredil Aleksander Zorn, Založba Mladinska knjiga – Zbirka Premiki, Ljubljana 2003, 231 strani, 24 x 15 cm.

2. Granell M., *El hombre, un falsificador*; Madrid, Rev. de Occidente, 1968.

3. Gl. predvsem Ampak, letnik 2, dec. 1001, str. 33-39, Rudi Šeligo, "Krivda je samo individualna" - Pogovor z Jožetom Pučnikom; odslej A 1; Ampak, letnik 4, jan. 2003, str.4-5; Rudi Šeligo, Jože Pučnik 1932-2003; odslej A 2; Ivan Urbančič, Usoda kritičnega intelektualca kot funkcije sistema, iz Jože Pučnik, *Izbrana dela*, str. 333-352; odslej Id 1; Janez Janša, Jože Pučnik – disident in državnik, ib., str. 353-355; odslej Id 2.

in samosvojega iskanja." (A 2) S sošolci je izdajal glasilo *Iskanja*, ki že v imenu samem naznanja vso Pučnikovo življenjsko zgodbo. To se je zdelo oblastnikom sumljivo, zato so ga takoj po končani gimnaziji, pred maturo, poslali služiti vojaščino, katere namen bi naj bila "prevzgojitev".

Vpisal se je na filozofsko fakulteto v Ljubljani in sicer na "čisto" filozofijo⁴ in primerjalno književnost. Diplomiral je leta 1958 in postal pomožni asistent na fakulteti. Zaradi člankov v *Reviji 57* so prišli ponj v Narodno in univerzitetno knjižnico, kjer je bil sedež filozofskega seminarja. *Reviji 57* so seveda ukinili.

Na političnem sodnem procesu je bil obsojen na 9 let strogega zapora. Decembra 2001 je v pogovoru z *Ampak* povedal, zaradi česa je bil obsojen: "Slovenska Udba si je izmislila, da sem ustanavljal organizacijo za zrušitev 'ljudske oblasti'. Tipična komunistična laž. Vse, kar sem storil, so bili članki, ki sem jih objavljaval predvsem v *Reviji 57*." (A 2).

Po petih letih strogega zapora je bil zaradi splošne amnestije pogojno izpuščen. O letih zapora Pučnik ni veliko govoril. Vendar pa je iz njegovih besed postalo razvidno, da je bil podvržen nočnemu pretepanju, ki so mu onemogočali spanje, in da je bil dolge mesece v betonskih samicah. Vsekakor pa je Pučnik o tem dejal: "Vsa tista doživetja osmišljam s spoznanjem, da smo imeli brutalen totalitaren režim. Komunisti niso nikoli spoštovali temeljne pravice do nedotakljivosti življenja in svobode. Njihov režim je bil pač totalitaren, kakor sta bila italijanski fašizem in Hitlerjev nacizem." (ib.)

Pučnika so pogojno izpustili v kratki dobi navideznega popuščanja. V tistem času je izhajala revija *Perspektive*. Pučnik je sprejel sodelovanje v reviji kljub temu, da se je zavedal, kaj ga čaka. Res so ga znova zaprli po objavi njegovega članka *O dilemah našega kmetijstva*, zaradi česar so prenehale izhajati tudi *Perspektive*. Po dveh letih zapora na Dobu, je Pučnik doživel še drugo stran komunističnega sistema, navidezno manj nasilno, dejansko pa še bolj morečo: nikjer ni dobil dela. Zato

4. Govorjenje o čisti filozofiji je zastarano. Vzrok je v tem, da so na isti fakulteti poučevali filozofijo in jezike s slovstvom, in ki je zato imela skupno ime (npr., v šp-okolju: Facultad de Filosofía y Letras), čeprav zdaj ne dajejo več diplomirancem istega naslova.

je moral leta 1966 iskati zaposlitev v Nemčiji. Toda kljub ponovnim zaprosilom, mu ljubljanska univerza ni hotela izročiti diplome!

V Nemčiji se je sprva zaposlil kot pomožni delavec v cinkarni, potem pa v pristanišču v Hamburgu. Tam se je še enkrat vpisal v prvi letnik univerze in že leta 1971 diplomiral. Univerza v Lünebergu mu je omogočila, da je tam kot sociolog predaval predvsem teorijo znanosti.

Po vrnitvi v Slovenijo je leta 1989 postal predsednik Socialdemokratske stranke in Demosa, ki je izvedel osamosvojitve Slovenije, žal pa ne popolnega preloma s komunizmom in tudi ne splošne demokratizacije, ne vpeljave pravne države. Kasneje je bil izvoljen za poslanca v Državni zbor, kjer je vodil komisijo za preiskovanje množičnih povojnih pobojev in pravno dvomljivih procesov. **"Delo v tej komisiji mu je narekovalo spoznanje, da tudi sedanja vladajoča struktura ščiti in prikriva zločine prejšnjega sistema."** (A 2)⁵ Vendar je Pučniku že od vsega početka šlo za posamezne krivce, ne pa za kolektivno krivdo, na kar kaže tudi naslov enega izmed pogovorov v *Ampak* (A 1). Predobro se je namreč zavedal, da nekdanji oblastniki hočejo naprtiti kolektivno krivdo svojim nasprotnikom, nočejo pa, da bi jo pridevali partiji ali nekdanjim partizanskim odredom.

Jože Pučnik je izdal dve knjigi: *Članki in spomini ter Kultura, družba in tehnologija*. Uredništvo *Nove revije* je Pučnika nagovarjalo, naj opiše še svojo skušnjo s svetom in družbo dvajsetega stoletja, a ne kot pisatelj ali sociolog. Do tega ni prišlo. Ima pa prav Šeligo, ko piše (A2), da je njegov "opus" njegova dozdej neponovljiva življenjska zgodba. Vse svoje življenje je zastavil za svoj nepopustljivi prav, ki se je strinjal "s težnjami, stremljenji in hrepenenjem po dostojanstvu človeka množic, ki so se dušile pod težkim nebesom vseh totalitarizmov." (ib.) Pučnik je s kaznijo, dejansko namenjeno za zgled vsem drugim sodelavcem obeh revij, svojo generacijo in prihodnje zavezal duhovni svobodi, pristnemu človeku in dostojanstvu človeka. (gl. A 2).

Pomemben je zadnji odstavek v Šeligovi osmrtnici za Pučnikom (A 2): "Če bi pod sicer vseobsegajočim pokrovom ostalo še

5. Kjer ni izrecno povedano, je masten tisk pisca.

kaj pravice, bi morala biti tedaj, po prelomu sredine dvajsetega stoletja, *krivična krivda* porazdeljena, odsedeti bi jo morali vsi ali skoraj vsi sodelavci Revije 57 in *Perspektiv*." Toda nekateri so se vedno šli dvojne igre ali obraza, oz. so res imeli dvojnega. In ga, kaže, imajo še danes.

PREDSTAVITEV VSEBINE "IZBRANEGA DELA"

Po časovnem zaporedju, v katerem so bila spisana, je najprej objavljenih 15 del. Razlogi za izbor so podani v spremnih besedah. V teh *spremnih besedah*, ki so objavljene na koncu knjige, sodelujejo Ivan Urbančič (*Usoda kritičnega intelektualca kot funkcije sistema*), Janez Janša (*Jože Pučnik – disident in državnik*) in Aleksander Zorn (*Izbor dela Jožeta Pučnika*). Temu sledi še *Bibliografija*.

Nekaj poglavij knjige sestavljajo 4 *razgovori* s Pučnikom, ki so bili objavljeni v *Demokraciji* (1998 in 2001) ter *Ampaku* (2001 in 2002). Ta poglavja so važna, ker dopolnjujejo prikaz Pučnikovega mišljenja v zadnjih letih. V *Spremnih besedah* je povedano, da so bili ti pogovori dodani, ker je v njih Pučnik »prvič ali morda najnatančneje izrekel svoja stališča«, obenem je pa v njih spregovoril tudi o svojem življenju. So torej pristen biografski dodatek. (Id 356)

»SPREMNE BESEDE«

1. Aleksander Zorn

Zorn poudarja, da gre za »prvi celovitejši pregled Pučnikovega sociološkega, ideološkega in etičnega mišljenja, ki je postalo vrednostni statut slovenske demokracije« (Id 356). Pravi tudi, da Pučnikovo delo »izhaja iz celovite in skladne mišljenjske osnove, ki pa se je udejanila v različnih oblikah...« (ib.). Izbor spisov v glavnem odgovarja najbolj pomembnim dobam v Pučnikovem življenju, ker so pomenili popolno spremembo zanj, pa tudi za njegove sodelavce pri revijah ali za revije same.⁶ Na ta način se »odpirajo tudi idejni, moralni in nacionalni interesi, kakor so se kazali ob zgodovinskem spremin-

6. Tako se prvi spis nanaša na razmere v Sloveniji v petdesetih letih 20. stoletja, drugi na razmere v šestdesetih letih, tretji na dobo pred samostojnostjo (zadnja polovica osemdesetih let), ostali pa na prva leta po samostojnosti.

janju socializma v demokracijo« (Id 357).⁷ Zorn zaključuje svoj spis tako-le: »Že zdaj pa se pri našem izboru izkazuje, da je Jože Pučnik družbene in moralne probleme zadnjih desetletij najbolj strnjeno in nemara tudi najprej zabeležil, analiziral in ovrednotil, tako da je njegovo delo prava učna knjiga slovenske demokracije«. (ib.)

2. Janez Janša

V kratkem prispevku pokaže Janša na Pučnika kot nekoga, ki si je upal drugače misliti in pisati; po partijsko: na **disidenta**. Prikaže pa tudi Pučnika kot **državnika**, ki »je odločilno pripomogel k nastanku slovenske države« (Id 353). Janša prepričevalno, čeprav verjetno ne namerno omejevalno, trdi: »Češka je imela Masaryka in Havla, Slovenija je imela Maistra in Pučnika. Jože Pučnik je v evropskem prostoru lik, ki v ničemer ne zaostaja za Vaclavom Havlom.« (ib.) A takoj vzpostavlja: »**Žal pa Slovenci ne prekašamo Čehov po našem odnosu do po dejanjih velikih lastnih ljudi in do lastne državnosti**« (ib.).

Janša pripoveduje iz lastne izkušnje, kako se je Pučnik branil sprejeti predsedstvo Demosa. Pučnik je v Demosu videl silo, ki lahko v Sloveniji doseže demokracijo in državnost. Velika škoda je bila za Slovenijo, da v prvih predsedniških volitvah Pučnik ni premagal Kučana, to pa zato, ker je ta »imel na svoji strani ogromno prednost v finančnih, oblastnih in medijskih monopolih, ki so na koncu odločili o rezultatu. Večina volilnih odborov je bila starih, nadzora pri štetju glasov skoraj ni bilo.« (Id 354) Janša sodi, da je bila velika škoda za Slovenijo tudi v tem, da so nekateri Pučnika prepričali, naj ne prevzame vodenja Demosove vlade.

Janša popiše na kratko tudi dogodke v zvezi z oklicem samostojnosti. Že po izpeljanem plebiscitu spomladi 1991 se je takratna opozicija krčevito upirala osamosvojitveni zakonodaji in ustanovitvi slovenske vojske, zaradi česar so celo v Demosu nekateri

7. Na kaj s tem Zorn misli, ni lahko razbrati. Ali misli na razvoj družbe kot take ali na razvoj načina izvajanja oblasti? Do prvega še ni prišlo. Drugo bi bilo le delno res, ker se je po mojem skromnem mnenju v tem pogledu v Sloveniji izvedel resničen prevrat, čeravno to malokdo hoče priznati. Ako pa trdi, da se je režim sam razvojno in brez kakršnega preloma s preteklostjo spremenil v demokracijo, bi to ne odgovarjalo zgodovinskim dejstvom, potrjevalo bi pa tudi mnenje, da je RS še daleč od resnične demokracije in pravne države.

oklevali. Pa je Pučnik udaril po mizi in rekel: »Slovincem smo obljubili državo, in to našo obljubo so na plebiscitu podprli z absolutno večino. Če so že prenovitelji in liberalci očitno ob plebiscitu držali fige v žepu, mi ne bomo odstopili od našega programa.«(ib.) Pučnikove besede so zalegle.

»Čeprav ni bil v predsedstvu republike ne v vladi, je politično vodil projekt slovenske osamosvojitve. Vseskozi je imel pred očmi celovitost projekta in ni dopuščal obotavljanja. Vedel je, da zgodovina ne bo čakala zamudnikov.« (ib.)

Pučnik ni hotel molčati, čeprav je bil čas gluh. Slovenija tudi danes še ni tako zelo drugačna, kajti »nebo nad nami je kljub narisanim evropskim zvezdam še vedno iz pločevine in na bobne udarjajo koračnice iz sveta, ki je pod nami. Od Jožeta pa smo se naučili, da se prav v vsakem času lahko pokaže, kaj človek je.« (Id 355)

3. Ivan Urbančič

Urbančič najprej ponavlja, da so Pučnikova kritična besedila »dejavna in zavzeta odzivanja na dane razmere v celotnem družbeno-političnem in kulturnem zaledju«. Vse to pa iz nekega »ontološkega« ozadja in jih je zato tudi treba brati iz tega ozadja. (Id 333). To delo je danes posebej težko pri besedilih iz komunistične dobe, »ker ni več neposredne izkušnje komunističnega partijskega terorja...«(ib.), in ker se le delno razsežnosti tega stanja morejo razbrati iz samih Pučnikovih besedil.

Med enim in drugim izbranim besedilom so večkrat daljši časovni presledki, zato pa se tudi odkriva spremenjenje v miselnem razpoloženju. Urbančič pravilno trdi, da se nam danes prvo besedilo zdi popolnoma »prosocialistično«, in da je težko razumeti, kako da se je oblast nanj odzvala s tolikšno silovitostjo. Ko so leta 1966 Pučnika izpustili in je želel nadaljevati s svojimi spisi, je naletel na veliko spremembo razpoloženja med kulturnimi delavci, pa tudi v svojem krogu sodelavcev in prijateljev. Pučnik sam piše v *Brez naveze* (1985), da se je čutil tujca in da je bil občuten kot tujec ali kretén.⁸ »Pogovor

8. Pučnikovo izrazje se je počasi, a vidno spreminjalo. Njegova prva dela so pisana v partijskem "žargonu", sprva tudi precej pod vplivom srbohrvaščine. Zaradi študija in poučevanja v tujini je sprejel precej "mednarodnih" izrazov, kar je jasno zaznatno v spisih iz prve dobe sodelovanja v *Novi reviji*. V zadnjih letih pa opažam v njegovih spisih in pogovorih prizadevanje za lepšo in čistejšo slovenščino.

se je prevesil na vreme, na moje iskanje službe v Ljubljani, **na tehniko ličinke.** (...) Na naglo sem se odločil oditi (...) Celotna odločitev je bila ena sama revščina, intelektualno bolj kot človeško, grdo me je peklila in me še...«(Id 334) Res v tem izkazuje Pučnik svojo grenkobo, razočaranje, celo samoobtožbo, a vendar hkrati - trmasto, pravi Urbančič; jaz bi rekel: s prepričanjem, načelno - vztraja na svojem »ontološkem« stališču.⁹ Urbančič ima Pučnikov spis Brez naveze za neke vrste *pričevanje*. Jemlje pa ga tudi kot izhodišče za premislek o Pučniku. Urbančič sodi, da je Pučnik v letih 1957 in 1966 doživel nek *notranji zlom* svoje mladostne vrednostne umestitve, čeprav - po mojem, napačno - dostavlja, da je šlo morda le za *premik*. Pučnik piše

9. Izraza "ontologija" in "ontološki", ki se pogosto ponavljata v Urbančičevi študiji, pa tudi v Pučnikovih spisih, je treba pravilno umevati. Za A. Ušeničnika je ontologija znanost o bitju kot bitju in njega svojstvih. Za Janžekoviča je ontologija skoraj isto kakor za Ušeničnika: znanost, ki obravnava bitje kot bitje in to, kar ima, kolikor je bitje; vendar dostavlja: da gre samo za tiste lastnosti, ki jih ima sleherno bitje; da jih imenujemo "presežne lastnosti"; in da jih je zelo malo. Aristotel je razvil to znanost, ki jo je imenoval "prva filozofija", pozneje pa so jo začeli imenovati metafizika. Janžekovič je mnenja, da je izraz metafizika dvoumen zaradi predloga "meta", ki more pomeniti krajevno: za, nad, onstran. V. Sruk kratko opiše zgodovinski razvoj izraza od prve filozofije do metafizike. Ontologija je sprva pomenila samo posebno področje metafizike in to še zdaj je za nekatere; vendar je prišlo do sprememb: za mnoge je danes ontologija celotna filozofska stroka, metafizika pa le določena zvrst ontološke problematike. Ontologija se po Sruku ukvarja predvsem s tremi področji problemov: 1. razlikuje, kaj je osnova, temelj vse resničnosti; 2. vprašuje in odgovarja na vprašanje, katera oblika realnosti je prvotna in najpomembnejša; 3. razglablja o problematiki gibanja, o dinamiki realnosti. Na kratko Sruk odpravi prvi in drugi problem: prvega, ker uporablja pojme kot podstat, prvi vzrok, prapočelo, in ker razglablja o izvoru vsega; drugega, ker gre za "stari konflikt" (ali pa tudi zastareli?) med materializmom in idealizmom (kot da bi obstajali samo ti dve možnosti). O tretjem se razpiše bolj na široko, a spet v apriorni, po mojem napačni dilemi - ne alternativni, kot sam sebe delno zanikaje pravi Sruk: v njem je središčna alternativa "nenehno dialektično zakonito gibanje realnosti v obliki kontinuiranega procesa po eni strani, in nedialektična statičnost obstoječega po drugi." Da torej moremo pravilno razumeti Pučnika, predvsem pa Urbančiča, moramo imeti pred očmi, da je vsaj spočetka Pučnik ontologijo pojmoval v prvi alternativni v tretjem pomenu, Urbančič pa na tem stališču vztraja, ne da bi o njem spregovoril besedice, ker pač dogmatično, oz. na podlagi navidezno zgodovinsko razvojnih dejstev "razumarsko" sprejema ta pomen. Ali z drugo besedo: tu ne gre za filozofijo, ampak za ideologijo, ki je sodobno bajeslovje, navadno združeno z umskim (in včasih tudi tvarnim) zasužnjenjem. Odstraniti bajke oz. mite in odkriti resnico so pa že prvi grški filozofi imeli za enega glavnih namenov filozofije.

v tem delu: »Bolelo me je zapuščanje najbolj plodnih problemov in izgubljanje v negativni neskončnosti.« (Id 96) Urbančič ima morda prav, da gre tu za filozofski izraz, ki pomeni, da se nekdo ukvarja »z nebistvenostmi neskončno mnogoterega, ki ne pripelje nikoli do bistvenega, do 'prvega vzroka', kajti v nizu vzrokov in učinkov posameznega ni občega 'prvega vzroka' nikoli mogoče najti.« (Id 335) Po Urbančiču to pomeni naslednje: »z obravnavo vseh mogočih posledic posameznega nikoli ne prideš do problema partijske absolutne oblasti in njenih podlag kot 'prvega vzroka' vsega« (ib.)¹⁰

V *Brez naveze* opazimo že drugačen pogled, razširjen z novimi izkušnjami profesorja v Nemčiji, nemške in evropske demokracije, različnih tokov zahodno-evropskega neomarksizma, študentskih uporov poznih šestdesetih let v Evropi in Ameriki itn. Vendar Urbančič misli, da je Pučnik kljub tem spremembam ostal še vedno isti.¹¹ Urbančič skuša najti ustrezen odgovor za temeljno gibalno delovanja »perspektivašev«, ki jih je ločevalo od drugih »kulturnikov«. Vsekakor pa je celo med njimi Pučnik bil občuten kot preveč radikalen in nevaren, zaradi česar je prišlo do sporov glede taktike in strategije kulturnega delovanja na isti idejni platformi (ali ontologiji). Čeprav je Urbančič od

10. Govori se o prvih vzrokih, kot bi da Pučnik sprejemal prvo od treh stališč, ki smo jih opazili pri Sruku (op. 8). Toda izraz je treba umevati s stališča tedaj še marksističnega aktualista, kot nekaj ne-presežnostnega (netranscendentnega) in neprektvarnega (ne-metafizičnega), torej tuzemskega oz. "naravnega" v aktualističnem (zgolj dejavnem in brezbitvenem) pomenu.
11. Za utemeljitev te trditve vpleta Urbančič svojo lastno zgodbo, ki se začne v letu 1966, potem ko je režim zatrl že tri revije (*Besede*, *Revija 57* in *Perspektive*) in nasilno obračunal s kritičnimi intelektualci, ki so že od afere s Kocbekom občutili, kakšnega terorja v družbi in kulturi je zmožna absolutna partijska oblast. Urbančič navaja nekatera imena (Veljko Rus, Taras Kermauner, Primož Kozak, Janko Kos, Dominik Smole, Dane Zajc, Veno Taufer, Lojze Kovačič, Peter Božič, Marjan Rožanc), pa tudi druga, do katerih so bili perspektivaši odklonilno razporejeni (Edvard Kocbek, Jože Javoršek, Vitomil Zupan idr.). Ne vem, če je bilo res potrebno vstaviti polemiko med Pučnikom in Urbančičem, ker kaže, kot da bi Urbančič zagovarjal sam sebe, čeprav mora priznati, da je bila Pučnikova ontologija uspešna, po drugi strani pa trdi, da je Pučnik nekako okamenel v svoji ontologiji, ker da je šel razvoj naprej in v drugačno smer. Toda kaj je bolj dinamično: ostati kritični intelektualec, ali nekritično sprejeti "nujni" razvoj, ki bi ga povzročali raznovrstni dejavniki (parlamentarnost, znanosti – tehnologije ne omenja, ker je za prave marksiste enaka znanosti -, istenje ideje z realnostjo itn.)?

leta 1962 pisal "na perspektivaški idejni plataformi" in je bil posebno zavezan Pučniku, katerega je občudoval, ni nikoli sprejel perspektivaškega kritičnega delovanja oz. njihove ontologije.¹² Urbančič se sprašuje, odkod njegovo lastno zavračanje perspektivaške ontologije. Odgovarja, da je po svoji "intelektualni fakturi" (sic!) spadal v že "ne-več-perspektivaško" ontološko naravnost, prav v tisto, nad katero se je Pučnik zgražal, ker mu je bila tuja ter jo je označil kot "tehniko ličinke". V tej ontologiji se je našla nova generacija s Tinetom in Spomenko Hribar, Milanom Pintarjem, Nikom Grafenauerjem, Tomažem Šalamunom, Dimitrijem Ruplom, Aleksandrom Zornom idr. Zbrani okrog Dušana Pirjevca, ki je ravnokar začel s svojim probojem v novo teorijo evropskega romana in je prepoznal "ničevost nihilističnega subjekta akcije" (sic!), so pritegnili še nekoliko godrnjaške perspektivaše in začeli izdajati *Probleme*. Njihov osnovni namen je bil: najti takšno novo govorico duha in poezije, ki bi tako preseгла vso partijsko oblast, njeno ideologijo, njene probleme in programe, vse udbovske pameti itn., da je ne bi mogli niti razumeti niti polemično napadati, češ da "te njihove abstrakcije so povsem brez moči in nam ne morejo škodovati" (Id 338).¹³ S to "govorico visokega evropskega duha" niso hoteli kritično napadati partije niti ne polemizirati z njo, ampak brez hrupa spodkopati utemeljenost vse metafizične ontologije partijskega komunizma in njegovega revolucionarnega aktivizma, tako da bi se v celoti sesul v odprto lastno brezno – nič, ki ga je sam s seboj zastiral in prikrival. (ib.) "Bit/nič ni nikakršna izmišljotina kogar koli, ampak svetovno-zgodovinska prigoda, ki smo ji sledili. Tako se je po 'zlomu' omenjene idejne kritične plataforme perspektivaštva ter 'ontologije' ideje komunistične revolucije kot temelja intelektualne kritike partijskega totalitarnega sistema ('stalinizma'!!) prikradel na Slovensko tisti čudni gost – nič/nihil – in počenjal

12. Napisal je celo obširno besedilo kritične analize perspektivaške ontologije, ki pa ni bila objavljena, ker so *Perspektive* ukinili. Urbančič trdi, da njegova kritika ni bila ne prorežimska ne protirežimska, ker da mu je šlo za nekaj globljega. Kaj je to, tega seveda ne pove, ali ne ve.

13. To pomeni preziranje partijcev, ki niso bili tako kratkopametni, kot si umišlja Urbančič. Pa tudi ne on ne njegovi sodrugji niso bili, ne razumsko ne umsko, tako visoko nad partijci, da bi jih partijci ne mogli razumeti.

tukaj vsakršne vragolije." (ib.)¹⁴ Intelektualni "zlom" ni bil rezultat surovih posegov partijske oblasti v kulturo; zgodil se je zato, ker zastor ideje komunistične revolucije ni mogel več pokriti za seboj lastnega brezna – nič, nihilizma. Tukaj Urbančič dogmatično poudarja: "In ne pozabiti ključnega: nič/nihil pripada *bistvu/istini/zgodovini* biti same. Po niču pa – kakor se ve! – niti totalitarna partija ne more udariti in ostane godrnjaje 'brez besed' in zunaj edine vode svojega plavanja." (ib.)¹⁵

Na tem mestu Urbančič vzpostavlja trditev, ki se mi zdi v popolnem neskladju z dejanskim zgodovinskim dogajanjem, pa tudi v neskladju s tem, kar potem sam Urbančič piše o pomembnosti novega temelja Pučnikove "ontologije". Pravi namreč, da je ta "prihod nič na Slovensko", ki ga tudi stari nekomunisti niso mogli dojeti in zaradi česar se je Urbančič "prijateljsko spopadal in prerekal" s Pučnikom, kot "zastrti svetovnozgodovinski dogodek nazadnje pripeljal do sesutja komunističnega totalitarnega sistema". (ld 338-9)¹⁶ Pučnik ni nikoli sprejel tega stanja zabubane ličinke. Vseskozi je verjel v kritično intelektualno dejavnost. »Mišljenje biti in nič« je bilo Pučniku prazno početje, tratenje časa in moči "za nič!" "Daljnosežnosti, globine in zgodovinskosti tega 'obrata k mišljenju biti/niča', ki brez potrebe po kaki akciji zunaj sebe spodreže korenino vsake absolutne oblasti, Pučnik ni nikoli dojel – ni hotel tega v svojem ločevanju 'teorije in prakse' kjer je misel zgolj napotilo za neko akcijo in v tem smislu funkcionalna, razpelo-

14. Nekoliko (pre)pozno so v Sloveniji prišli do poznanja Sartreovega "Bit in nič". Kako razumeti trditev, da je bit/nič svetovnozgodovinska prigoda, seveda ni lahko, predvsem z vidika aktualistov; laže bi bilo, ako bi bil Urbančič zapisal, da ne gre le za prigodo in še manj za svetovnozgodovinsko, temveč za obstoj ali neobstoj vsega. Toda tako "globoko" v metafiziko, kaže, ni hotel nikoli prodreti niti on niti njegovi somišljeniki.
15. Sprašujem se, zakaj so nekateri – komunisti ali ne – tako napadali katoliški cerkveni nauk, po katerem je komunizem v bistvu zlo, če pa nekdanji komunisti sami trdijo, da je bil v bistvu nič, torej – če se smem nekoliko poigrati – metafizično zlo. Biti v bistvu stvarno ali npravno zlo pa ne pomeni biti nič. Noben nič ne pobije milijonov in ne zaslužni tisoče milijonov ljudi, vsaj dozdale skoraj za eno stoletje. Saj komunizem v različnih oblikah še sedaj izvaja svojo kruto oblast skoraj nad polovico človeštva.
16. Po tej trditvi mi je postalo neprimerno bolj jasno marsikaj tistega, kar se zadnjih trinajst let dogaja v Sloveniji, kjer so se bili nekateri za nekaj let pač spet zabubili. Po mojem to pomeni: nestalinistični, edini pravoverni komunisti, so dosegli na Slovenskem sesutje stalinizma (ne pa komunizma!) in si seveda s tem tudi smejo prilasčati osamosvojitve Slovenije.

žljiva. Celo filozofiji, svoji nekdanji ljubezni, se je zato odtujil.« (ib.)¹⁷ Zato je razumljivo, pravi Urbančič, da se je Pučnik čutil "brez naveze". Vendar pa zaradi tega ni obupal nad svojim položajem kritičnega razumnika v družbi, politiki, kulturi – bodisi v komunističnem totalitarnem sistemu bodisi v sistemu liberalne demokracije.¹⁸ Verjetno prav zaradi tega, ker je ostal kritični mislec, ali, če imate rajši, kritični intelektualec. Zakaj bi moral Pučnik sprejeti marksistično tezo o istosti teorije in prakse v samostojni in ustavno "razsvetljenski" državi, seveda primerno popravljeno (kot toliko drugih zadev) po samem Marxu ali Leninu?

Za vsem tem sledi Urbančičev odstavek, ki je biser dogmatičnosti, izražen s komunizmu značilno gostobesednostjo in združen z izredno nejasnostjo. Evropski tipični intelektualec, ki ga je priklicala v življenje nepretregana (po Urbančiču seveda: permanentna) industrijska revolucija proizvodnje (od "buržoaznih" do "komunističnih", kot da bi se s temi revolucije nehale) in s tem dogajanjem "sovisno širše razsvetljensko gibanje, se sam umešča v *razpoložljivost za dovrševanje in izpopolnjevanje* njenih sistemov in praks. V tem je njegova veličina in obenem meja, ki se dandanes kaže v njegovi vse očitnejši brezbištevosti ravno po njegovi hoteni *sistemski funkcionalnosti* in nemaru za usodno *zgodovinsko bistvo* biti teh sistemov. Ravno ta tip kritičnega intelektualca pa je bil za slovenski prevrat odločilen. 'Bistveni mislec' pa je danes v demokratičnih sistemih Evrope povsem nepotreben, neuporaben, - *nerazpoložljiv!*..." (Id 340)¹⁹

17. Če s tem Urbančič misli na zastarelo marksistično-leninistično filozofijo, ima prav. Ni pa se s tem Pučnik odpovedal drugim filozofijam, manj nasprotnih znanostim. Mislim, da mi ni treba ponavljati, da filozofija ni nujno ne v skladju ne v neskladju z znanostjo, da pa so nekatere tim. "filozofije", kot markso-leninizem, v nasprotju s katerimkoli stanjem razvoja znanosti.
18. Upam, da Urbančič ne isti liberalne demokracije (v pomenu, ki ga ima v vsem svobodnem svetu) s sedanjo demokracijo v Sloveniji in še manj z vladnim sistemom slovenske Liberalne demokracije.
19. Ta trditve bi se mi zdela smešna, če ne bi bila naravnost tragična v ustih nekoga, ki hoče biti mislec – seveda ne kritični. (Seveda U. ne pove, kakšen mislec naj bi bil tisti, ki ne bi bil kritičen do vsega?). Ali morda Urbančič sprejema trditve F. Fukuyame ("Konec zgodovine..."), ki pa jo je Fukuyama sam leta 2002 popravil s "Koncem človeka" v taki družbi? (Gl. moj spis Začetni obrisi za presojo postmodernizma, *Meddobje*, 1993, XXVII, 3-4, 264-290). Ali pa sprejema sedanji režim v RS kot nekaj, kar se brez potrebe kritičnih intelektualcev "po zgodovinskih predpogojih" samo stalno spreminja – seveda v nekaj zmeraj sam sebi enakega?

Urbančič nato poseže nazaj, v prvi Pučnikov spis iz leta 1958 (*Naša družbena stvarnost in naše iluzije. Razmišljanje o naši ideologiji*). Urbančič ima prav, ko trdi, da Pučnik s tem delom še ne zavrača kritično izraza "ideologija", in da je celo izpovedal svojo umeščenost v idejo komunistične revolucije kot "najnaprednejšega in najradikalnejšega" programa "procesa nenehnega človekovega osvobajanja".²⁰ Ta (vsaj na zunaj) nevprašljiva ontologija ali metafizična ontologija zasnutja ideje komunistične revolucije in njenega "humanizma", je tista "temeljna ontologija", na kateri gradi mladi Pučnik in tudi vsi perspektivaši. Na njeni podlagi Pučnik formulira "konflikt" med to idejo/teorijo/ideologijo in njeno stopnjo uresničenosti (prakso). Po Urbančiču bi bil ta prepoznani konflikt ključna poteza plodne ontologije kritičnega intelektualca v realnem komunizmu, s čimer si res *načelno* omogoči intelektualno kritiko konkretnega početja te "avantgardne sile" in s tem tudi možnost približevanja zastavljenemu velikemu cilju izgradnje skupnosti svobodnih ljudi. Za Pučnika je to eden najpogostejših konfliktov v sodobnem marksističnem gibanju, v katerem gre za "daljnosežni razkol med oblastjo in ljudstvom", za "proces odtujevanja med oblastjo in ljudstvom", za "prepad med uradno ideologijo in miselnim svetom ljudi", za "konflikt med starimi organizacijskimi načeli (partije) in dejanskim položajem partije in njeno globoko, težko ozdravljivo krizo pri nas". Res Pučnik piše o "naši marksistični ideologiji". Toda ali zaradi tega sme Urbančič trditi, da je (bil) Pučnik "verniški" nasproti komunistični ideologiji? Mar ravno nasprotno ta Pučnikova kritika, kljub (obveznemu?) umeščenju v tedanji režim, ne pomeni že neko pretrganje s partijo in njenim režimom? Sicer ne bi izrazil zahteve po potrebi "zavestne graditeljske enotnosti vseh ljudi brez bojnih formacij, brez jurišev, brez ubijanja, brez sovraštva... Proces poosebljanja, podružbljanja organov oblasti, kar se drugače imenuje tudi odmiranje države, je tako globok proces, da ga ni mogoče sprožiti in izpeljati samo z dekretom ali besedami."

Sprejmimo, da je bil Pučnik leta 1958 res še popolnoma umeščen v svetovnozdgodovinsko nujnost ideje komunistične revolucije.

20. Ali je o diktaturah in tiranijah sploh mogoče kaj pisati in objavljati, ne da bi s šablonskim izražanjem pokadili sistemu in njegovim predstavnikom? To smo doživljali v Argentini pod 1. in 2. Peronovo vlado, pod vojaškimi diktaturami in celo pod demokratističnem (ne: demokratskem) Alfonsinom. To so občutili tudi mnogi drugi narodi v Južni Ameriki in po drugih celinah, ne izvenzemši Evrope, še sedaj pa lahko vprašajo Venezolance ali Kubance.

Pučnik bi bil torej po Urbančiču prezrl, da med idejo komunistične revolucije in dejansko partijsko izgradnjo socializma ni konflikta; da je prevratna metafizična ontologija marksizma sama bistveno uničevalna in samouničevalna ter zato sploh ne dopušča nobene druge prakse. Pučnik bi bil tudi pozabil na Heglovo ironijo o zavrnitvi površnega razumskega sklepanja o "realizaciji ideje", kakor da bi ideja še ne bila realna in bi jo bilo treba realizirati (Kantov *Sollen* v nasprotju z *Sein*, katerega omenja Pučnik). Po Urbančiču pa je Pučnikovo mišljenje ostalo isto tudi v letu 1963 (spis *O dilemah našega kmetijstva*). Toda Urbančič prizna tudi, da je tako stanje duha kritične inteligence v Sloveniji vladalo do leta 1986, ko se je v *Novi reviji* zgodil temeljni obrat, ki pa ga je formuliral prav Pučnik!

Za Urbančiča je zmotno, da je Pučnik ostal isti tudi v času slovenske demokracije: isti kritični intelektualec, utemeljen na isti, čeprav povsem neenaki strukturni postavi svoje "ontološko" usmerjene kritičnosti. (Id 343) Namesto Urbančiča bi jaz čestital Pučniku, da je ostal kritični intelektualec tudi po osamosvojitvi Slovenije, predvsem potem, ko je (zgodovina?!) uspela vreči Demos; da Pučnik ni klonil pred novo oblastjo, z vsemi aduti nadute vere v svoj lastni večni preobstoj – kljub temu, da bi kot večinsko aktualisti ne smeli priznavati nič drugega kot stalno spreminjanje.

Urbančič se sprašuje, kako je mogoče, da je komunistična oblast tako silovito zatrla kritiko mladega Pučnika. Odgovor je zanj samo v dogmi, da o odnosu teorije in prakse sme odločati le najvišji vrh avantgradne partije. To se pravi, da partija ni več dovolila spora na levici, kot pred vojno (Krležev Antibarbarus). In po Urbančiču je šlo samo za to osebam okrog *Revije 57*, *Perspektiv* in *Nove revije* do "novorevijašev" in do znamenite 57. "nacionalne številke" v letu 1986, ko se jim je z *Brez naveze* pridružil tudi Pučnik.

Toda Pučnik "ni bil človek, ki bi mogel kar nenačelno in brez jasne ontološke utemeljitve nekaj pisariti. Nujno si je moral zgraditi zgodovinsko nepoljubno novo 'ontologijo' kritičnega intelektualca, ki bi presegala trenutni aktualizem" (Id 344).²¹ To je storil z delom *Oligarhija ali infrastruktura*. To

21. Ali s tem Urbančič ne priznava, da Pučnik, vsaj ko je to pisal, ni bil več aktualist, in da je gledal na zgodovinsko dogajanje bolj človeško in manj zgolj stvarno predoločeno? Po drugi strani pa sprašujem: ako bi Pučnik ne bil predstavil nobenega vzorca za nastajajočo slovensko demokracijo, kam bi nas to privedlo?

novo podlago je imenoval "prosvetljski program". To je tisto evropsko kulturno-duhovno in družbeno-politično gibanje, ki uveljavlja na človeškem umu in znanosti vzpostavljen red, v nasprotju s kakršnikoli transcendentnim, metafizično utemeljenim redom, slonečim na teokratskih ali posvetnih vladajočih oligarhijah. Vsak človek je "po naravi" svobodno, živo, umsko bitje. To je po Pučniku tista podgradnja (infrastruktura), duhovni omogočujoči temelj nove in moderne Evrope ter njenega sedanjega združevanja.

Ni se čuditi, ako so to novorazsvetljsko strujo tako hudo napadali neomarksistični frankfurtski krog (Adorno, Marcuse, Habermas), francoski študentje iz prekucij poznih šestdesetih let, francoski neomarksistični strukturalizem idr. Pučnik je za časa bivanja v Nemčiji zapazil, kam vodi to gibanje, to se pravi v uničenje "evropskosti Evrope in njenih velikih dosežkov prav na omogočujočem temelju 'duha razsvetljenstva v širšem smislu' (Id 345). Natančno je vedel, kakšno razstrelivo je uvajanje razsvetljskega programa kot novega temelja v slovenske razmere. Urbančič poudarja, da je Pučnik prav s tem svojim besedilom temeljito spremenil značaj *Nove revije*, čeprav s še previdno zadržanostjo in rahlo zastrtostjo. Toda revija je s tem postala *disidentska*, to se pravi: "popolnoma je opustila iluzorne humane ideje komunistične revolucije" (Id 346). Na tem novem temelju je postala usmerjena k vzpostavitvi parlamentarne demokracije, k slovenski državni samostojnosti, k pretrganju z leninsko-stalinskim jugototalitarizmom in partijsko oligarhijo.(ib.)²²

Pučnik je v omenjenem spisu predložil štiri načela, ki bi pomagala, da ne bi odpravili le učinkov krize, ampak vzroke zanjo, od katerih je prvi leninistično-stalinistični totalitarni sistem in njegova partijska oligarhija. Seveda se je Pučnik vprašal tudi, ali bo partija dovolila reformiranje političnega sistema, ki je hkrati tudi reformiranje nje same. Toda izkazalo se je, da je bila skrb odveč, ker se je partija sama sesula na svojem zadnjem kongresu v Beogradu²³. "*Realni komunizem je bil po sami svoji ideji komunistične revolucije nujno in bistveno samouničevalen.*" (Id 347) Vse drugo pa so bile po Urbančiču nebitvenosti, četudi

22. Res sta dve nesplošni povédi lahkoi obe resnični. Toda v tem primeru gre za absolutne splošne povédi. To se pravi: za vsakogar je ex contrario sensu razvidno, s čim ljudje okrog Nove revije niso pretrgali.

23. To delno velja za KPJ, ali pa velja tudi za KPS?

krvave. Tak komunizem je "prerasel čas permanentne revolucije proizvajanja kot prakse znanosti, ki mu ni bil dorasel in je zato v svetovnem merilu moral propasti in pokazati svoje klavno drobovje" (ib.)

Po drugi strani pa Pučnik ni bil sam. Njegov "program je v Sloveniji sprožil gibanje, katerega končni izid je bilo sesutje komunističnega partijskega sistema, vzpostavitev parlamentarne demokracije, dejanska ustanovitev neodvisnih političnih strank in državna osamosvojitve Slovenije." (Id 346)

Za Pučnika je pomenil razsvetljenski program samo tisto sestavino evropskega razsvetljenjskega gibanja, "na kateri temeljijo evropska demokratična družba ter politika in država" (ib.). Pučnik je bil prepričan, da je ta razsvetljenski program v osnovnih postavkah še sedaj program slehernega uresničevanja demokratske družbe. "S to postavko je prosvetljenstvo izvedlo kopernikanski obrat v pojmovanju človeka in družbenosti (...) Ta človek je bitje, ki ima razum in um, to pa mu omogoča, da si sam iz sebe določa svojo usodo. Prav v tem je bila radikalna poanta: človeku ne pripada le razum, s katerim bi bil sposoben sprejemati danost, temveč mu pripada tudi um, ki je sposobnost dojemanja celovitosti, s tem pa tudi sposobnost izbire in postavljanja družbenega reda." (Id 347)

Pučnik je doumel ta preobrat kot povsem izvorno, temeljno in daljnosežno svetovnozgodovinsko družbeno revolucijo. Ker ideja in praksa komunistične revolucije nista bili zasnovani in izvajani na tej ideji, nista mogli ustrezati človeškosti in družbenosti. Marxov model družbe je bil za Pučnika prav tako nezakonski otrok te ideje kakor vsa druga njena izmaličenja in stranpoti (fašistična in nacistična družbena revolucija). Urbančič sodi, da je s tem Pučnik neizmerno poglobil svojo mladostno "ontogijo" kritičnega intelektualca in si tako omogočil na tej bistveno ontološki zasnovi načelno intelektualno kritiko, "ne le marksistično-leninistične-stalinistične revolucionarne teorije IN prakse, ampak tudi načelno kritiko iztirjanj in deformacij same evropske realne demokracije vključno s slovensko tranzicijsko." (Id 348)

Prvi vidni nasledek tega oživiljenega razsvetljenjskega programa je bil v naslednjem letu, 1987, z znamenito 57. številko *Nove revije*: »prispevki za slovenski nacionalni program«. Leta 1989 so se ustanovile nove politične »pomladne« stranke. Pomembna je bila Majniška deklaracija 1989 z množičnim zbiranjem podpisov zanj po vsej Sloveniji. Prišlo je do prvih svobodnih volitev,

na katerih je zmagala koalicija pomladnih strank Demos s Pučnikom na čelu, ki je postavila novo slovensko demokratsko vlado, komunisti pa so morali vsaj za nekaj mesecev v opozicijo, kamor jih je poslala ljudska volja. Končno je iz tega duha nastala tudi nova slovenska ustava, po kateri je Slovenija postala Republika Slovenija.

Urbančič se čudi, kako da Pučnik potem ni nikoli več omenil tiste evropske filozofije, ki je bila dejansko zasnova za razsvetljenjski program.²⁴ Vse Pučnikovo kritično intelektualno delo je od tedaj naprej temeljilo samo na družbeno-politični strani te filozofije. S tem, pravi Urbančič, je Pučnik osebno dosegel najvišji domet in tehtnost načelnega kritičnega intelektualca Slovenije v drugi polovici 20. stoletja.

Silno vprašljivo, dejansko popolnoma zmotno pa je tisto, kar trdi v nadaljevanju: »Odslej in še posebej s priključitvijo Evropski zvezi načelni kritični intelektualec kot funkcija sistema ne bo imel več, ne bo mogel več imeti kake ključne vloge in tehtnosti. Kajti njegovo delo neizogibno prevzemajo na eni strani parlamentarne politične stranke in parlament, na drugi strani pa znanosti: politologija, sociologija, etnologija, socialna psihologija, ekonomska znanost, komunikologija, informatika, na tretji strani pa množični komunikacijski mediji. Akademska filozofija je odrinjena na nepomembno obrobje in okras tako imenovane kulture.« (Id 350). Nato nadaljuje, zaslužjen z dogmo »zgodovinske preddoločenosti«: »Kajti načelnega kritičnega intelektualca žene bolečina neidentitete/razkola/konflikta med *idejo sistema* demokracije in njegovo '*nepopolno*' *realnostjo*, torej napetost med 'idealno in realno politiko'; in prav kot tak je funkcija sistema v smislu njegovega dovrševanja. Toda ta moment je vgrajen že v dinamično strukturo samega sistema.« (ib.)

K temu bi jaz dejal: če kdaj in če kje, je kritični intelektualec potreben v demokratski družbi! Tega ne bodo nadomestili ne parlamenti (kateri?) ne politične stranke (katere?) ne znanosti in še manj »množični komunikacijski mediji« - razen morda v RS, kjer vlada novo enoumje oz. boljše enogovorjenje (oz. enogobeždanje) in enopisanje (oz. enopisarjenje)!

24. To ne odgovarja dejanstvu. Ker je vsaj formalno v Sloveniji prišlo do pluralne države s trojno oblastjo, je bila potreba govorjenja o tem manjša. Vendar je Pučnik stalno vztrajal na pomanjkanju nekaterih temeljnih značilnosti take družbene organizacije (nepravnost RS itd.).

Urbančič za konec izrecno pove, kako da je skušal večkrat pregovoriti Pučnika o tem svojem prepričanju, ki ga sam opisuje z izredno nejasnostjo: »da se problem današnjega bistveno zgodovinskega mišljenja odpira šele ob dovršenosti sistema parlamentarne demokracije in z njo celotne produkcije kot prakse znanosti, ker je sistem demokracije nujno in neizogibno vseskozi *razpoložljiv* procesu permanentne revolucije proizvajanja na način vsezajemajoče prakse znanosti v razvitih sredinah sveta – globalizacija v teku. In da ta dominantni samosmotrni proces brezpogojno zahteva človeka samega in celotni red družbe kot vseskozi *razpoložljiva* zase, jima s tem briše človeško bistveno svobodo, zasužnjuje človeka in ga razčlovečuje. Načelni kritični intelektualec kot *razpoložljiva* funkcija dovrševanja tega dinamičnega sistema pa je vržen iz vpogleda v takšno, vseskozi problematično, vprašljivo bistvo tega svetovnozgodovinskega procesa. Itd.» (Id 350-351) Urbančiču se to razumarsko krotovičenje besed zdi nezavrgljivo (zaradi pred-določenega zgodovinskega razvoja?). Jaz bi v tem primeru rekel: zastoja!

Toda na vse te ugovore, piše Urbančič, mu je Pučnik odgovarjal ironično. Jaz bi rekel: dostojanstveno ironično. Sodim tudi, da je popolnoma odveč vsakršna polemika o istosti stvarnosti (realnosti) in biti z vidika človeka, ki misli v začaranem krogu, kot tudi z vidika kateregakoli aktualista. Tudi se mi ne zdi pravilno, pač pa dejansko naravnost brezobzirno, ako trdi nekdo, ki o sebi pravi, da je bil blizu »Jožetu«, da je Pučnik trmasto (?) vztrajal na svojem stališču samo zato, ker ga je njegovo mišljenje naredilo za izjemno, enkratno osebnost najburnejše slovenske zgodovine.

Še huje pa je, kako dogmatično-preroško Urbančič zaključi svoj spis - v katerem skoraj ne prikazuje toliko Pučnika, ampak svoje (edino pravilno?) mišljenje, s katerim skuša zavrniti Pučnikovo: »'Kritičnega intelektualca' pa danes pozaba *zgodovinefistine* biti zlahka zanese v farsoidno 'ponovitev' marksistično-leninističnega tipa 'revolucionarnega uničenja vsega obstoječega' kot načina reideologizacije nakopičenega *resentimenta* – *duha maščevanja in uničevanja* – proti VSEMU. To se dogaja množično!« (Id 352)

Ali je mogoče razbrati iz teh vrst nek tih očitek Pučniku, kot da bi bil zapadel v hinavščini podobno stanje (pardon, farsoidnost), v leninizmu podobno uničevalnost in maščevalnost? Toda Urbančič ne govori samo o Pučniku, ampak trdi, da se to dogaja **množično**. Če bi se to res dogajalo, se ne dogaja pomladnikom in še manj

v protirevolucionarnih katoliških vrstah, ampak se dogaja samo med bivšimi in ne tako bivšimi pristaši dogmatičnega historicizma, aktualizma, economicizma, holizma in kar je še takih absolutizacij človeškega (ne)razuma oz. apriornega razumarstva! V resnično liberalnem taboru je še Fukuyama spremenil svoje mnenje zaradi »podivjanosti« tržnega »demokratskega« kapitalizma (beri: nekaj podjetij in oseb!), ki hoče vladati podjetjem, strankam, državnim zborom, vladam, sodiščem, javnim občilom – pa vendar ne zmore premagati človekovega hotenja do svobodnega mišljenja in ravnanja, tako zasebnega kot družbenega.

PUČNIKOVI SPISI

1. Naša družbena stvarnost in naše iluzije – Razmišljanje o naši ideologiji (Revija 57, 1958)

Pučnik govori o ideologiji, ki že desetletja vzgibava »najnaprednejšo in najradikalnejšo smer slovenskega političnega življenja«. Ta ideja je bila seveda marksizem. Pučnik vzpostavi razliko med »hipotetičnim utelešenjem najstva, nečesa, kar še ni realizirano, a vendarle bolj ali manj nujno in določno sledi iz splošnih zakonitosti določenega družbenega dogajanja, po drugi strani pa celotnost načel, metod in prijemov konkretnega revolucionarnega delovanja, s katerim se v določeni družbi aproksimativno uresničujejo zastavljeni družbeni cilji.« (Id 9) Nihče ne more tajiti, da ne bi bilo tako pisanje izrazito marksistično. Vendar je nekoliko drugačen Pučnikov poudarek na razliki med teorijo in prakso, med »praktično konkretnostjo« in »vizionarno najstvenostjo«

To za Pučnika pomeni, da se ob (zanj tedaj še?) presežnosti marksistične ideologije zadene na celo vrsto teoretičnih možnosti; npr., različice stalnega konflikta med vsebino in smislom moralne vizije ter načeli, metodami in prijemi revolucionarne prakse. Priznava, da med revolucionarnim bojem in njegovimi cilji ne sme biti prepada, da je sredstvo več kot golo orodje, da revolucionarna pot sredstvo marsikdaj posveti (ali razvrednoti). Presežnost ideologije pomeni torej obenem tudi nedovršenost revolucionarne prakse. »Zato ne smemo marksistične ideologije z njeno moralno daljnosežnostjo nikdar docela izenačiti z neko konkretno aplikacijo te ideologije v določeni družbi.« (Id 10) Ta konflikt

med občo presežnostjo marksizma in časovno-prostorsko omejenostjo je eden najpogostejših konfliktov v marksističnem gibanju.²⁵

Proti koncu obdobja med obema vojnama je organizacija jugoslovanskih komunistov zrasla v ilegalno teritorialno organizacijo centralističnega tipa. Njeni cilji so bili predvsem politične narave in središče je bila teorija razrednega boja. Zato pa, da bi se obstoječe stanje spremenilo, je bila potrebna revolucija. »Čeprav je torej odmik organizacije h konkretnim oblikam boja znatno zožil njene družbene perspektive, jo je po drugi strani organizacijsko zelo okreplil in usposobil za delo v ilegali in slednjič za organizacijo enotnega oboroženega odpora proti okupatorju.« (ib.)

Pučniku se zdi potrebno poudariti, da se ljudje, ki so delovali v partiji med obema vojnama, niso rodili kot zgrajeni komunisti. Ne zdi se mu vredno govoriti o postranskih nagibih, ki so baje napotili jugoslovansko partijo, da je po sesulu predaprilske Jugoslavije »izbrala najnevarnejšo, a obenem tudi najrealnejšo pot« (Id 13) Vsako izogibanje odkritemu oboroženemu boju bi bilo privedlo k postopnemu popuščanju individualne pripravljenosti za boj, kar bi za partijo pomenilo začetek konca. Torej bi naj bila odločitev leta 1941 edini zdravi izhod za KPJ.²⁶ Pučnik misli, da je za tedanje družbeno življenje izredno pomembno dejstvo, da se je v obdobju tega boja otrsela mnoge tuje navlake. »V partizanskem življenju je postajal marksizem resničnost...«²⁷

25. Tak način pisanja je skoraj popolnoma "socialističen" v nekdanjem komunističnem smislu. Res pa je Pučnik s takimi trditvami dal možnost za obstoj različnih vrst socializma, predvsem pa je s tem opravičil svojo kritiko določene prakse, ki da se ne sklada s socialistično teorijo. – Ali ni v tem neka podobnost s katoliško Cerkvijo, oz. po domovinsko z RKC? "Kristjan je eden, Kristus; drugi samo poskušamo biti", je rekel že Kierkegaard, in za njem silno poudarjal R. Guardini? Ali ni nekaj povsem drugega Cerkev kot skrivnostno Kristusovo telo in dejanska Cerkev v določenem obdobju in prostoru, najsi to Cerkev pojmuje samo kot hierarhijo, določeno cerkveno občestvo ali poedinega kristjana? Kako da tega ne more – ali noče? – razumeti noben komunist, ki zahteva od Cerkev v vseh omenjenih pojmih popolnost?

26. Drugače povedano: KPJ je šla v boj proti okupatorju zato, da je rešila samo sebe, si prilastila monopol v tem boju, obenem pa še s krvavo revolucijo prišla na oblast.

27. V idealiziranem Pučnikovem popisu. Če pa je postal marksizem resničnost, kaj je bilo potem s tim. NOB?

»Važno je, da je marksizem dobival v partizanski skupnosti pristno slovensko podobo... «(ib.)²⁸

Drugo poglavje Pučnik začinja s hvalisanjem leta 1945, ki je bilo »leto radosti, navdušenja, zmagoslavja (...) zmagoviti konec zavestnega boja za dobršen del naroda«(Id 14). Toda ta opojnost zmagoslavja je kmalu minila. »**Tvorni rušitelj se je moral spreminjati v tvornega graditelja.**« (ib.)²⁹. »Marksistična ideologija v Sloveniji in Jugoslaviji sploh je dobila znatno radikalnejšo podobo. Uvidevna ideološka strpnost, ki je med vojno prevladovala zaradi bojazni za enotnost fronte, se je naglo umaknila nestrpno ortodoksnim manjini za 'čistost linije' «(ib.)³⁰ »Nove pravne prvine so se pri nas porajale že med osvobodilnim bojem.« (ib.) Npr., lokalno oblast so prevzemali odbori OF in nato »ljudski« odbori. Po zgledu Sovjetske zveze so v Jugoslaviji nastajali dokumenti, ki bi naj pokazali smer povojne Jugoslavije. Ko Pučnik pregledava, kaj se je v tem pogledu uresničilo, prihaja do zanimivih zaključkov: zrušiti buržoazni red in prevzeti oblast v svoje roke je postalo resničnost.

Toda s tem so se šele začeli problemi socialistične graditve. Predvojna gesla so postala vidno nezadostna. Pokazalo se je, da vprašanje socialistične družbe ni samo vprašanje državne oblasti. Nastalo je vprašanje tvornega uresničevanja teh načel v vsakodnevem družbenem življenju. V žarišču socialistične graditve se je z vedno večjo ostrino postavljala problem partije, njene vloge in položaja v družbi. Ob tem vstavlja Pučnik pripombo: »Žalostno je, da je pri nas nekoliko kočljivo govoriti o partiji, ne da bi uporabljali standardni seznam superlativov. Vendar se vedno določneje zavedamo, da tudi temu magičnemu pojmu odvezamo kultno nedotakljivost in spregovorimo o njem kot običajni smrtniki z običajnimi besedami in z običajnimi merili. Nedotakljivih, posvečenih stvari se človek samo boji, ne more

28. Ali sploh more biti marksist pristno slovenski? Seveda je pa žal mogoče trditi, da je v letih strahovlade nastajal nov slovenski, bolj jugoslovanski kakor slovenski marksistični človek, ki je imel malo skupnega s stopetdesetletnimi zahtevami slovenskega naroda.

29. Lepo priznanje, kaj sta KPS in NOV delala med vojno.

30. Če je bil Pučnik resno prepričan o tej "uvidevni ideološki strpnosti", je bila to morda posledica njegove takratne mladosti, štajerske precejšnje odmaknjenosti od ideološkega boja ali kasnejših zgodovino-zmislecev ali potvarjalcev zgodovine.

jih pa ceniti in spoštovati.³¹ Po Pučniku so po 20 letih partija, partijski forumi in pomen partije nekaj povsem drugega.

Dejansko je prišlo do razkola med ljudstvom in državo, med ljudstvom in oblastjo, in do težko ozdravljive krize partije v Sloveniji. Leta 1941 je imela KPS srečo, da je bila edina pripravljena za ilegalen boj in je tako mogla ustvariti večjo ali manjšo enotnost narodnih protifašističnih front. V povojnih letih pa je bilo treba zgraditi enotno fronto z drugačnimi sredstvi in za drugačne konkretne naloge. Toda organizacija komunistov je bila preveč partijska, preveč vojaško bojevita, da bi lahko to uresničila. »To bistveno razliko med problematiko fronte leta 1941 in problematiko fronte leta 1945 je organizacija komunistov odločno zanemarila.« (Id 19) Oponašali so SZ, delno pa sledili svojim organizacijskim metodam. Šele negativne izkušnje so sprožile proces demokratizacije družbenega življenja, »ki pa bolj razkrivajo kakor opravičujejo naglavni greh partijskih metod« (ib.) Po desetih letih naporov za graditev humane človeške skupnosti na socialističnih principih, te skupnosti še ni.

Lahko pa bi se omejili na najbolj opazno zlo: daljnosežni razkol med ljudstvom in oblastjo. Ugovor, da je naša oblast »ljudska, ker izhaja iz ljudstva in pripada ljudstvu«, je veljaven samo na načelih buržoazne, liberalistične demokracije. »Splošna volilna pravica in demokratično izvajanje volitev je argument, s katerim se že desetletja in desetletja bahajo najbolj 'cinične' demokracija na Zahodu in na Vzhodu. Tako dokazovanje je danes v Evropi že davno diskreditirano (...) Dokaz za ljudskost, za pravo, resnično, ne zgolj formalno demokratičnost oblasti ne more biti pravni izvor predstavnštva, temveč dejanski, resnični odnos ljudi do te oblasti...« (Id 20). Brž ko se ne zanesemo več na dokaz o izvoru oblasti, postane teza o ljudski oblasti v Sloveniji zelo neprepričljiva.

»Ne morem priznati, zakaj naj bi škodilo graditvi nove skupnosti pri nas priznanje vsem očitnega dejstva, da je oblast za večino naših ljudi še vedno nekaj tujega...« (ib.) Zvesti svoji marksistični tradiciji, smo prenašali razredne antagonizme v povojno družbeno življenje. Po nepotrebnem smo vzbujali mržnjo

31. To je samo delno res, ker vsi, ki govorijo o Svetem, pravijo, da je hkrati »mysterium tremens et fascinans.«

in odpor na eni strani ter bojevito aktivistično zaletavost na drugi.«(Id 21)

»Na eni strani so se **ljudje** ob doživljanju brezosebnosti in odtujenosti postavljene oblasti **vedno bolj umikali v privatno življenje...**«. To »slabi po eni strani tradicijo partizanske skupnosti, po drugi pa odmika ljudi od javnega življenja...« (Id 22)

»Po drugem tiru **poteka proces odtujevanja partiji kot nosilcu in zagovorniku oblasti**. (...) Zlitje partije z državnim aparatom ustvarja položaj, ki je docela nenormalen v obdobju mirnodobne graditve. Namesto da bi nosilci napredne ideologije določali s svojo vsakodnevno kritično kotrolo državni aparat, tj. izvršno oblast, se godi ravno nasprotno: identičnost obeh spremeni ideologijo v slepega branilca oblasti.«(ib.)

Iz tega sledita **dvoje posledic**. Na eni strani se oblikuje ideologija zgolj na področju danega, obstoječega, in to zaradi njega in v njegovo obrambo, s čimer **oblastni položaji postajajo dedni fevdi**. Po drugi strani pa se **oblastni aparat profesionalizira**. Voljeno predstavništvo postaja uradno mesto, volitev se spreminja v svoje nasprotje – dekret.³²

To vodi Pučnika do naslednjega, za partijo na oblasti kaj neprijetnega zaključka: v tej dvojni ograjenosti se razločno izraža rušenje in razkrajanje socialističnih principov družbene ureditve. V teh pojavih socialistične družbe koreninijo vsi mnogoteri procesi odtujevanja med oblastjo in ljudstvom.³³ To pomeni, da izživljanje ideologije v nenačelnem, dnevnopolitičnem praktikizmu povzroča izživljanje ljudi v ozko osebno, privatno individualizmu.³⁴ Pučnik zahteva brezkompromisen, vztrajen boj proti obema težnjama.

32. Vsakršna podobnost z današnjim stanjem v RS ni delo pisca, ampak se nakazuje v samem Pučnikovem spisu iz leta 1957. Po drugi strani pa spominjam na moji dve pismi *Svobodni Sloveniji*, kjer govorim o marksističnem pojmovanju profesionalca.

33. Ne morem si misliti, da bi bil katerikoli partijec ali Pučnik tako omejen, da ne bi mogel spoznati, kako je bilo vsaj tedaj – in je kljub vsemu še! - marksistično (ali "socialistično") mišljenje tuje večini slovenskega naroda.

34. Pučnik bi moral vedeti, da je prav to hotela partija! Na svojem prvem obisku v Slovenijo leta 1969 sem vprašal bivšega sošolca, tedaj vernega komunista, zakaj ne prirejajo več tistih tako na veliki zvon obešanih "mitingov". Odgovoril mi je: "Čemu pa? Važno je, da imajo ljudje poln želodec, obleko, hišo, zabavo. Mi pa potem lahko mirno izvajamo oblast."

Kakor se je poglobljajl prepad med nosilcem oblasti in ljudstvom, tako se je večala nazaupljivost oblasti do ljudstva.³⁵ Sumničenja je toliko, da se vsaka družbena kritika pretvarja v kavarniško kritiko. Zato se človek marsikdaj sprašuje, ali imajo ljudje na oblasti sploh še občutek, da žive med svojim ljudstvom in v državni skupnosti, kjer so samo (začasni) nosilci oblasti?

2. O dilemah našega kmetijstva (*Perspektive* št. 33-34, 1964)

Tudi ob tem spisu se sprašujemo, zakaj so zaradi njega Pučnika spet poslali v zapor, saj je vse pisano v tako »pravovernem socialističnem tonu«. Je pa res, da Pučnik spet izvaja svojo kritiko državnih (in torej partijskih) politik, tokrat do kmetijstva. Partija in partijci pa ne prej ne slej niso dopuščali nikake kritike! Še danes je med mnogimi »uradnimi« in »vladnimi«, neopozicijskimi Slovenci beseda kritika zasovražena ali vsaj imajo strah pred njo, kar lahko potrdim iz svoje lastne izkušnje.

Pučnik je to delo razdelil na pet poglavij: izhodišče povojnih let, ekonomske in zatem socialnopolitične posledice tega izhodišča, današnje navzkrižje in perspektive socializacije v slovenskem kmetijstvu. Nakazal bom samo tisto, kar se mi zdi najvažnejše.

Prva leta po vojni je socialistična oblast hotela, da bi se kmetijstvo razvijalo »v smislu koncepcij, ki so bile takrat identične v vseh socialističnih državah. Sovjetska oblika kolektivnega kmetijstva je bila bližnja perspektiva, ki naj bi se uresničila v nekaj letih. (...) Ko bi bile te prve naloge nove oblasti izvršene, bi se energično lotili lastniškega razreda kmetov, ga kot razred ekonomsko in politično izkoreninili in radikalno prešli v obdobje socialističnega kmetijstva. « (Id 26). Iz vseh tozadevnih ukrepov je jasno vidno, da ni bilo v ospredju ekonomsko vprašanje. Iz ideološke opredelitve je rastla predstava kmetov kot socialni sloj, ki predstavlja ekonomsko, pa tudi ideološko in politično oviro revoluciji (Id 27). Pod vtisom nujnosti izkoreninjenja kmečkega sloja se nikomur ni zdelo potrebno razmišljati o

35. To je že od nekdanj poznano dogajanje v vseh totalitarnih režimih.

najrazličnejših posledicah, ki jih tako ravnanje kopljiči v določenem, odstotno velikem delu prebivalstva (ib.).³⁶

Pučnik se sprašuje, zakaj ustanavljanje zadrug ni doseglo večjega uspeha. Glavni vzrok nahaja v odkritem odporu kmetov, ki so bili pripravljene celo na popoln gospodarski propad. (Id 34) Toda še hujši so bili socialni procesi, ki so se odvijali po vaseh. Posredno (z davki ipd.) in neposredno (s prisiljevanjem v kolektivizacijo) so oblasti uničevalno vplivale na kmetov odnos do zemlje, pa tudi na njegovo ravnanje pred zakoni.³⁷ V tem obdobju so nastali »mehanizmi«, ki so še leta 1964 (in kasneje) obvladovali odnose kmečkega prebivalstva do oblasti. (Id 36)

Uradna razlaga za neuspehe je bila navadno kmečka konservativnost.³⁸ Pučnik zavrača kot nesmiselno vsakršno govorjenje o kmetovem apriorno konservativnem, prirojenem odporu in slepi lastniški mentaliteti. (Id 38) Kmetu je zemlja celovitost, usoda, zunaj katere zanj ni možnosti. Vzrok za odpor proti

36. Tim. »nacionalizacija« je najprej zajela veleposestva in posestva okupatorjevih sodelavcev ter pobeglih oseb. Vse te površine so prešle v fond agrarne reforme, ki je znašal okrog 1.566.000 ha. Od celotnega fonda so bajtarjem in revnim kmetom razdelili 51 %, zadrugam pa tedaj samo 2,6 %. (Id 28-29) Tako so imeli v Sloveniji leta 1949 samo 68 obdelovalnih zadrug s 1716 gospodarstvi. Ko je leta 1949 prišlo do resolucije informbiroja, so izvedli sicer kratkotrajno, a intenzivno prisiljevanje za kolektivizacijo, s katerim so oblasti hotele dokazati svojo zvestobo. To se pravi, da so bili razlogi ideološki, ne ekonomski. (ib.) Zato se je povečalo število obdelovalnih zadrug (od 68 na 352), gospodarstev (od 1716 na 8116) in hektarjev površine (od 10.268 na 75.681). - Ni mogoče ugotoviti, kakšen je bil ekonomski korelat te forsirane kolektivizacije, ker jih oblasti nikoli niso objavile (Id 30). Velikopotezni načrti za kolektivizacijo kmetijstva iz leta 1950 so skoraj v celoti ostali samo načrti (Id 32). Toda splošno občutena neuspešnost zaradi zmanjšanja proizvodnje je hitro prebila vladno ideološko blokado in zato so v letih 1952-3 opustili prisiljeno kolektivizacijo (Id 33) Ekonomska škoda kolektivizacije je bila velika in v letih pomanjkljive prehrane očitnejša. (ib.)

37. Kmetje so odhajali v zapor zaradi neporavnane obvezne oddaje ali nedovoljenega zakola. Če kmet ni mogel dobiti potrebnih industrijskih izdelkov naravnost, je zamenjal svoje pridelke na črni borzi. Bivanje v zaporu je bilo v kmetovih očeh nekaj sramotnega, v tistih letih pa je zgubilo ta pečat in postalo mrzka nujnost, nad katero je preklinjal, a je bil pred njo brez obrambe kakor pred točo. (Id 35)

38. Toda Pučnik najprej pokazuje na to, koliko kmečkih sinov in hčera se je izselilo v druge države (Id 37): v letih 1930-1940 iz vse Kraljevine Jugoslavije vsako leto 18.000 ljudi; v letih 1953-1961 vsako leto 33.000 oseb!

zadružnemu kmetijstvu je bil za Pučnika v tem, da kmetje ali niso uvideli ali niso mogli uvideti bistvenih prednosti takih oblik življenja in obdelovanja zemlje. (Id 39)

Pučnik se v nadaljevanju razpiše o tedanjem političnem in ekonomskem položaju kmetov v Sloveniji (Id 40-48), potem pa skuša popisati perspektive za socializacijo slovenskega kmetijstva. Trdi, da je **najprej treba razčistiti, kaj pravzaprav hočejo doseči v kmetijstvu**. Če gre za **izboljšanje proizvodnje**, je treba začeti nepristransko obravnavati dejanske razmere v vasi. (Id 49). Ako pa jim gre za to, da bi čim prej **odpravili zasebno lastništvo**, potem to ne pomeni samo socialne krivice in ekonomske diskriminacije za kmečko prebivalstvo, ampak tudi za vse tiste, ki bi trpeli zaradi neurejene in predrage preskrbe s kmetijskimi pridelki. (ib.) Osnovna in glavna napaka v kmetijski politiki je, da hoče uvajati družbeno kmetijsko proizvodnjo bolj ali manj *neodvisno* od vasi in *mimo vasi*. Tako »reševanje« je rakova rana v vseh socialističnih državah.³⁹

Družbeni sektor je nujno le državni sektor in tak proces socializacije ostane le poddržavljanje, ki ne rešuje resničnih problemov na vasi, marveč jih le zakrinkava s formo državne lastnine. (Id 50) Zato, pravi Pučnik, je na mestu zahteva po tem, da ne financirajo le družbenega sektorja, ampak da socializirajo obstoječe kmečke proizvajalce. **Osnovni problem je torej ustrezen organizacijski model**, ki bi omogočil koordiniranje življenjskih interesov kmečkega in nekmečkega prebivalstva. (Id 51) Tóda socializacija vaškega kmetovanja se ne bo izvedla sama od sebe. Učinkovito bo le tisto delo, ki bo uspelo oživiti notranje mehanizme v kmečkem prebivalstvu, predvsem zadostno moralno in materialno spodbudo za večjo gospodarsko podjetnost. Za to je treba **najprej popraviti moralno škodo, ki so jo povzročile povojne nepremišljene »kampanje«**. Potrebno je strokovno izobraževanje za dviganje agrarne kulture, za kar bi predvsem morali delati z mladino med 14. in 20. letom. Za vse to je treba pedagoškega čuta in smisel za krajevnost. Stanje pa je tako resno, da ga ni mogoče izboljšati s kakršnokoli kampanjo, ampak samo s pametno, realno kmetijsko politiko, »ki bi znala oživiti latentne sile na podeželju, ki so danes zaradi

39. Pučnik bi bil moral dostaviti: marksističnega kova, ker so druge socialistične države, predvsem v severni Evropi, dosegle velike uspehe na tem polju, a ne s kolektivizacijo.

političnih okoliščin inhibirane«. (Id 58) To pa je mogoče le »s strokovno usmerjenim, a docela prostovoljnim proizvodnim sodelovanjem individualnih proizvajalcev med seboj, iz katerih bi razmeroma naglo zrasle vaške in srenjske skupnosti (...)To je vsaj zaenkrat edina realna oblika za socializacijo kmetijstva pri nas.« (ib.)

3. Brez naveze (Nova revija, št. 33-34, 1985)

Že sem omenil, da je spis pričevanje o Pučnikovi življenjski zgodbi od leta 1963, ko je bil pogojno izpuščen, do bega iz domovine leta 1966. Je pa tudi razmišljanje in dokončno pretrganje z režimom.

Ko je prišel iz ječe, je kmalu dojel, da se je jarek med esejisti in literati še povečal. »Strokovnost« je ustvarjala različne svetove in stik med njima je postal skoraj nemogoč.⁴⁰ Dobil je vtis, da perspektivaši stanja ne analizirajo in da ga načelno tudi ne postavljajo več. Zato se je vrnil v rodni Črešnjevce, kjer je po dolgih premišljevanjih prišel do zaključka, da se stanje ni spremenilo od leta 1958. Navidezna večja toleranca partije je slonela na prepričanju, da realna alternativa partiji sploh ni mogoča. Zgolj tehnološko gledanje se je razmahnilo in v srednji generaciji politikov pripravljalo utrditev tehnokratske politične variante. Kultura je pomenila le eno od obrobni vprašanj; omejila se je na »produkcijo lepih predmetov«, medtem ko si je partija prilastila produkcijo smisla in vrednot človekovega življenja v družbi. S tem se je začela brezpravnost, s tem pa tudi neodgovornost, samovolja... in torej padec za sto let nazaj, v začetek evropske pravne misli. (Id 59-62).

Pučnik je hodil po Pohorju in obvisel na stari dihotomiji: ali prevzame tak »socializem« kot nereflektirano premiso in si tako lahko spretno opraviči vse grozovitosti; če pa premiso razčleni in ji vgradi človeka, se vsa zvitost podre in se prikaže krutost nečloveškega političnega obračunavanja. Če se kdo spusti v kompromis («sto tisoč jih ne smem odstraniti, deset tisoč jih pa 'glede na objektivne okoliščine in glede na visoki cilj' le smem – Id 64), potem je vse izgubljeno.

40. Strokovnost tu ni isto kot profesionalnost. Strokovnost pomeni, da se vsakdo zapre v ozki krog svoje specializacije un se ne ukvarja s "splošnimi" rešitvami. Za to bi naj skrbeli partijski "profesionalci"!

Z besom je grizel svoje razmišljanje. »Če odstranjuješ ljudi iz lastnega naroda, ker si jih razglasil za sovražnike po zakonu, ki si ga sam formuliral, sprejel in izvedel, potem je to tvoj zakon, ne moj. (...) Zate je tak svet urejen, zame ni, ker ne verujem in sem pod udarom. Se smem braniti? Smem braniti svojo vero? Seveda boš rekel, da je tvoja znanstveno dokazana, da je prava. Toda – zame je moja resnična. Tako sva logično enakopravna. Logično je svet nasilja čisto v redu, seveda s pomočjo premise prave vere, tvoje vere, ki ni moja. (...) Jaz zakona nimam, si ga tudi ne smem graditi...« (Id 65)

V Ljubljani je v pogovorih s sodelavci *Perspektiv* prišel do zaključka, da so bili vsi zelo skeptični do tedanje liberalizacije. Zavedali so se, da je vse odvisno od tega, kaj odločijo na cekaju (centralnem komiteju). Mnenja pa so bila naprotna glede na meje, ki bi sprožile represije; nekateri so prihajali celo do optimističnih zaključkov, posebno ker so slepo sprejeli teorijo o »drevesnici«, po kateri bi partija dovolila na določenih področjih gojenje nekonformnih idej na dolgo roko, kar je Pučnik zavračal vedoč, da bi partija dovolila drevesnice samo v njej sami, ne pa zunaj nje. (Id. 67)

Pokazalo se je tudi, kje so **programske nejasnosti** *Perspektiv*. Na vrhu je bila »**dostojno preživeti**«, za kar je bilo treba vedno znova ugotavljati, če je določen prispevek še v tem okviru ali ne. Druga slabost je bila »**v meglenem političnem cilju revije**«, o čemer večina sodelavcev sploh ni hotela razmišljati. (Id 67-68)

Po nekaj tednih iskanja službe in stanovanja se je odločil, da začne pisati za revijo o manj pomembnih vprašanjih. Tako je za 32. številko napisal dva feljtona. V enem ironično skicira tip prilagodljivega, nenačelnega izobraženca, v drugem pa je načel kmečko problematiko na primeru neenakopravnega položaja kmečkih otrok.

Medtem se je seznanil z vso pisno dejavnostjo *Perspektiv*, kar ga je vodilo do zaključka, da ne gre več samo za kulturno revijo, ampak da se **poraja gibanje** (Id 70).

Septembra 1963 so Pučniku na Republiškem zavodu za rehabilitacijo invalidov dali službo v analitični skupini, ki je preučevala vprašanje ponovnega vključevanja delovnih invalidov v proizvodnjo. Tako je laže začel zbirati gradivo za članek o kmetijstvu. Nabral je veliko gradiva, vedno jasneje pa se mu je kazala slika strahotne tragedije milijonov ljudi, »**podoba enega največjih eksperimentov v naši zgodovini**« (Id. 71). Kljub zadržanosti je postal članek ostra obsodba razrednega izhodišča

povojne odgovornosti partije, s čimer »je bilo dokončno postavljeno tudi vprašanje odgovornosti partije in njenega moralnega statusa«. (ib.) Ko je članek oddal v uredništvo, mu je Taras Kermauner povedal, da je članek »politično preveč brizanten« (ib.) in zato neobjavljiv. Kermauner je stavil pogoj, da članek predloži uredniškemu odboru. Končno je spis izšel novembra 1963. Spis je imel precejšen odmev, celo med ljudmi, ki navadno revije niso brali. Toda kritike v tisku so se izogibale osrednjim tezam članka in se obesile na Pučnikovo izrazje. Bolj pozorno so članek prebrali pri Udbi in očinske komiteje so opozorili na razdiralni učinek članka na kmečko prebivalstvo, Pučnika pa so začeli »spremljati« na njegovih poteh po Ljubljani.

Manjša skupina esejistov je v odpiranju novih problemov analizirala dogajanje med študenti, posebno na ekonomski fakulteti. Pučnik je hotel sodelovati, pa so mu odsvetovali. Na tem osebnem primeru je spoznal, kako kompleksno in dvorezno se oblikujejo neformalni odnosi med delavci, kar je izrazil v neobjavljenem članku *O metodah družbenega delovanja*. Medtem se je pozimi 1963-4 ukvarjal z delom za drugi del članka o kmetijstvu. Pri tem je spoznal, da ima premalo ekonomskega znanja in da bi o teh problemih morali pisati strokovnjaki. Vendar je članek predložil uredništvu *Perspektiv*.

Medtem je objavil dva druga, zadnja članka; povzetek in kritiko spisa Daniela Bella (*Dve poti od Marxa naprej*) in *Iz oči v oči* (*Nekaj o filmu, ki bi bil lahko dober*). Potem se je spet vrgel na članek *O metodah družbenega delovanja*. Članek je določno izrazil Pučnikovo nezadovoljstvo z delom okrog *Perspektiv*. Zavedal se je velikega pomena revije in to mu je bilo všeč, morilo pa ga je, da so »ob teh doživetjih uspeha preveč pozabljali na kruto realnost okvirnih pogojev družbene mašinerije, v kateri je bil monopol oblasti samo njen najočitnejši, a ne njen najbolj efektiven del«. (Id 79) V uredništvu je bil članek odklonjen.

Enako usodo je doživel drugi članek o kmetijstvu, o katerem je že odločalo novo uredništvo. Ivan Urbančič je analizo srednjeročnega načrta o razvoju kmetijstva ocenil za slepi empirizem ob nekem problemu, ki je tako in tako jasen, in da razpravljanje o tem ni bistveno za kulturno situacijo.⁴¹ Ko se je Pučnik udeležil sestanka s svetom založbe, je doživel, kako nezavedno je plavanje

41. Ako je Urbančič tedaj imel teženje, da ni vredno razpravljati o "empiričnih" problemih iz določenega ontološkega temelja, bi bilo razumljivo, ni pa razumno, da nekaj podobnega trdi sedaj.

tudi v kulturnih območjih. Anton Ocvirk je napadel Pučnikov članek z argumentom, češ da so Pučnikov članek o kmetijstvu ponatisnili emigranti v Argentini. Že prej, januarja 1964, je Stane Kavčič, tedanji prdседnik ideološke komisije slovenskega cekaja, povabil člane uredniškega odbora na pogovor, a štirje uredniki se niso udeležili sestanka. Režija tega pogovora in njegov jezik pa sta tipičen primer tovrstnih »velikodušnih« ponudb sporazumevanja v tistem »liberalnem« času. (Id 80) Kavčič je očiščeni pogovor dal stenografirati in ga je takoj poslal po okrajnih komitejih, s čimer je pogovor postal poznan javnosti. V pogovoru je bila sicer pohvala za *Perspektive*, a vse je izzvenelo tako, da bi bile *Perspektive* sijajne, če ne bi bile *Perspektive*. Nedoslednosti te logike uredniki sploh niso problematizirali, ker je bila prikrita z grožnjo ukinitve in »drugih nevšečnosti«. (ib.) Kavčičeva kritika se je usmerila proti Pučnikovima člankoma o kmetijstvu ter *Iz oči v oči*. Kavčič je »odprl vse registre« in trdil: »Pučnik je mlad, zaletav fant, ki je že enkrat plačal svojo ceho«; »to je besno belogardistično sovraštvo, to je belogardizem«; »popolnoma sem prepričan, da taka plataforma (...) ni zrasla v njegovi glavi« itd. Višek lažnivega podtikanja je bil v tem, da Pučnikove članke piše nekdo drug. Vse to je bilo povedano v kontekstu, češ da je vse to dokončno dognano.⁴² Pučnik skuša kljub vsemu razumeti in celo zagovarjati tedanje urednike *Perspektiv*, ki da so hoteli rešiti revijo.

Stenopis razgovora je Pučnik prejel po pošti, anonimno. Prepričal se je, da se v tej fazi vrhunski politiki ne zaustavijo niti pred očitno lažjo in da namerno lažejo. Razmišljal je o svojem položaju. Treba je bilo zdržati, a zanos uspeha je splahnel, ker je bil uspeh ničev. Doumel je čas kot močnost, ki se hrani s prejšnjim in se tako bogati. Tradicija zanj naenkrat ni bila več fraza, temveč kolektivni spomin na dimenziji časa. Pučnik je spoznal svojo omejenost in je bil pripravljen živeti z njo.

Konec marca ga je študentovska organizacija povabila, na okroglo mizo o problemih kmetijstva. Takratni republiški sekretar za kmetijstvo, inž. Perovšek, je izjavil, da ne bo sedel pri isti mizi z nekdanjim pripornikom. Perovšek je takoj spočetka udaril po

42. Znano je, da je nekaj let za tem, Kavčič sam postal žrtev podobnih abotnih obtožb.

nekem »pisunu«, ki blati ves slovenski narod, ob čemer so nekateri študentje žvižgali. Na poti domov je imel dva »spremljevalca«.

Pučnik je še naprej hodil na delo in pisal. Živel je v eni sami sobi z Ireno Žerjal, ki je tedaj pričakovala otroka. Odnosi s prijatelji so se ohladili: stanje je kazalo kvadraturo kroga, oni pa so iskali rešitev. Da se je med njimi nekaj dogajalo, priča dejstvo, da o tem niso govorili.

Dne 22. maja 1964 sta ga aretirala dva mlajša udbovca. Pobrala sta vse napisano in ga peljala na tajništvo za notranje zadeve, kjer so ga razne osebe »zasliševale« s sladkim nasmehom, a ne da bi čakale na kak odgovor. Tako vse to do petih popoldne, ko so mu rekli, da ga peljejo, kamor bi hotel. Res so ga odložili v Bežigradu. Šel je k Veljku Rusu in mu povedal, kaj se je zgodilo. Rus ga je tolažil, češ da zdaj ne morejo več delati tistega, kar so delali 1958. Pogovarjala sta se več ur, do devetih, potem pa je odšel proti Triglavski, da je družici povedal, za kaj gre. Ne da bi kaj ugovarjala, je pripravila najpotrebnejše. Mislil je sicer na beg, a misel takoj opustil. Čakala sta samo, kdaj pridejo ponj. Res je ob dvanajstih zvonec bil zanj. Odpeljali so ga »domov«, v ječo in v samico.(ld 87) Toda telo ga je izdalo in je začel bruhati. Prišel je Zlatko in začela sta se pogovarjati kot dva odrasla: oni, da je treba stvarnost sprejeti tako, kakršna je; če zabredeš v drek, se pametno obrni in izberi drugo pot; Pučnik je rekel, da s tem dreka ne bo manj. Končno sta se dogovorila, da bo Zlatko opustil skrivanje dejanskega položaja, Pučnik pa se bo odrekel običajnemu orožju zapornikov, kot gladovni stavki ipd. Zlatko mu je povedal, da dejansko gre za »sovražno propagando v pisani besedi«. Naslednji dan mu je Zlatko prinesel sklep o podaljšanju zopora na 18 dni. Nato sta govorila o Pučnikovem članku. Zlatko je, ne da bi pokazal kako čustvo, vztrajal: partija je dostopna za kritiko, a samo za dobronamerno, ne za tisto od zunaj. Na vprašanje, kako da jih je toliko zunaj, je odgovoril, da je vključitev vedno mogoča, treba je le odvreči subjektivno navlako. Pučnik je hotel vedeti, ali je ta navlaka res vedno subjektivna in škodljiva družbi. Zlatko tega ni vedel zatrdno, a za to so pristojni drugi! Na pripombo, da je to prilagajanje nečemu, v kar mnogi ne morejo verovati, teologija z monopolom resnice in z monopolom nad usodo lastnega naroda, je odgovoril samo, da je Pučnik nesramen, a da naj ta izraz vzame na sploh. Ko je Pučnik hotel začeti govoriti o vprašanju legitimnosti lastništva nad družbo, je

Zlatko odgovoril da je »moralno rezoniranje romantični luksus, ki si ga socialistična družba ne more privoščiti« (Id 89), potem pa je rekel, da se tako noče pogovarjati in je dal odpeljati Pučnika v ječo.

V celici se je Pučnik dneve boril s svojim »izdajalskim« telesom. Zlatko mu je prinašal zadnje novice: ironično je poročal o tistih, ki so se skrivili ipd. Svetoval je Pučniku, naj si najame odvetnika. Dobival je tudi druge obiske, a že ne več z nasmejanimi obrazi. Preiskovalni sodnik mu je milostno dovolil, da ga je Pučnik samo poslušal. Imenoval ga je nesramnega lažnivca. Ko ga je Pučnik končno mogel vprašati, katera njegova trditev je laž, mu je odgovoril, da so podatki resnični, da pa je resnica razdiralna in da je zato laž.⁴³ Vsi postopki, ki jih je poskusil, so bili zavrženi, ker so zaradi različnih zavlačevanj potekali vsi pravni roki za pritožbo. Odvetnik se je zaradi vsega tega pritožil, a ni nič zaleglo. Tedaj je sklenil, da se poroči z Ireno in je prosil za udeležbo na svoji poroki; zavrnilo so mu tudi to in zato ga je nadomestoval njegov brat. Potem so ga premestili v kaznilnico Dob na Dolenjskem.⁴⁴

Prve tedne je delal v mizarski delavnici, kjer so se prosto pogovarjali o vsem. A kmalu so ga vtaknili v samico, seveda brez pisnega odloka, tako da še danes ne ve, če je zaostritev prišla iz Beograda ali od ljubih Slovencev. Življenje v samici je lahko prenašal, ker je dobival knjige iz kaznilniške knjižnice, od časa do časa so mu dajali prevajati kake članke.

Bližalo se je poletje 1966 in konec njegove kazni. Ko je bil spuščen, se je najprej napotil k družini na Ravnah in nato k sorodnikom. Užival je neposredno bližino gozdov in prosto gibanje oblakov...

Ljubljane ri več prepoznal. V dveh letih se je zelo spremenila. V pogovoru z nekaterimi književniki je sprejemal razlage, s katerimi se ni strinjal. Očitno se je strokovna diferenciacija izredno razmahnila in zožila obzorje doživetih vprašanj. Ni mogel presoditi, koliko so to depolitizacijo povzročili politični pritiski

43. Krasen primer komunističnega "rezoniranja"; izraza "razumsko sklepanje" si zaradi jasnosti verjetno niso upali uporabljati – in ga njihovi duhovni potomci-dediči tudi sedaj ne!

44. Mimogrede Pučnik omenja bolj človeško ravnanje nadpaznika B., ki ga je v Mariboru sprva pretepal, ob koncu prvega zapora pa je postal bolj vljuden.

od oblasti. A čutil je, da to ni bil edini vzrok, da so tu delovali tudi drugi dejavniki splošne profesionalizacije in dozorevanja poklicne kompetentnosti. Ti premiki niso bili zavestno domišljeni, zato je pogovor o teh vprašanih navadno vedel do pavšalnih ugotovitev (politika je kurba, treba se je ukvarjati z resničnimi problemi itn.). (Id 93) Enake premike je opazil pri znanstvenikih, sociologih, filozofih in literarnih zgodovinarjih. Profesionalizacija je bila v polnem razmahu.⁴⁵ Družba kot celota in duhovno ozadje nista bila več problem, problemi so tičali le v posameznem. «Moj vtis je bil, da takšno centrifugalno aktualiziranje sveta v diferenciaciji v slovenskih pogojih požira še tisto orientacijo, kolikor smo jo imeli poprej. Produkcija smisla je bila prepuščena ideologom, oni pa so jo lahko delegirali okostenelemu konstrukt, ki ni več ustvarjalno živel...» (Id 94) Vse to ga ni presenetilo, pač pa premik v raziskovanju in njegovi strategiji, ki jo je doživljal kot beg.

Mrzlično je prebral Kardeljev spis o kulturi. Sledil je njegovim argumentom do premise, ki je bila v realni ugotovitvi faktične razdelitve politične moči. »Bog pomagaj, sem si dejal, če je kriterij resnice za presojanje in urejanje kulturnih procesov v faktičnosti monopola na oblast, potem adijo, Evropa, in veselo nazaj v prosvetljeni absolutizem!«(Id 95) Pučnik si je zamislil članek v upanju, da ga objavi v Trstu, ne glede na posledice. Šel je na razgovor k Tarasu Kermaunerju, ki je označil idejo nenapisanega članka za vredno diskusije, da pa je celotna zamisel prav tako primerna v Sloveniji 66 kakor žirafa na severnem tečaju. Druga žrtev je bila Venó Taufer, s katerim sta se pred aretacijo veliko razgovarjala. Toda ko je šel poslušat Tauferjevo tedanjo analizo kulturne situacije, je prišel do zaključka, da so sleherne oblike političnega delovanja neskončno deficitne. Tretji poskus je bil z Veljkom Rusom. Omenil mu je svoj načrt, a je bil presenečen, ko mu je Veljko dejal, da objava takega članka ni več problem, ker da Kardeljev vpliv v političnih krogih hitro pada, in da se ne spleča odpirati polemike o stališču, ki ga nihče več ne jemlje resno.(ib.) Na Pučnikove ugovore je Veljko odgovoril, da zamisel samoupravljanja skriva v sebi tolikšno dinamičnost, da vprašanja partije ni treba več načenjati.

45. V tem primeru profesionalizacija ali strokovnost pomeni, da se vsak zabubi v svoje delo in samo vanj, vse drugo, predvsem politiko, pa pusti "profesionalcem".

Tokrat se Pučnik ni več spraševal, kdo ima prav. »Čutil sem se tuja in morda sem bil občuten kot tujec ali kreten (...) Vedel sem, da so politični pritiski in induciranje v kosti segajočega strahu spreminjali strah v habitus in s tem v skrotovičeno racionalnost interpretacije sveta. (...) Tak svet je bog, ki hromi dejanje, saj ga odkriva na svetega nikoli, ko bo slika sveta dovršena in dokončna.« (Id 96)⁴⁶

»Kdor vase dvomi, je pripadnik skupine, saj pričakuje od nje odgovor na lastne dvome. Ni tujec. Mene pa je prevzemala potentna dogmatičnost, zaključenost vpogleda...« (ib.) Prijaznost prijateljev in intenzivni pogovori niso mogli ničesar spremeniti. »Most je gibanje dveh bregov proti sredini, zame pa ni bilo premika, nisem ga zmogel, nisem ga hotel. Dolgo naštevanje vprašanj, ki so jih sodelavci *Perspektiv* v treh letih odprli, in obogatili slovensko kulturno življenje tako na področju ustvarjanja kakor mišljenja, sem sprejemal kot argument za lastno stališče, v vsem tem sem videl prvi korak, ki mu morata slediti drugi in tretji. (...) Moje ponavljanje je zvenelo manijaško, takó je bilo ocenjeno, táko je tudi bilo. Mnogim ni dopuščalo utopije, od katere so se hranili, a pri tem spregledali, da ona diktira faktičnost. Ne moreš kupiti repa brez konja. Pogovor se je prevesil na vreme, na moje iskanje službe v Ljubljani, na tehniko ličinke.« (Id 97)

Bližal se je konec poletja, mnogi so odšli na počitnice, Pučnik pa ni več iskal službe. Odločil se je oditi. Brat in sestra sta mu branila, češ da se bo izgubil v svetu. »Izgubil sem se«, končuje Pučnik ta spis. Dejansko se ni izgubil, samo obvaroval se je pred neprestanim preganjanjem – dokler ni napočil čas.

4. Oligarhija ali infrastruktura? (*Nova revija*, št.52-53, 1986)

O splošni družbeni krizi v Jugoslaviji je mogoče razpravljati s treh vidikov: o odnosih med narodi, o ekonomskem sistemu in o političnem sistemu. Ker pa vlada v Sloveniji tipično leninistični model družbe, je vse podrejeno in določeno s političnim sistemom.

46. Ob tem postaja jasno, da Pučnik ni veroval v posmrtnost leta 1966 in verjetno tudi ne leta 1985, kot je spisal to delo.

Pučnik razdeli svoj študij na dva dela brez naslovov. V prvem najprej predstavi razsvetljski program. Potem pokaže, kako je razsvetljski program preomislil celotno obliko življenja in celotno kulturo. Najprej se je **izgubilo stahospoštovanje do predmetov** in se je konstituiral subjekt, ki pa je v tej svobodi kmalu podivjal. Mera je bila neizmernost, saj potrebe niso bile več določljive.

Na robu tega bolj splošnega prestrukturiranja se je hkrati dogajal tudi **spopad s politično vodilno silo**. Velika večina razsvetljskih mislecev ni zahtevala odpravo države, temveč njeno modernizacijo, ki naj bi se dosegla z uvajanjem neke vrste pluralizma. Toda nova elita ni mogla preprečiti izbruha iracionalnega nasilja (francoska revolucija), in tako je prišlo do še hujšega terorja kakor v stari državi.

Na obeh glavnih področjih delovanja razsvetljskega programa (proti predmetom, proti oblasti) se je torej ta sprevergel v brezobzirno izkoriščanje ljudi in narave. «Kot vsak velik problem je tudi ta uspel v razbijanju starega, podlegel pa pri graditvi novega.» (Id 104) Ostal je **nihilistični voluntarizem**. Kljub temu pa je to le bil novi svet, ki se je sto let mučil z lastnimi voluntarističnimi napakami. Teoretiki so že v 18. stol. izrecno odkrili goljufivost razuma, ki se je v svoji slepoti ustoličil kot um in s tem izdeloval slepe ulice (aporije) v mišljenju in totalitalizem v družbi. Razsvetljskih idej ni bilo mogoče zatreti, bilo pa jih je mogoče popačiti. (Id.105)⁴⁷

Določujoči vpliv razsvetljskega programa je treba iskati v socialnih gibanjih 19.stol. Bila bi groba posplošitev, ako bi vsa ta gibanja imenovali marksistična ali delavska. Vendar je imel Marxov model razrednega boja in revolucije izreden vpliv na strategijo teh gibanj. Toda tudi Marxov model je nezakonski otrok razsvetljenstva. To pa zato, ker je bil polovično zakoreninjen v razsvetljenstvu, od katerega je prevzel samo dejavno, voluntaristično komponento. Marx je sledil Heglu, čeprav ga je obrnil z glave na noge, s čimer se je dialektika v hipu spremenila v čutno-nazorni voluntarizem, ki je zlahka zagrabil množice.

47. Pučnik pogosto razlikuje med razumom, ki mu je zmožnost (deduktivnega) sklepanja, um pa mu je nekaj širše obsegajočega. Zdi se mi, da gre za neko podobnost med španskim "entender" in "comprender". Znanost skuša razumeti svet s popisom, razlago itn. Toda ni mogoče samo znanstveno razložiti višjih čustev, kaj je človek, vesoljstvo in njegov smisel ipd.; za to je potrebno doumevati svet in dogajanje v njem celotno in v globini.

»Kljub temu je Marx ohranil nedojemljivo nezaupanje do dialektike: za vsak primer, če bi se kdaj le preveč obotavljala pri priganjanju zgodovine v komunistično družbo, ji je v Manifestu dodal še zvezo komunistov, ki naj bi energično posegla, če bi se zgodovina zataknila. V tem je bil presenetljivo jasnoviden: zgodovina se je dejansko zatikala, dialektika pa je ubrala drugo smer in glavno vlogo v zgodovini je desetletja po Marxovi smrti hočeš nočeš morala v celoti prevzeti silovitost partije.« (Id 106) Marx je s tem, da je postavil Hegla na noge, padel v empiristični pozitivizem, pri tem pa obdržal teološko formulo za potek zgodovine. Vsekakor pa je Heglovo imanentno dialektiko dogajanja zamenjal s principom nasilja.

Uspehi in neuspehi socialnih gibanj v 19. stoletju so znani. Prišlo je do obeh internacional. Dejansko so se razvite kapitalistične dežele počasi **civilizirale**, z njimi pa tudi socialna gibanja.

Toda prišlo je tudi do **regresije protireformacije, do leninizma**. Prva svetovna vojna je prizadela katastrofalni udarec razsvetljen-skemu programu in njene vzroke čutimo še danes zaradi nastanka najbolj totalitarnih modelov družbe (leninizem, stalinizem, italijanski fašizem, nemški nacizem, kulturna revolucija na Kitajskem itn.). Nastanek leninizma se največkrat povezuje z letom 1903, ko se je v Londonu sestalo 43 predstavnikov ruske socialne demokracije in je prišlo do razkola med boljševiki in menjševiki, a dejansko je Lenin svojo zamisel izdelal že prej. Lenin je zavrnil Marxovo tezo, da je revolucija mogoča samo tam, kjer je kapitalizem najbolj razvil proizvodne sile, čeprav je privzel Marxov osnovni model samolegitimirajoče se elite, ki v imenu zgodovinskih zakonitosti z vsemi sredstvi proizvaja revolucijo in komunistično družbo (Id 109) Vsaka protireformacija je agresivna; Leninova je vnesla v marksistično gibanje vrsto dodatnih represivnih instrumentov. Tako je Lenin uveljavil model partijskega vodstva. Marxovo idejo elitne zveze komunistov je povezal z moderno tehnologijo vojaške organizacije. V zvezi s tem je tudi Leninova razlaga diktature proletariata, ki vsebuje vse principe, ki jih je kasneje uveljavljal Stalin in njemu podobni. **»Ena največjih idealističnih iluzij je poskus razlage stalinizma s samo Stalinovo osebo: Stalin je bil čisti leninist.** (...) Z leninizmom je prek tretje internacionale vdrl v evropsko socialno gibanje dotlej neznani stil nestrpnosti, grozovitosti v obračunavanju z drugače mislečimi in cinizem v odnosu do človeških življenj, do krvi. Verjetno je krivično v tej zvezi govoriti

o aziatskem stilu vladanja nad ljudmi, verjetnejša je razlaga, da gre pri tem za eno od ekstremnih oblik evropskega voluntarističnega nihilizma...«(Id 110-111)

Po Pučniku je torej leninizem protireformacija evropskega marksizma. V tem je bila tragična zmeta ustanavljanja komunizma po Evropi in njihov zagrizeni boj proti parlamentarizmu. Po sili razmer so te partije že v tridesetih letih postale odvisne od sovjetske notranje in zunanje politike.⁴⁸ V teh letih se je tudi pojavila tehnika ustanavljanja front, ki je bila direktiva iz Moskve (Id 112). Ob vsem tem pa so leninistične partije notranje povsem odkrito govorile, da je to le »prva faza«, ker bodo v drugi pometli z vsemi izrabljenimi sopotniki. To se je tudi zgodilo in ne slučajno.

Leninizem je grozljiv pojav v novejši svetovni zgodovini. Kot model se lahko uveljavi le v vojnem razsulu, v skrajni družbeni dezintegraciji, v narodnoosvobodilnih vojnah ali pa s pomočjo bajonetov velikega brata. »Kjer mu ne uspe zavzeti totalitarne politične oblasti, nima absolutno nobene možnosti obstoja.« (Id 113) Komunistične partije v Evropi, ki se striktno držijo leninizma, postanejo kljub vsem demokratičnim pogojem popolnoma nepomembne. Zaživijo lahko le tam, kjer opustijo leninistični rigorizem. To pa pomeni, da bi se morale vrniti k programu, iz katerega jih je iztrgala Leninova protireformacija.⁴⁹

V drugem delu Pučnik vse te splošne trditve navaja na jugoslovanske razmere. Najprej je njen politični sistem **varianta leninizma**. Kot v vsaki ustavi, je sicer ljudstvo suvereno, a komunizem je »po zakonitosti zgodovinskega razvoja vodilna idejna in politična sila«, cilj in namen državne oblasti pa je »izgraditev komunistične družbe«. Vodilni položaj partije ni podvržen kontroli, saj se volilni rezultati sučejo okrog 90%.

48. Pučnik ob tem spominja na tretjo linijo, na šolanje in zapiranje v SZ, na uvajanje socialističnega realizma, na zagovarjanje napada na baltske dežele, na napad na Finsko, na pakt s Hitlerjem, na "svinjsko gonjo" proti Jugoslaviji leta 1948 (ne omenja pa sodelovanja partije z nemškim okupatorjem do napada na SZ).

49. Ali s tem Pučnik priznava možnost preostanka za neleninistične komunistične partije? Ali pa morda napoveduje, da to lahko dosežejo s prelevitvijo, čeprav morda samo imensko, kot se je to delno zgodilo in se še dogaja v RS?

To leninistično naravo jugoslovanskega političnega sistema – ki jo je predstavljala **Socialistična zveza** – je po Pučniku mogoče ponazoriti s predstavo o tem, kar imenuje »*Kardeljevo dvojno piramido*«. Kardeljev glavni prispevek k leninizmu je sistematično prikrivanje partijskega političnega monopola kot današnje faktičnosti s sistemom neposredne demokracije kot utopije za jutri; dialektično protislovje med obema piramidama razrešuje Kardelj v dimenziji časa: čas ni več zaporednost stanj, ampak prostorska predstava sočasnosti in vizije. »Po človeško povedano: *predstavo* neposredne demokracije kot cilja razglasi Kardelj za *faktičnost* razdeljevanja moči, *faktičnost* oblastnega monopola partije pa razglasi za zgolj nedolžno *predstavo* o njeni 'pravici do demokratičnega predlaganja'« (Id 116)⁵⁰

Pod zaglavjem **Elita brez kontrole** se Pučnik sprašuje: »Zakaj polemiziram proti izključni vodilni vlogi partije pri nas, saj ni nikjer na svetu dežele, kjer ne bi bilo elit, ki izvajajo oblast od zgoraj navzdol?« (Id 117) Leninizem kot protireformacija evropskih ljudskih gibanj uveljavlja model posrednosti in samolegitimiranja. Toda zgodovina potrjuje drugo dejstvo: čim višji »rang« legitimnosti je imela neka elita, tem bolj brezobzirna so bila sredstva za uresničevanje svojih ciljev.

V čem je **pravo elite**? Lenin je zapisal: »Podiranje pravnih norm je naše pravo.« Pri revolucionarnem pravu ne gre za pogodbo med ljudmi, temveč za izvajanje Resnice, za izpolnjevanje ukaza zgodovine. Vsebinsko ukaza pa seveda tolmači in določa vsakokratna vodilna sila, elita. V takem stanju bi bil mogoč celo povratek v fevdalni model monarhije.⁵¹ Pučnik priznava, da je v Sloveniji v letu 1986 počasi že bilo opazno prehajanje v bolj civilizirane oblike. Toda dokler obstaja princip samolegitimiranja in idejnopolitične vodilnosti elite, obstaja nevarnost padca v pretekla obdobja, v čisti leninizem.

Potem Pučnik na kratko govori o **odgovornosti in izgubi realnosti**. Delovati odgovorno pomeni upoštevati maksimalno število elementov kake situacije. Ker je teh elementov preveč,

50. Ne da bi dal kake razloge za to, Pučnik potem trdi, da je Kardelj res verjel v ta model; da je dejansko želel razvoj k neposredni demokraciji, toda le po leninistični poti.

51. Ta Pučnikova trditev spominja na zadnji odstavek Urbančičeve študije, a z razliko, da je Urbančič obrnil primer na pomladnike.

je potrebna tehnologija programov. Ta tehnika upravičevanja selektivnega neupoštevanja je osrednja vsebina vsake kulture. V tem je učinek vrednostnih lestvic. Šele na podlagi teh lestvic je mogoče govoriti o odgovornosti, ki je torej upoštevanje tega, kar je treba upoštevati (Id 120). Toda če mi je prenaporno upoštevati vse, kar bi bilo treba, lahko spremenim vrednostno lestvico, v čemer se pokaže povezanost med voluntarizmom in odgovornostjo: če imam oblastni monopol, nisem odvisen od drugih in od njihovih vrednostnih lestvic, ki jih preprosto ne upoštevam. Po Pučniku sta si torej odgovornost in samolegitimiranje kot ogenj in voda: izključujeta se. In prav to je slabost partijske tehnike reguliranja družbe.

Vse to razmišljanje vodi Pučnika do zaključka, da je leninizem danes⁵² nesprejemljiv model družbenega reguliranja. »Usodna zmotna jugoslovanskega samoupravnega sistema je v tihi predpostavki, da se je z načelno zavrnitvijo stalinizma, ki mu je bila bolj ali manj vsiljena, znebil tudi temeljnega leninističnega modela, iz katerega je stalinizem logično in empirično zrasel.«(Id 122)⁵³

Tako pride Pučnik do zadnjega podnaslova **Kako začeti. Najprej je treba spremeniti politični sistem**, ker se je izkazala za fundamentalno zmotno leninistična iluzija, da je mogoče moderno družbo graditi z monopolnim ukazovanjem od zgoraj navzdol. (Id 122) **Druga trditev** pa je zgodovinsko dejstvo, da so v Jugoslaviji povezani narodi in narodnosti z zelo različnimi kulturami. »Ne glede na to, ali jim je pravica državotvornosti priznana ali ne, njihova različnost, do katere imajo svojo polno in nedotakljivo pravico, načelno onemogoča enotno pravno reguliranje.« (Id 123) Posledica tega je sedaj šovinizem vseh, ker je vsak narod prepričan, da ga izkoriščajo. Iz tega sledi, da je nujno treba **zmanjšati pristojnost federacije**. Ne gre za ime, ampak za vsebino. So morda nekatera skupna vprašanja (obramba zunanjih meja, zunanja politika ipd.). Nikakor pa ne spadajo sem gospodarska zakonodaja, zvezno vsiljevanje

52. Vstavek časovnega priloga "danes" se mi zdi neupravičen. Ali je mogel Pučnik misliti, da bi leninizem sploh kdaj mogel biti sprejemljiv?

53. Upam, da Pučnik s tem ni trdil, da samoupravni sistem ni bil vsiljen! Ne upam pa si trditi, da so se nekdanji (?) marksisti ali leninisti ali (po nekaterih) oboje hkrati, prepričali, da bi bil stalinizem vsega kriv in torej zdaj nemogoč, ne pa marksizem ali leninizem.

oblik izobraževanja, medijev, organizacije kulturnega življenja, znanosti ipd. »Odločanje o obliki političnega, gospodarskega in v ožjem pomenu kulturnega življenja je temeljna človečanska pravica vsakega naroda ali narodnosti, o kateri lahko resnično demokratično odloča le sam/a, vključno s pravico do odcepitve.« (Id 124-5) Tretja teza sledi iz prvih dveh: vsak narod naj si svojo usodo kroji sam. Četrta trditev: gre za načelni odnos med političnim sistemom in posameznimi družbenimi (pod) sistemi družbenega življenja (gospodarskim, izobraževalnim itn.), kar ne pomeni med politiko in nepolitiko.⁵⁴

Seveda k vsemu temu dostavlja Pripombo: ali bo partija dovolila spremembo političnega sistema? Brez takega ponižujočega »popuščanja« še dolgo ne bo mogoča korenita sprememba sistema. Če bo pa partija izvolila staro pot oblastnega monopola, »smo izgubljeni mi, kakor je izgubljena ona sama.« (Id 128)

5. Uveljavljanje civilne družbe v Sloveniji

(Zbirka *Znamenja - Kultura, družba in tehnologija*, 1988)

To študijo je Pučnik razdelil na več poglavij: 1. Civilnost in modernizacija; 2. Civilnost in podsistemi družbe; 3. Civilna gibanja in stranke; 4. Civilnost, narod in nacija; 5. Dvoje temeljnih zahtev.

Pučnik ponovi, da v Jugoslaviji vlada Kardeljev model dvojne piramide. Čim bolj prodira spoznanje, da so vzroki skrotovičenja v družbi v njeni leninistični strukturi, tem razločneje se izgovarja zahteva po civilni družbi. Te pa ne bo samo s postopnim uvajanjem političnega sistema v smeri civilnosti, ampak s spremembo vseh institucij v smislu razsvetljskega programa.⁵⁵

V prvem poglavju Pučnik trdi da se je v Sloveniji v zadnjih letih izoblikovala alternativa: leninizem ali modernizacija. Ta pa pomeni odpravo vsega, kar jo ovira, da bi bila bolj civilna. V drugem poglavju Pučnik razmišlja, kako »civilizirati« vse

54. Pučnik prikazuje, kako je bilo pod istim političnim sistemom cela vrsta različnih gospodarskih poskusov in neuspehov. Zadnji je bil devizni zakon, katerega sprva niti politiki niso hoteli, potem pa so se prilagodili "demokratičnemu centralizmu". Kot zmeraj, bodo krivdo za neuspeh metali na družbo, nikoli pa ne na politični sistem!

55. Doslej je Pučnik vedno uporabljal srbski izraz prosvetljenstvo. V tem delu pa ga zamenja z bolj slovenskim razsvetljenje.

»podsisteme družbe.«⁵⁶ V uvodu vzpostavlja, da je bil »leninizem tista determinanta slovenskega povojnega razvoja, ki je odločilno ovirala osamosvajanje slovenskega naroda, kakor ga je narekovala specifičnost slovenske kulture.« (Id 136). Slovenska partija, kot »edini in monopolni dejavnik družbene moči v Sloveniji je bila do nedavnega vzorno lojalna izvrševalka direktiv iz Beograda« (ib.)« Sicer Pučnik ne verjame, da bi bilo negativno vse, kar se je dogajalo, prevladuje pa vtis, da so partijci »zelo oškodovali slovenske interese, ker so hoteli biti vse drugo prej kakor Slovenci in politiki slovenskega naroda.«(Id 137)

V naslednjih podpoglavjih Pučnik obravnava različne družbene podsisteme in označi, v čem je njihov leninizem in kako priti do njihove civilnosti.

Tretje poglavje je pomembno, ker govori o civilnih gibanjih in strankah. Tudi tu Pučnik najprej ponovi svojo tezo o primatu osebe. V **podpoglavju Strukturni razvoj gibanj v Sloveniji** Pučnik žal predvojna gibanja omejuje na delovanje partije, kot da bi drugih ne bilo, ali bi ne bili pomembni. Medvojni razvoj je po Pučniku dokazal »nesposobnost slovenske politike, pomanjkanje nacionalnega čuta (...) in izdajalsko povezovanje z obema okupatorjema« (Id 162).⁵⁷ »Edini realistični nacionalni program je razvila OF, vsaj v svoji prvi fazi« (ib.), a tu, kaže, je Pučnik pozabil na svojo tezo o lažnivosti partije. Delno pravilno trdi, da predvojne slovenske stranke niso razvile učinkovitega nacionalnega programa in so škilile v Beograd, čeprav so se imenovale slovenske.⁵⁸ Leta 1945 je Slovenija postala leninistična z vsemi svojimi institucijami, tudi OF.

56. Tudi v tem je opazna sprememba Pučnikovega izrazja: v prejšnjih spisih ni govoril o podsistemih. Morda bi bilo bolje, ako bi namesto "podsistemi družbe" uporabljal izraz "družbeni podsistemi". Vsekakor pa je spis za spisom zmeraj bolj jasno vidno Pučnikovo prizadevanja za spremembo svojega izražanja, bolj slovenskega in manj partijsko skrotovičenega.

57. Pučnik piše "z obema", ne "z dvema"; kaj pa Madžari? Ni tu primerno mesto za zavrnitev partijskega posploševanja o kolaboraciji, ki so ga z obrekovanjem zanesli med ljudstvo. Toda tudi če ne upoštevamo partijskega sodelovanja z nacisti do napada na SZ, danes obstajajo dokumenti o tajnih pogajanjih med NOV in POJ po eni strani in nemškimi vrhovnim štabom na Hrvaškem marca 1943 (gl. B.Mlakar, Slovensko domobranstvo, Slovenska matica v Ljubljani, 2003, str. 33) in o formalnih pogovorih v poletju 1943 med NOV in okupatorskimi silami v Sloveniji (ib.).

58. Ali partija ni še tem bolj? Mar dolomitska izjava ni bila samo začetna prevara, na katero so pozabili takoj po zasužnjenju ("pardon", "osvobojenju") leta 1945?

Pučnik se sprašuje, kako se je začelo nasprotno gibanje »znotraj leninizma«, oz. natančneje »zunaj njega«? Verjetno najprej šepetaje. Toda ali smemo govoriti o gibanjih, če se ne pojavijo v javnosti? Toda kako bi se pojavila, če javnost sploh ni zvedela zanja? Vendar so se v Sloveniji v desetletjih tihega in glasnega izgovarjanja doživetega že tu in tam razblinile meje med ozkimi privatnimi krogi in malimi skupinami. Prikrita, a od vsega začetka prisotna presežnost ljudi je zadobivala vidno obliko. V tem vidi Pučnik strukturni izvor današnjih gibanj v Sloveniji.

V **drugem podpoglavju**, o notranji dinamiki gibanj, Pučnik vztraja na tem, da je izvor vseh gibanj v presežnosti oseb glede na obstoječe strukture.

V **tretjem podpoglavju** piše o gibanjih in strankah. Leninizem je iznašel izraz »ljudska oblast«, ki ga Pučnik nikoli ni mogel razumeti. Če to pomeni, da ljudstvo legitimira oblast, je morda izraz pravilen, a ne velja za leninizem.

Potem skuša Pučnik razložiti neuspeh sicer zanimive ideje samoupravljanja, ki pomeni soodločanje občanov na vseh področjih, česar pa partija ni mogla sprejeti. Partijski teoretiki s Kardeljem vred tudi niso razumeli, za kaj je strukturno šlo. Pučnik trdi: »Brez faktične in pravne spremembe monopolnega položaja partije in brez demokratičnega pluralizma ne vidim nobene možnosti (...) Če torej predpostavimo suvereno slovensko državnost, brez katere smo Slovenci izgubljeni, bi bilo urejanje slovenskih zadev naša lastna naloga, v katero se nihče ne sme vtikati.« (Id 174) Pučnik sodi, da bi bilo mogoče na tej podlagi celo partijo prepričati o brezizhodnosti njenega položaja. Vsi so prepričani, da je partija odgovorna za težko krizo na vseh področjih (leta 1988), ne le na ekonomskem. Zato je osnovni problem, kako se rešiti Kardeljeve dvojne piramide. S tem prihaja do izhodiščnega odnosa med gibanji in strankami. Če komu izraz stranka ne bi bil všeč, naj predlaga drugega, a brez strank ne bo politično strukturiranega gibanja.

Ko v **četrtem poglavju** govori o civilnosti, narodu in naciji, nima pred očmi nekakšne določene podobe kot dokončnega stanja. Vsaj javno nihče Slovincem ne odreka, da smo narod. »Smo pa prisiljeni, da se sami sprašujemo, kako smo narod.« (Id 178) »Nacija« je za Pučnika narod, ki mu je uspelo vzpostaviti

in ohraniti »suverenost« ali »neodvisnost« pri oblikovanju in preoblikovanju svojih govor. (Id 179).⁵⁹

Potem Pučnik analizira tri dimenzije, s katerimi skuša dokazati, da nismo še nacija, ampak narod na poti k njej.⁶⁰ K prvemu sklopu odvisnosti spadajo mnogoteri dejavniki in stanja, ki določajo slovenske odnose s kulturami zunaj jugoslovanskih mej. Druga vrsta odvisnosti se kaže v odnosu do federacije. Tretji izvor odvisnosti je politična kultura, pri čemer ne gre samo za tedanji način političnega delovanja in nedelovanja, temveč za celotno motivacijsko strukturo, ki določa naš vsakdanji odnos do struktur, posebno družbenih. Če se uporabi evropsko merilo, je slovenska politična kultura nizka. Dokaz za to: kaj vse smo dovolili, da počnejo z nami! (Id 181) To pa pomeni, da moramo uveljavljati slovensko civilno družbo.

Pučnik v **zadnjem poglavju** postavlja dvoje temeljnih zahtev. Najprej vzpostavi razliko med demokracijo in »milostno dovoljenimi liberalnimi obdobji«. Temeljna razlika med obema je v tem, da je vsa »liberalnost« *zgolj dovoljena* po partiji, ki si prilašča vso oblast, kar pa je v popolnem nasprotju z demokracijo, kjer vlada ljudstvo. Dve temeljni zahtevi sta: 1. uresničenje slovenske državnosti kot suverenost slovenskega naroda;⁶¹ 2. uveljavitev civilne družbe v suvereni slovenski državi.

To državnost ovirata dve strukturni zavori: organizacijski okvir federacije in organizacijski okvir centralistično organizirane jugoslovanske partije. Pučnik dostavlja, da dve zahtevi sploh nista sporni: zahteva po slovenski državnosti je utemeljena v mednarodnem pravu, čeprav dostavlja: »in tudi v načelnih dokumentih povojnega prava« (ib.);⁶² zahtevo po demokraciji,

59. Dejansko je to premalo, ker pomeni tudi politično suverenost; za to pa Slovenci uporabljamo izraz narod ali državotvorni narod. Mnogi jeziki nimajo posebnih izrazov za ljudstvo in narod, pač pa imajo latinski »natio« v svojih priredbah: nem.: Volk, Nation; angl.: people, nation; šp.: pueblo, nación ipd.

60. In to manj kakor tri leta pred dokončno odločitvijo za osamosvojitel!

61. Pod srbskim vplivom (in vplivom drugih jezikov) Pučnik dostavlja: "ki bi šele s tem postal nacija". Mislim, da je bolje govoriti o državnem, državnostnem ali državotvornem narodu; ali o narodu v polnem pomenu te slovenske besede ali o narodu v svoji (po)polnosti.

62. Kučan bo leta kasneje trdil, da slovenska državnost temelji na medvojnih dokumentih tedaj mednarodno še ne priznanih partizanskih odredov. Oba dva pa izključujeta slovensko zgodovino! Zdi se mi, da Pučnik nehote dokazuje za partijo, pod partijsko oblastjo in zaradi nje.

ki da je neločljivo povezana s samoodločbo naroda, je pa še pred vojno odločno postavil Kardelj.⁶³

Potem govori Pučnik o tvegani potezi, ki bi bila v tem, da bi podtaknili vso odgovornost za slovensko državnost partiji, ker ona tega ne more, sama in samotna kot je (bila) leta 1988. V drugem primeru bi morala razviti malo več zgodovinskega čuta, nehati biti nasilna, začeti misliti in delovati civilno; drugače povedano, nehati bi morala biti leninistična. Da bi pa ljudska gibanja v stanju take liberalizacije mogla uspešno delovati, bi bilo treba preveriti, za kakšno liberalizacijo gre. Pučnik si ni upal zavreči hipoteze, da gre tokrat morda za nekaj novega. Najprej zato, ker je morda njegov dvom neupravičen, še bolj pa zato, ker si lahko izbije vse iluzije iz glave o mirnem in civilnem razvoju v Sloveniji, če bi ta hipoteza ne bila veljavna.⁶⁴ Pučnik se sprašuje tudi, ali ni uveljavljanje civilnega političnega pluralizma protustavno; odgovarja, da ne ve. Res »najbolje« razlaga ustavo tisti, ki ima oblast (sic!). Toda temeljnega pomena za uveljavljanje ene od osnovnih človeških pravic je pravica do svobodnega in enakopravnega političnega delovanja (Id 189). Seveda čaka Slovenijo še troje težkih obdobij: 1. nadaljevati in razvijati že znane oblike splošnega kulturnega dela in posvetiti mnogo več pozornosti političnemu delu, da tako nastanejo razmere za civilno dogovarjanje o slovenskem sporazumu. 2. doseči je treba, da drugi narodi priznajo ustavnopravno uveljavitev slovenske suverenosti. 3. v tem obdobju gre za bolj ali manj določeno predstavo o uveljavljanju civilne družbe v suvereni slovenski državi, konfederativno povezani ali ne.⁶⁵

Pučnik zatem poudari **nezadostnost jezika in govora**. Beseda sama ni zadosti, mora postati meso. »Kdor želi živeti *tudi* politično (zgolj politično ni mogoče živeti!), se mora tudi organizirati in delovati politično.« (Id 194) Na koncu Pučnik omenja še **smeri**

63. Mislim, da tudi za to velja končni stavek v prejšnji opombi. Ta razlog mora veljati kvečjemu za kakega zagrizenega partijca in privrženca Kardeljeve skupine.

64. Vse kaže, da Pučnik ni zadosti jasno videl razvoja v nekdanji SZ, predvsem pa na Poljskem in v Vzhodni Nemčiji, in da je zmotno sodil o tedanji moči tedanje partije v Sloveniji. Poudarjam dvakratni "tedanji".

65. S temi besedami Pučnik doslej najbolj jasno nakaže na možnost popolne samostojnosti. Vendar jo takoj omili z besedami, da je razpravljanje o prihodnjih obdobjih problematično.

političnega delovanja. Navaja štiri: leninizem, socialni demokratizem, krščanski socializem in socialnoekološki program. Zanimivo je, da liberalizmu ni pripisal realnih možnosti, čeprav trdi, da bi morala njegova načela svobode in dosledne pravnosti sprejeti vse smeri. Nekako v zavrnitev Pučnikovega preveč socialističnega presojanja razmer, pa tudi v posmeh splošni naivnosti (ali bolje: infantilizmu), pa je že dolga leta najštevilnejša stranka v demokratični RS v demoliberalizem preimenovan prenovljeni komunizem!

6. Mi demokrati smo demokrati (*Mladina*, 6.4.1990)

V kratkem dopisu Pučnik odgovarja na zelo netaktna vprašanja, ki mu jih je stavil nek bralec Mladine. V odgovorih je jasen in natančen. Najbolj se vname ob očitku, da pomladni uvajajo ali bodo izvedli »revanšizem«. Na hitro navede glavne zločine partije in zaključí, da je psihološko razumljivo, če govorijo o revanšizmu tisti, ki mislijo, da njihove žrtve razmišljajo po istem kopitu, ker ne verjamejo, da so demokrati drugačni od komunistov.

7. Osem tez o demokraciji (*Mladina*, 1.9.1990)

Samo imenujem te trditve: 1. kaj demokracija ne more biti; 2. demokracija omogočuje medsebojen nadzor; 3. preprečuje prilaščanje države; 4. odkriva konflikte; 5. omogoča pravno državo; 6. kako je mogoče prenašati pravno državno; 7. demokracija je tehnologija legitimiranja; 8. je proizvodnja smisla v političnem sistemu.

8. K političnemu sistemu Republike Slovenije (*Nova revija št. 95, 1990*)

Na vprašanje, kakšen politični sistem hoče, odgovarja Pučnik: »takega, ki bo enkrat za vselej onemogočil, da bi se še kdaj katerakoli politična stranka polastila slovenske države, kakor da bi bila njena (strankina) privatna lastnina«. Zato hoče v Sloveniji uveljaviti civilni politični sistem kot politični pluralizem.

Država mora biti najprej **pravna**, zato mora imeti delitev oblasti na zakonodajno, izvršno in sodno oblast. Mora dosledno **spoštovati človekove pravice**, zato sta važni strokovno in politično nevtralni uprava in policija. Država mora znati **samo sebe omejevati**.

Kako uveljavljati Republiko Slovenijo? Če bo Demos zmagal na prihodnjih volitvah, se bo najprej posvetil tej zadevi. To uveljavljanje naj bi imelo po Pučniku 3 korake: 1. že na prvih zasedanjih slovenskega parlamenta je treba sprejeti nekaj ločenih razglasov ali celo kak kratek ustavni sklep; 2. določiti je treba rok za sprejem nove ustave (najkasneje do konec leta) in izvedbo referenduma; 3. sprejeti je treba zakone, ki bodo zagotovili izvajanje nove ustave na političnem in gospodarskem področju.⁶⁶

Ker pa ne slovenska država ne gospodarstvo ne moreta čakati, je treba takoj po volitvah razglasiti gospodarsko krizo in sprejeti osem posebnih ukrepov, od katerih navaja samo nekatere (npr., neveljavni so vsi zakoni, ki omejujejo slovensko gospodarsko suverenost).

9. Breme preteklosti (*Nova revija*, št. 136-137, 1993)

»Ljudje smo to, kar smo doslej storili. Motivi in razlogi so drugotnega pomena. Šteje le to, kar se je že udejanilo...« (Id 211) Zato Pučnik govori o identiteti in spominu: »Ni vseeno, kako je pisana naša zgodovina«(ib.). Gre za učinkovanje narodnega spomina na življenje naroda. Zato je pereče vprašanje, kaj vse smo bili. **Zgodovino je mogoče potvarjati**, celo za dolgo časa in učinkovito, **vendar ne dokočno**. Zapisani osnutki zgodovine se nenehno popravljajo; največje spremembe so potrebne za obdobje nasilja, ker tedaj oblasti pritiskajo na zgodovinarje, da pišejo tisto, kar je oblastem ljubo. »Naša povojna in tudi medvojna zgodovina je bila potvorjena. (...) Mnogo je znamenj, da objektivne zgodovine vojnega in povojnega obdobja še dolgo ne bo.«(Id 213)

Kaj storiti? Najprej znanstveno profesionalno oceniti komunistično obdobje in mu dati vrednostno-politično oceno. Pri tem se slišijo **glasovi o potrebi vsesplošne pozabe**. Toda tisti, ki se zavzemajo za to, ne da bi hkrati zahtevali takojšnjo odpravo vseh najhujših posledic komunistične diktature, so ali skrajno naivni ali pa si povsem načrtno prizadevajo za ohranitev privilegijev in javnega ugleda nosilcev komunističnega režima.

Vrednostno-politična ocena je potrebna za dograjevanje narodne identite, katere bistvena sestavina je narodni spomin. Vrednostno-politična ocena je nujno potrebna za urejanje množice nerešenih pravnih, socialnih in moralnih vprašanj. Izrednega

66. Verjetno se je zaradi nujnosti Pučnik omejil samo na omembo teh dveh področij.

pomena so primeri, ki jih Pučnik navaja, v katerih manjka zakonodaje. Med njimi je medvojno kolaboriranje z Nemci, Italijani in Madžari⁶⁷. Toda značilno je, da Pučnik govori tudi o kolaboraciji z boljševisko SZ in z njeno KP. »Tisti Slovenci, ki so kljub svojemu poznavanju značaja sovjetskega boljševizma sodelovali z njim in uvajali ta zločinski režim v Sloveniji, čeravno je bil očitno v nasprotju s slovenskimi narodnimi interesi, so bili kolaboranti. Njihovo kolaborantstvo je povsem mogoče primerjati s kolaborantstvom med vojno.« (Id 218)

Proti koncu govori Pučnik o pogojih za uresničevanje tega načrta. Prenovitelji (Združena lista) niso doslej storili prav ničesar, da bi preiskali pokol ujetnikov, civilistov, beguncev itd. Ne gre le za najbolj znane zločine v Rogu in v Teharjah. Gre tudi za vrsto drugih morišč po Sloveniji, pa tudi za poboje manjših skupin oseb po skoraj vseh slovenskih krajih (Id 219-220) Prenovitelji tudi niso še izdali zgodovine svoje stranke, četudi poudarjajo kontinuiteto. »Afore, ki se druga za drugo pojavljajo široko po Sloveniji, dajejo vtis, da obstaja še neka vzporedna oblast, še neka vzporedna država v Sloveniji. To je sicer težko verjeti, vendar so znamenja, ki zelo vznemirjajo.« (ib.) Kje je treba iskati vzroke za to? Strah ga je misli, da bi jih bilo treba iskati v policiji, v sodnem sistemu ali celo v organiziranem vplivu nekdanjih političnih povezav.

Zato je Slovenija na nevarnem razpotju svojega razvoja. Vendar Pučnik sodi, da je položaj zrel za to, da se v Sloveniji uveljavi organizacijska povezava, ki bo zmožna uresničiti projekt vrednostno-politične ocene komunistične diktature in izpeljati ustrezno zakonodajo

11. Perverzne proslave (Nova revija št.156-157, 1995)

Neokomunistična elita v Sloveniji je rodila perverzno idejo, da bi petdeseto obletnico konca vojne proslavili tudi z vojaško parado. S tem hočejo doseči tisto, česar komunistom ni uspelo v petdesetih letih: legitimirati revolucijo. Ta anahronizem je v perfidni zgodovinski goljufiji, ker iz kompleksnega dogajanja leta 1945 izberejo samo eno komponento, poraz hitlerjevske Nemčije. Pri tem se avtorji teh proslav skrbno izogonejo drugim

67. Pučnik vsaj v tem primeru ne govori tako, kot je navada v domovini, o sodelovanju z nacisti in fašisti! Protirevolucionarni tabor, ki je (bil) bolj narodno zaveden in ni pozabil svoje tisočletne zgodovine, je zmeraj govoril o Nemcih (včasih zaničevalno o Švabih) in o Italijanih (oz. rajši zaničevalno) o Lahih.

dejstvom, npr., da se z 9. (ali 15. majem) prelivanje slovenske krvi ni končalo in se je v juniju in juliju celo bistveno povečalo. Anahronizem je tudi v tem, da se po porazu okupatorja ni začelo normalno življenje v demokraciji in svobodi, temveč nacizmu in fašizmu podobna komunistična diktatura. Razmerje političnih sil v Sloveniji omogoča celi vrsti državnih ustanov, da vztrajno poudarjajo črni-beli vzorec komunističnega zgodovinopisja.

Zato Pučnik poda kratek pregled medvojnega dogajanja. Poenostavljeno analizo opravi s pomočjo štirih ključnih pojmov, ki so neločljivo povezani med seboj: 1. odpor proti okupatorju; 2. boljševiška revolucija; 3. odpor proti revoluciji; 4. različne oblike sodelovanja z okupatorjem.

Branje teh Pučnikovih razčlemb je zanimivo. Morda je manj natančen v 1. točki, v 2. pa se dejansko popolnoma strinja z razlago in dokazi, ki so prevladovali v protikomunističnem taboru.

O odporu proti revoluciji omenja sledeče: a) prevladala je ocena, da je okupator močen in izid vojne negotov;⁶⁸ pravilno so ocenili cilje in namene komunistov, katerim niso verjeli, obenem pa so bili prepričani, da zahodni zavezniki ne bodo podpirali niti priznali komunističnega gibanja; dejstvo pa je, da je dogajanje šlo svojo pot, s čimer se je po Pučnikovi sodbi že v prvi polovici leta 1943 od znotraj začel rušiti projekt nekomunistične slovenske politike. Oblike upora proti revoluciji so bile zgrešene že v svojem osnutku, ker niso upoštevale mentalitete Slovencev, še manj pa metode, s katerimi so komunisti izvajali svojo revolucijo. To se pravi: upor proti revoluciji se je gradil na vrsti dovolj racionalnih predpostavk in analiz, a je kljub temu propadel, ker se je srečal z dimenzijo, ki je nikoli ni dojel; ko jo je, so bili njegovi nosilci večinoma že pred kraškimi brezni.

Različne oblike kolaboracije so v vsaki zasedeni deželi vsiljene že z dejstvom, da je celotni preskrbovalni sistem v rokah zasedbenih oblasti. Tudi v najradikalnejšem smislu odklanjanja okupatorja pomeni poraz lastne vojske in pobeg celotnega političnega vrha v tujino najmanj sprejem in podpis premirja. Če sprejmemo, da gre za sklenitev vsaj navideznega premirja, se velik del očitkov

68. Prepričan sem, da to ni bilo večinsko mnenje v protirevolucionarnih gibanjih, vsaj moja osebna izkušnja mi narekuje, da je bila absolutna večina prepričana o končni zmagi zaveznikov.

kolaboracije pokaže kot neutemeljen. Zelo kočljivo je področje stikov med staro in novo upravo, še bolj pa sodelovanje s policijsko in vojaško organizacijo, vendar ocena posameznega primera je mogoča le na podlagi neposrednih dokazov. Zato zatrdi: »Vojaških operacij, ki so potekale z ramo ob rami z okupatorjem, po mojem mnenju ni mogoče zagovarjati. Razumeti je mogoče motive in razloge, zaradi katerih je do tega prišlo, dejanja samega pa ni mogoče sprejeti.« (Id 234). Dejstvo je, da je prišlo do konkretnega vojaškega sodelovanja med enotami slovenske narodne vojske in med okupatorjem.⁶⁹ Da so pri tem prevladovali motivi samoobrambe in obrambe pred zmago komunistične revolucije, je očitno. Glede motivov se ni treba prepirati (...) Moje ocenjevanje tega dogajanja izhaja od predpostavke, da je na političnem in vojaškem področju odločilnega pomena konkretno dejanje, ne pa motiv.(...) ciljne more posvečevati sredstev. Ne pri revolucionarjih in ne pri njihovih nasprotnikih.«(Id 235)

Toda vprašanje kolaboracije ima še druge vidike. Gre za vprašanje, ali so komunisti kolaborirali z neko drugo velesilo in prenašali od tam v Slovenijo modele, ideje in metode, ki so v svojem bistvu nasprotovale temeljnim interesom slovenskega naroda. »Sami so priznavali do leta 1948 pravico voditeljev Sovjetske zveze, da dajejo navodila in ukaze, kako naj se urejajo razmere v Sloveniji. To priznavanje višje instance v Moskvi demantira velik del komunističnih zatrjevanj, da jim je šlo predvsem za slovenski narod. (...) »V Sloveniji je bilo morda sto funkcionarjev partije, ki so natanko vedeli za načrtovano pot v boljševiško revolucijo. Drugi so sledili – deloma iz prepričanja in deloma iz karierizma. – Tudi to velja za obe strani.« (ib.)

Pod poglavjem **Odprti računi** Pučnik zatrdi, da **nasprotuje predvsem komunističnim zahtevam, naj bi prepustili zgodovino zgodovinarjem**. Seveda se zgodovinarji ukvarjajo strokovno z analizo zgodovinskega dogajanja in njegovo oceno; **sporno pa ostane, kaj vse je dejansko že zgodovina**. Npr., ali so Teharje zgolj zgodovina? Tako so mislili celjski komunisti in navozili dvajset milijonov kemičnih odpadkov na grobove pobitih. Potem

69. Pučnik pravilno govori o slovenski narodni vojski. Toda v tem kontekstu je izraz napačen. Nikoli ni bilo sodelovanja v boju proti komunistom (za kaj drugega ni šlo!) med SNV in nemškimi oboroženimi silami, ampak med Nemci in nekaterimi poveljniki, bodisi v glavnem vodstvu slovenskega domobranstva bodisi na terenu.

so tukaj še preživele žrtve komunističnega režima in njihovi svojci. Ni mogoče, da bi se s tem ukvarjali zgodovinarji! Tem manj režimski.

Pojavljajo se mnenja, da so zahteve po popravi krivic izraz maščevalnosti prizadetih. Toda zagovorniki tega mnenja pozabljajo, da je sedanje stanje neprimerno bolj tesno povezano s preteklostjo, kot si predstavljajo. Končno gre za narodno identiteto, ki s komponento narodovega spomina omogoča celovito osmišljanje vsakokratne situacije. Le tako je mogoče določati odnose med ljudmi.

12. Množični poveljni poboji (*Temna stran meseca, 1998*)

Važno je povedati, da je bil Pučnik predsednik parlamentarne komisije, ki je zadevo preučevala.

A. Doslej ugotovljena dejstva. V nekaj tednih je bilo pobitih več tisoč oseb, čeprav je pobijanje v manjšem obsegu trajalo do konca leta 1946. Pobijanje je organizirala komunistična oblast. Izvajanje je bilo dodeljeno republiškim represivnim organom oblasti, to je, ceka oz. politibiro KP, vodstvo slovenske Ozne in poveljstvo slovenske (II.) divizije Knoja. Ohranjeni so redki pisni dokumenti. Povezava med KPS in Ozno je bila zelo tesna, ker so vsi oficirji Ozne morali biti člani KP. Množične poboje Slovencev so organizirali in izvedli Slovenci iz Ozne in Knoja. Pri ocenjevanju teh zločinov je važno, da so jih izvedli znotraj uradnih ustanov takratne države.⁷⁰

B. Organizacija množičnih pobijan. Pučnik sprejema poročilo dr. Jožeta Basaja, z dne 1.6.1945, o katerem pravi, da ga zgodovinarji resno upoštevajo. Po poročilu je bilo med 27. in 31. majem vrujenih 10.500 vojnih ujetnikov in 600 civilistov.

C. Morišča in grobišča. (Id 247-249)

Č. Arhivi, njihovo uničevanje, skrivanje in prikrivanje. Za časa Demosove vlade je parlament sprejel spremembo zakonodaje o notranjih zadevah in zakon o kulturni dediščini ter določil, kako in kdaj se mora gradivo izročati Arhivu Slovenije. Toda

70. Ko se danes komunistični zgodovinarji (prepričan sem, da napačno!) sklicujejo na kontinuiteto slovenske državnosti na temelju Kočevskega zboru in državnosti jugoslovanske republike, redno opuščajo, da ta kontinuiteta vključuje tudi krvavo hipoteko proti človeštvu in genocid.

ta določila so izvajali zavlačevalno. Sova, ki je podedovala arhiv Ozne, ga je izročala postopoma, veliko večino šele leta 1996 na intervencijo. Pučnik se zato upravičeno sprašuje, če dokumenti izginjajo še, ko to piše (leta 1998). Toda kopije Udbe so bile poslane jugoslovanski centrali; dvomi se, da bi Srbi uničevali gradivo, ki bi direktno obremenjevalo Slovence in Hrvate.⁷¹

D. Politični, pravni in moralni vidik množičnih pobojev. Najlaže je rekonstruirati in oceniti politični vidik. Z zmago revolucionarne strani, ki ji je uspelo povezati se simbolno z zmago zaveznikov, je absolutno oblast dobila KP. Odgovorna je torej tista politična organizacija, ki je edina smela in mogla odločati. To se pravi: KPS. Teže je določiti politično soodgovornost OF, ker so komunisti dejansko odločali v OF.

Pravni vidik je jasen. To so bili zločini, ki jih je izvršila država nad lastnimi državljani. Ugotavljanje kazenskoppravne odgovornosti bi torej še bilo mogoče, ker je RS 1.4.1994 sprejela Odločbo o Ureditvi o vojaških sodiščih. Evropska konvencija dopušča kazenskoppravne postopke proti storilcem, četudi v času storitve ne bi bili inkriminirani v domači zakonodaji (2. odst. 7 člena). Dalje velja leta 1970 ratificirana konvencija o nezastaranju vojnih zločinov proti človečnosti (Uradni list RS 9/92).

Pučnik ponavlja, da vprašanje kazenskoppravne odgovornosti za storilce množičnih poveljnih pobojev v Sloveniji ne zadeva niti vprašanja o spravi niti maščevalnosti. Zaključuje, da **na podlagi povedanega RS še vedno ni pravna država.**

Moralni vidik v tej zadevi ne odpira nobenih dilem: na izredno krut način so bila odvzeta tisočera življenja in to je zločin. »Kdor javno zagovarja ljudi, ki so storili vojne zločine ali zločine proti človeštvu, in kdor z avtoriteto svoje državne funkcije ovira ali preprečuje uporabo veljavnih zakonov proti tem osebam, se v moralnem pogledu postavlja na njihov nivo. Kdor tukaj postavlja načelo 'mnogih resnic!', se odpoveduje temeljnemu načelu, da je človekovo življenje sveto in nedotakljivo.« (Id 254)

13. Enotno neenotni (*Ampak, oktober 2000*)

Pučnik opisuje dogodke pred padcem Drnovškove vlade, kratko vlado pomladnih s predsednikom dr. Bajukom in njen padec.

71. Prav tako misli Boris Mlakar v svojem pomembnem delu *Slovensko domobranstvo*. Bojim se pa, da zmeraj tesnejše sodelovanje med RS in Srbijo zna voditi v kakšno izginjote teh dokumentov.

Potem skuša prikazati stanje v tistem času, ki se mu je zdelo podobno preganjanju ob 57. številki *Nove revije* in tistemu, kar se je zgodilo pred volitvami 1990. Glavni vzrok je tipično slovenski prehod iz enopartijskega sistema v parlamentarno demokracijo: mnoge institucije so se spremenile samo na pol; v večini primerov se niso zamenjali ljudje, ki vodijo te institucije; spremenilo se je le poimenovanje, vsebina pa je ostala ista, s čimer so razvrednotili jezik in vzpostavili sistem verbalne laži, verbalne goljufije ali verbalne mostogradnje, v kateri je črno črno in belo belo, a te oznake se menjavajo nenehno v vseh mavričnih barvah.

Iz vsega tega se lahko naučijo, da je bila pomladna stran doslej zelo ranljiva. Drugo je spoznanje, da brez načelne drže in jasne vrednostne opredelitve dolgoročno ni mogoče delati uspešne politike. Legitimno je, da si stranke prizadevajo priti na oblast, vendar jim oblast ne more biti cilj. Tretje je spoznanje, da je ideologija mostogradnje propadla in to zato, ker je iskanje kompromisov iskala kot tehniko plezanja na oblastne pozicije.⁷²

14. Politične svoboščine (Slovenci v 20. stoletju - Simpozij Slovenske matice 2001)

Ta spis začenja Pučnik s trditvijo: »Če dobro premislim, sem izbral napačen naslov«, ker za Slovence velja, da bi bilo v 20. stoletju ustrežneje govoriti o različnih oblikah omejevanja političnih svoboščin, kar na hitro dokaže s stanjem pod avstro-ogrsko monarhijo, v predvojni Jugoslaviji, medvojni zasedbi in povojnim režimom. »Odpor proti okupatorjem je bil v svojih radikalnih oblikah izrazito podrejen zmagi revolucije in brez slehernih meril za ceno človekovega življenja. Vgradil je vrsto starodavnih rodovnih in balkanskih mitov o brezpogojnem samožrtvovanju za 'veliko stvar', ki se je imenovala 'svoboda' ali 'revolucija'.« (Id 260)

Delo Pučnik razdeli na več poglavij.

1. Kaj so sploh politične svoboščine; 2. Politične svoboščine na začetku stoletja; 3. Evropa in totalitaristični vzorec druž-

72. »Pravzorec današnje mostogradnje je tragična zmeta Dolomitske izjave, ki zaradi prepada med besedami in dejanji in politične kratkovidnosti ni mogla biti nič drugega kakor odločilni prispevek k uveljavitvi komunističnega enoumja na Slovenskem. / Kdaj se bomo Slovenci začeli učiti iz lastne zgodovine?« (Id 259)

benosti; 4. **Totalitarizmi na Slovenskem.** Omenja fašizem, nacional-socializem in komunizem, ki je prišel na oblast »z igro na nacionalni ponos«. Ali je bila »široka podpora«, o kateri se govori, res tako večinska, ne bo nikoli znano, saj Slovenci v povojnih letih niso nikoli imeli možnosti odločiti o komunizmu na svobodnih volitvah in pogojih demokratične javnosti.« (Id 265); 5. **Načelo nedeljivosti oblasti** pomeni očitno regresijo v predrazsvetljesko obdobje. (Id 266); 6. **Ljudska sodišča.** Ta sodni sistem so začeli uvajati komunisti že med vojno. Sprva so prevladovala vojaška sodišča (Uredba o vojnih sodiščih, jugoslovanski vrhovni štab 24.5.1944), sredi decembra 1945 pa je začela veljati Uredba vlade o prevzemu sodnega poslovanja. Ta priznava nadrejenost zveznih pravnih predpisov nad slovenskimi; sodnike volijo ljudski odbori; za sodnika ni potrebna pravna izobrazba, ampak da so pravilno usmerjeni državljani, odgovorni predstavniškemu telesu, ki so jih izvolila.

»Pri branju poročil predsednikov sodišč ne veš, ali bi se bolj čudili regresivnemu razpadanju pravniške pameti, ali pa neskončni servilnosti v odnosu do partijske politike. Lestvica sodniških kriterijev je tako grozljiva, da težko verjameš, da so to pisali slovenski pravniki sredi 20. stoletja. (...) Dvoje pa ostaja pri vsem tem nedojemljivo. Prvo je dejstvo, da so lahko diplomirani pravniki in drugi odrasli ljudje v sodniški vlogi igrali tako suženjsko podložniško in ritolizno igro v sodnem sistemu. Drugič je nerazumljivo, da so prav ljudje s takim moralnim in strokovnim profilom vsa povojna desetletja razvijali slovenski pravni sistem, vzgajali in izobraževali mlade juriste ter ob vsem tem uživali širok ugled in spoštovanje slovenske javnosti. Nekateri od njih so bili pred nekaj leti celo nagrajeni z najvišjim odlikovanjem RS, ki jim ga je podelil predsednik republike.« (Id 268)

7. **Javno in ljudsko tožilstvo.** Predsedstvo Avnoja je februarja 1945 z odlokom ustanovilo zvezno javno tožilstvo, v njem pa določilo tudi pristojnosti in način imenovanja vseh njih stopenj. Za politične svoboščine v komunističnem smislu je bilo pomembno, da so bile pristojnosti javnih tožilcev zelo široke. S tem je bila pristojnost sodišč omejena tako, da so bila vključena v postopek šele s pričetkom glavne obravnave in so zaključila svoje delo z izrekom sodbe. (Id 269).

Toda že avgusta 1945 je bilo uvedeno tudi »ljudsko tožilstvo«. Bili so voljeni v ljudskih odborih in njih »častna naloga« je bila, da pristojnega javnega tožilca obveščajo o sleherni »nepravilnosti«. Ljudsko tožilstvo ni bilo nič drugega kakor dobro

organizirana mreža denunciantov. (prim. Navodilo pomočnika ministra za notranje zadeve Borisa Kocjančiča z dne 6. avgusta 1945). (Id 269)

8. **Učinki totalitarizma.** Komunistični režim se je venomer spreminjal, a osnovni znaki kratenja temeljnih človekovih pravic so ostali vse do konca. Ključnega pomena je, da smo imeli prvih deset let po koncu vojne teroristični režim, ko življenje ni imelo cene.

9. **Nastajanje sociopatije.** Desetletja teroriziranja in pranja možganov so močno vplivala na slovensko javno zavest. To je v vtisnilo v glave posameznikov in v javno zavest sledove, ki še trajajo. To bi se moglo omejiti na troje razmerij: zakonske določbe; kultura nekega okolja v določenem času; samodoživetje svobode govora in soodločanja.

Nujnost upoštevati vse tri imenovane dimenzije relativira pomen zakonskih določil. Ustava je uvedla politične svoboščine, nista pa se spremenili obe drugi dimenziji: 1. raven politične kulture je v glavnem ostala taka, kot je bila; na njo delujejo še vedno zavedni in nezavedni mehanizmi iz prejšnjega časa. 2. politična kultura se spreminja le postopoma in v daljših časovnih korakih. **»Tako je mogoče reči, da osvoboditve ni, je le pot k svobodi, tudi politični.«** (Id 272). Prava kultura in politična kultura sta dobrini, ki si ju morajo državljani sami osvojiti in internalizirati v sestavino mišljenja in ravnanja. Zato je razumljivo, da so procesi demokratizacije dolgotrajni in zajamejo različne skupine državljanov neenakomerno v času in prostoru. **»Tudi tukaj je vzrok za dejstvo, da bo slovenska tako imenovana tranzicija ali bolje normalizacija potekala vrsto desetletij.«** (ib.)

14. Odrske luči države (*Ampak*, junij-julij 2001)

Veselje in ponos, da imamo svojo državo spremlja globoko razočaranje: voditelji države niso dojeli globokih možnosti razvoja v pomenu Cankarjevega »očiščenja in pomlajenja«. V Demosovi vladi je bila ta misel vsaj delno prisotna, v Drnovškovih vladah pa o njej ni sledu. Izvor tega pervertiranja državne neodvisnosti je v duhovnem obzorju vladajoče elite. **Suverenost so samodejno skrčili na negativno komponento države (odsotnost direktiv od zunaj), zbrisali pa so pozitivno sporočilo državnosti, ki je v uresničevanju narodove identitete z njegovo kulturo.** Politiki, ki že dolgo let vodijo slovensko državo, vidijo

predvsem licenco za neovirano in nenadzorovano odločanje, za utrjevanje lastnih pozicij in za protežiranje skupin, ki te politike podpirajo finančno, intelektualno in medijsko.

Za te trditve prinaša Pučnik sledeče dokaze:

Domoljubje bi moralo biti zavezanost pozitivnemu delu za državnost, danes pa prevladuje interes vzdrževanja in večanja moči in oblasti. Politiki s to mentaliteto ne poznajo domoljubja in se občasno iz njega tudi norčujejo. Zato so do konca stavili na Beograd, podobno kot prej desetletja na Moskvo; zato so 1990 zavračali Majniško deklaracijo in podpisovali Temeljno listino, ki je zagovarjala jugoslovansko državo še februarja 1991, dva meseca po osamosvojitvi, in podpisovali Deklaracijo za mir, s katero so hoteli preprečiti zakone o financiranju Teritorialne obrambe.

Odnos do zgodovine je druga plat odnosa do narodove identitete. V Sloveniji imamo napačen odnos do storjenih dejanj tega naroda in s tem tudi do naše kulture. Deformiranost našega zgodovinopisja sega pred drugo svetovno vojno, le da so komunisti to deformiranje stopnjevali do neslutene višine. Primeri takega deformiranja so zašli tudi v šolske knjige. Tam najdemo trditve kot »slovenski narod je skozi stoletja kljuboval tujcem«, dejansko pa so se elite pretežno klanjale Dunaju, Rimu, Moskvi, Beogradu ali cekaju. Mit o »junaškem, plemenitem, pobožnem in kremenitem narodu« najdemo še danes v nekaterih šolskih knjigah! Zato je razumljivo, da je zanje začetek odpora proti okupatorju por Šmarno goro 21.6.1941, ko sta dva Slovenci streljala na slovenskega občinskega uslužbenca in ga uspela junaško raniti; da se govori o celi vrsti bitk, v katerih da so partizanske enote premagale in pognale v beg italijanske ali nemške polke ali cele divizije, s čimer so mogli podaljšati vojno vsaj za teden dni in pobiti na tisoče mladih življenj. Temu je sledila mitologija »pravičnih kazni«, »zmagovitih petletk«, »na vsem svetu enkratnega samoupravljanja«, genialnega »lesenega železa« v obliki »pluralizma strank«. »sestopanja z oblasti« in »žametnega prehoda iz socializma v kapitalizem« v Kučanovem veku Zveze komunistov. In ta balkanska enolončnica se kuha še naprej...

Urejanje narodove hiše (politika, gospodarstvo, uprava, sodstvo, vzgoja, znanost in izobraževanje, okolje) je pomanjkljivo, pretkano z balkanizmi, malomarnostjo in pišmevuhovstvom.

Pučnikovi občutki ob desetletnici samostojnosti niso prijazni. Ponos in zadovoljstvo sta vse premalo. Svetuje, naj bi se razjokali

nad svojo skrotovičenostjo in nad našimi vrbastimi hrbtenicami, nato pa se končno dvignili na noge in razvili v sebi vsaj delček poguma, doslednosti, in resnicoljubnosti, ki jih opeva lažniva zgodovina.

15. Volitve in oblast (*Ampak*, 2002)

Trditev, da ima vsak narod tako oblast in državno vodstvo, kakršno si pač zasluži, je načelno gotovo utemeljena. Leta 1990 so vsaj formalno uspeli odpraviti enopartijsko vladavino. Kmalu pa so dojeli, da se odkriva prepad med uzakonitim sistemom pravne države in vsakodnevnim dogajanjem v družbi. Vedno očitneje se je kazalo, da so ustanove pravne države nemogoče, ker ljudje, ki jih predstavljajo, ne želijo, ne znajo ali ne smejo uveljavljati njihovega duha.

Kritični opazovalci si razbijajo glave in iščejo vzroke: zgodovinska obremenjenost podložniškega naroda, nizka raven politične kulture itn. Nobena delnih resnic ne prepriča povsem, a vse skupaj omogočajo jasnejše razumevanje dogajanja v Sloveniji. Predsednik Kučan svetuje, da sprejmemo zgodovino tako, kot je napisana, in dojamemo, da obstaja o dogajanju v družbi več resnic. Tako ne dojamemo, da je med razlagami zgodovine še zahteva pravne države. Vse kaže, da živimo iz rok v usta in da se nam bliža huda gospodarska in finančna kriza, ki jo bodo državljani doživeli predvsem kot socialno krizo.

Pučnik poudarja, da odhaja (začasno?) Kučan, ki je bil spreten politik. Uporabljal je vse vzvode različnih združb slovenske paradržave, katerih vodja je postal v letih svojega načelovanja Zvezi komunistov Slovenije. Članstva v tej organizaciji vsaj javno ni nikoli preklical. Kučan ni bil predsednik vseh državljanov. Nastopal je v interesu tistih klik, ki jih je prej favoriziral komunistični sistem, zavračal pa je interese tistih Slovencev, ki jih je destletja tlačil komunistični režim. Kučan se nikoli ni spremenil in se tudi ne bo.

Da se ne bi kdo sprenevedal, Pučnik na glas pove, da bo volil Barbaro Brezigar.

POGOVORI S PUČNIKOM

1. Slovenija je za razgradnjo totalitarnega režima naredila najmanj - (*Pogovor z Marjetko Smolnikar - Demokracija 26.2.1998*)

O duhu premagovanja komunistične dediščine. Očiščenja totalitarne preteklosti so se najtemeljiteje lotili Nemci. To pa zaradi

restriktivnega značaja lustracijskega zakona in pa zato, ker je Nemčija dozdej edina država, ki zakonska določila striktno izvaja.⁷³

Zakone imajo, a jih ne izvajajo. Anketna komisija je prejela poročila iz vseh vzhodno-evropskih držav in jih je mogoče dobiti na medmrežju. Poročilo o Sloveniji je med najboljšimi. Toda trikratna ali štirikratna omemba Slovenije kaže na to, da je Slovenija ena najslabših držav na tem področju. Pučnik je na zasedanju poročal o dogodkih, ki so sledili sprejetju zakona o popravi krivic leta 1996; da še ni zakona o odškodninskem skladu; da sta v DZ SDS in SKD predložili resolucijo o protipravnem delovanju komunističnega režima, da pa je večina oba zakona zavrnila, češ da sploh nista potrebna.

Slovenija je komunizem celo »izvažala«. To poglavje se spleča prebrati v celoti (Id 289-290), ker opisuje, kako skrajšen je bil slovenski komunizem, tako da zaradi opranih možganov mnogi »res ne vedo, kaj mislijo« (ib.) Delno je upravičen srbski očitek (npr., memorandum srbske akademije znanosti iz leta 1986), da so jim Slovenci uvažali komunizem, ker so se slovenski komunisti vedno bojevali za »čistost jugoslovanske partije« - dokler jim je to koristilo, medtem ko Srbi nikoli niso jemali komunizma zares.

Ko ni več izhoda, prevzame kontinuiteta pravila igre v svoje roke. Ko sta Janša in Peterle v parlamentu vložila predlog o razgradnji totalitarnega režima, je bila sprva vsa komunistom naklonjena nomenklatura proti. Zdaj so sprevideli, da zadeve ne morejo obiti, zato pa so stavili več drugih predlogov. Sprejeli bi resolucijo, ker bi zakon preveč zavezoval.

Soodgovornost zahodnih demokracij. Načelno je za totalitarizme 20. stoletja soodgovoren tudi Zahod. Toda takšne načelnosti

73. V nemškem parlamentu deluje že drugo leto anketna komisija za premaganje posledic vzhodnonemške komunistične diktature. Na posvet januarja 1998 je bil povabljen tudi Pučnik. Preden je komisija oddala svoje poročilo, se je hotela srečati z zastopniki drugih vzhodnoevropskih držav. Pučnik popisuje, kako je delovalo zasedanje, razdeljeno na razne odbore. Predvsem ga je zanimal predlog o novi ustanovi, ki naj bi spremljala dogajanje po svetu, in ki naj bi ga zvezni parlament sprejel kot dopolnilo zakona o premaganju komunistične dediščine. Pučnik je hotel, da bi ta ustanova ustvarjala javno mnenje v Evropi in vzpostavila minimalne kriterije za premaganje komunizma.

v politiki ni.⁷⁴ Zahod ni pripravljen priznati nobene krivde pri izročanju ujetnikov in civilistov komunističnemu režimu. Na zunanjem ministrstvu v Londonu obstajajo pisma, v katerih Angleži obžalujejo izročitev domobrancev, a gre za notranja pisma, ne za uradna in za javnost. Navzven niso nikoli ničesar priznali in tudi ne bodo, ker se delajo tako čiste kot partija v Sloveniji. Sicer pa to najbolj razloži Mihailovičev primer: po poldrugem letu podpiranja so ga opustili in sprejeli Titovo obrekovanje, da Mihailovič sodeluje z Nemci, kar seveda ni bilo res. Toda Tita so podpirali Rusi in z njimi Angleži niso hoteli priti v konflikt. Saj so po kapitulaciji Italije tudi pretrgali stike z jugoslovansko in poljsko vlado in ohranili stike samo še s komunisti. Domobranci so prenehali vračati šele 1. junija zaradi pritiska Severnoamerikancev. Skratka, v drugi svetovni vojni je bilo tudi znotraj protihitlerjevske koalicije ogromno cinizma, značilnega za velesile, ki jim je figo mar usoda malih narodov. To se bo zgodilo tudi znotraj enotnega trga, obrambnega sistema, enotne valute, bančnega sistema: če bo šlo za njihove interese ali naše, se bodo vedno odločili za svoje.

2. Smo popolnoma sami

(Pogovor z Metodom Brlecem in Dejanom Steinbuchom - Demokracija 21.5.2001)

Ob desetetnici slovenske samostojnosti je Pučnik izjavil, da gleda na ta dogodek z enim veselim in enim solznim očesom. Drugo morda zaradi prevelikih pričakovanj, ker država še vedno ni normalna v evropskem pomenu. Zelo trdo je obsodil manipulacijo zgodovine, kot npr. študijo zgodovinarja Repeta, ki temelji na tezi, da je celotni projekt osamosvojitve pripravila že prejšnja Šinigojeva vlada. Potrdil je mnenje, da je del takratnega političnega vodstva sedel na dveh stolih in imel pripravljena oba scenarija (za samostojnost in projugoslovanskega), ker predsednik Janez Stanovnik in njegov naslednik Kučan do zadnjega nista verjela v možnost samostojnosti. Poudaril je, da Školčeva

74. Kot dokaz prinaša Pučnik primer grofa Tolstoja, ki je obtožil nekega sedanjega lorda, da je komandant v angleški vojski izročil domobranci jugoslovanskim oblastem, ruskim pa kozake. Angleško sodišče ga je obsodilo in mu zagrozilo z visoko denarno kaznijo. Evropsko sodišče za človekove pravice sodbe ni razveljavilo, ampak le zmanjšalo višino globe.

socialistična (oz. liberalnodemokratska) stranka ni sprejela konkretne ponudbe za progugoslovansko delovanje; če bi jo, bi sedaj govorili o izdaji.

Kdaj je prišlo do preskoka pri skeptikih, je težko reči. Na soočenju s Pučnikom na televiziji je še v predvolilnem boju leta 1990 Kučan zagovarjal Jugoslavijo. Ko je Pučnik kasneje v Ptujju razglasil 23. december kot dan plebiscita, je Kučan izjavil, da je s tem Pučnik zabil nož v hrbet lastni vladi. Tedaj je bil Demos popolnoma sam. A brez Demosa ne bi izpeljali tveganih, a odločnih potez.

Demos je delno razpadel zaradi tega, ker v nekaterih stvareh ni dosegel enotnosti, npr. o modernizaciji slovenske države. Mnogi so mislili, da bi bilo treba samo zamenjati nekdanje, nesposobne komunistične funkcionarje z boljšimi, niso pa razumeli, da je bila potrebna strukturna obnova. Toda razdor se je začel pri zelo banalnih problemih, ne z lustracijo in lastninjenjem, s čimer je substancno povezana tranzicija.⁷⁵ – Drug problem so bili kadri v bankah, državnih podjetjih ipd.⁷⁶ – Nato je prišla tretja doba, lastninjenja, v kateri je nastalo veliko zmede zato, ker je SDZ stalno spreminjala svoje mnenje.

Po dveh letih je Demos izgubil oblast in je v 9 letih ni spet pridobil. Morda so spet kot na začetku, predvsem ker volilci od nekdanjih pomladanskih strank zahtevajo precej samokritike. Res je pa, da v Demosu v nekaterih zadevah nikoli niso prišli do najmanjšega soglasja; če pa so kdaj kaj podpisali, se tistega niso držali. Za to je dober primer France Zagožen, ki je podpisal listino, še isti dan pa na televiziji izjavil, da dvomi o možnosti večinskega sistema. Tedaj je Pučnikova stranka naredila politično napako, da je šla rušit Peterleta.⁷⁷ Pomladne stranke doživljajo poraz za porazom, kar je verjetno v največji meri njihova krivda, ker niso sposobne določiti svojega cilja in razlikovati bistveno od nebistvenega. Seveda je olajševalna okoliščina tega stalnega padca glasov za pomladne stranke

75. Tako, npr., poddržavljanje lastnine nekdanjih družbenopolitičnih organizacij. Zadeva o lastnini nekdanjih organizacij še danes ni rešena. Ko je bil izdelan predlog o delitvi tega premoženja, so ga že pri prvi obravnavi blokirali; težko je reči, kdo je pri tem imel glavno vlogo: Spomenka Hribar, dr. Rajko Pirnat ali dr. France Bučar.

76. Dr. Mencinger je bil proti kakršnimkoli spremembam, medtem ko je Pučnik poudarjal, da nima smisla zamenjavati s svojimi kadri, če ti nimajo izkušenj.

77. V enem prejšnjih del je Pučnik omenil, da se je Peterle zmotil, ker je mislil, da je Demos njegov.

nenaklonjenost »dominantnih medijev«. Kako bo v prihodnje, je precej odvisno od koalicije Slovenija.

3. »Krivda je samo individualna« (Pogovor z Rudijem Šeligo - Ampak 2001)

Na vprašanje, kaj sodi o tezi, ki jo je oktobra 2001 v Delu zagovarjal Kučan, da revolucije med vojno sploh ni bilo, je Pučnik odgovoril, da je teza popolnoma napačna, politično in moralno pa je pokvarjena laž. S tem se hoče prikriti sektaštvo septemberskega odloka OF, leta 1941, s katerim je bila uradno razglašena državljanska vojna in revolucija, pa tudi opravičiti revolucionarne zločine med vojno.

Gotovo je eksistencialno, človeško, razlika med partizanstvom in revolucijo, saj velika večina tistih, ki so se pridružili »enobeju«, ni imela pojma o komunizmu, nekateri so privzeli ideologijo, drugi pa pobegnili. Toda objektivno je vse potekalo strogo po direktivah vodstva revolucije in posamezni partizani niso imeli nobenega vpliva ne moči, da bi karkoli spremenili. Zato so pasivno gledali likvidacije soborcev in civilistov med vojno, množično pobijanje zajetih »belogardistov« leta 1943, uveljavljanje komunistične strahovlade na »osvobojenih« ozemljih in izdajalsko ukinitvev »slovenske partizanske vojske« leta 1945; množični poboji po vojni in stalinistični procesi so zato nujna posledica absolutne avtoritete revolucionarne KPS.

Ni mogoče govoriti o kolektivni krivdi partizanstva in domobranstva. Krivda je lahko le individualna. Toda dve obliki ponarejanja zgodovine se širita še danes. Prva, da se je revolucija začela šele zaradi kolaboracije; druga, prištevati pojav kolaboracije vse oblike gospodarskega, političnega in kulturnega delovanja v Sloveniji, pa tudi vse oblike nasprotovanja monopolni in povsem komunistično vodeni OF. »O kolaboraciji z okupatorji smemo govoriti le tam, kjer je šlo za načrtovano in koordinirano sodelovanje policije in vojaških enot pri skupnih operacijah. Sama obramba proti nasilju revolucije je bila legitimna tudi z okupatorjevim orožjem, kolikor so bile pri tem upoštevane mednarodne konvencije o ohranjanju reda in vojskovanja. Kolikor so se pri tem dogajali zločini, imajo enak pravni status kakor zločini na drugi strani. Nikakor pa ni mogoče sprejeti pravil, ki jih je vsiljevala revolucija, saj je ona sama nelegalen in nelegitimen pojav. Prav tako ni sprejemljiva teza, da so ista dejanja na eni strani zločin, druge pa 'herojsko' dejanje. Z vojniki

protikomunistične strani pa je bilo po človeški in pravni plati podobno kakor s tistimi pri partizanih. (...) Oblike kolaboracije, ki sem jih omenil prej, so načrtovali in ukazali odgovorni oficirji, tudi ob podpori političnega vodstva.⁷⁸ Zato je povsem nevzdržno, da komunistični zgodovinarji vsevprek prištevajo tako vaše straže kakor domobranstvo h 'kolaborantom'« (Id 303-305)

Težave povzročajo neresnični zgodovinski stereotipi, ki so jih desetletja uveljavljali komunisti v izobraževalnem in medijskem prostoru. Kar je Pučnik objavil v sobotni prilogi *Dela* v letu 1993, je Kučan postavil na glavo leta 2001 in hotel zlorabljati v svoje namene.

Nato Pučnik govori o delovanju Preiskovalne komisije za raziskovanje povojnih množičnih pobojev. Že sestava komisije je močno pogojevala delo. Sprva je bil Pučnik zelo optimističen, s časom pa je sprevidel, da ne bo mogoče doseči ciljev preiskave: ugotoviti organizacijsko stran komunistične oblasti ter odgovornost tedanje slovenske vlade in vodstva KPS. Potem pove Pučnik, zakaj komisija ni dokončala svojega dela in se ga ni nadaljevalo v naslednjem mandatu itn. (Id 306-312) Arhiv po zakonu mora ostati zaprt, dokler komisija ne konča dela. Zaradi izkopov žrtev v Slovenski Bistrici se je spet mnogo govorilo o povojnih žrtvah, a Pučnik sodi, da bodo spet manipulirali slovensko in svetovno javnost.

Potem razloži svoj pomen **paradržave** - o kateri je govoril že prej. (Id 314-316) Sodi, da se kljub videzu v režimu ni nič spremenilo. O zadnjem spisu Tineta Hribarja »Nesrečni narod« (*Nova revija*) pravi, da ga je prebral z zanimanjem in bil prijetno presečen ob tem preobratu, vendar se je Hribar v zadnjih odstavkih spustil v megle, ki jih je težko dešifrirati. Povedali pa so mu spet, da z njegovega »Otoka obupa« ni trajekta.

4. »Ko so rekli: 'Diplome ni več!', sem mislil, da se šalijo« (Pogovor z Jožetom Groblerjem - Ampak 2002)

V tem pogovoru se sogovornika dotakneta več zadev, od katerih smo marsikatero mogli zaslediti že v povzetkih prejšnjih spisov. Pučnik prizna, da je bilo v začetku leta 1990 samo

78. Tako splošno govorjenje o političnem vodstvu ni ne znanstveno ne resno. Pučnik bi moral povedati, za katero politično vodstvo gre - ali pa ne ponavljati zgodovino-zmiselnih partijskih fraz.

20 % Slovencev prepričanih, da bo osamosvojitve uspela. Laska mu, kadar pravijo o njem, da je slovenski Havel. Boli ga pa, kadar mu mečejo v obraz, da je revanšist, maščevalec ipd.

Potem govori o svojih otroških letih, o starših, vzgoji, mladosti, prijateljih. Pove tudi, kako so njegovi sorodniki sprejeli njegovo odločitev za politiko, a tudi njegov brat je bil zelo zavzet v SLS, dokler zaradi Zagožnove podpore spremembi ustave ni izstopil iz stranke.

Pripoveduje o svojih delovnih mestih v Nemčiji, predvsem kot profesor sociologije. Tista leta je imel malo stikov s Slovenijo. Kar zadeva program na nemških univerzah, se mu je zdel v primerjavi z njim slovenski nekako srednješolski. S tem v zvezi poudarja zlasti svobodo stolice in profesorjev, pa tudi študentov.

Prizna, da ga niso nikoli povabili predavat na nobeno slovensko univerzo, razen ob ustanavljanju mariborske, a on se je hotel prej začeti pogovarjati. Omenja, da je veliko slovenskih izobražencev v tujini, o katerih dvomi, da bi se vrnil. Opaža celo, da mnogi nadarjeni strokovnjaki odhajajo v tujino, ker imajo tam večje možnosti za razvoj. Ni torej lahko biti nadarjen sin slovenskega naroda.

Na vprašanje, ali se mu zdi, da je v 23 letih tujine kaj zamudil, je odgovoril Pučnik, da je v nekem smislu, ker ni sodeloval v slovenskem kulturnem življenju; v celoti gledano pa ni nič zamudil. Res je v Nemčiji kot profesor imel mirno življenje, ki ga doma nima, vendar spet v celoti gledano ponavlja, da bi še enkrat naredil isto.

Potem kratko omeni prelomno številko 57 *Nove revije*. Ocení pozitivno in negativno vlogo Demosa, v čemer ponavlja prejšnje trditve. Res je, da bi bil skoraj predsednik vlade. Čeprav je po predhodnem pisnem dogovoru to mesto pripadalo krščanskim demokratom, ga je vendar SKD ponudila njemu. Odklonil pa je iz dveh razlogov: bil je prepričan, da mesto pripada mlademu, dinamičnemu človeku, kot je tedaj ocenjeval Peterleta; in ker je videl svojo nalogo v povezovanju strank.

Včasih si je zamišljal, kakšna bi bila Slovenija, če bi se bila osamosvojila 10 ali 20 let prej. Najbolje bi bilo, ako bi bila postala Slovenija demokratična že 1945. Če bi osamosvojitve in spremembo družbenega reda dosegli prej, bi verjetno mnogo lažje nadomestili zaostanek za sosednjimi državami. Nato in EZ nista edini slovenski cilj: delujejo na splošno dobro, a te povezave nimajo srca. V EZ nihče nima rad Slovenije in v Natu je nihče ne bo ljubil. Tega se je treba zavedati in ne

pričakovati kaj več. »Ampak če se spretno vključimo, se lahko marsičesa naučimo, marsikaj povzamemo in izkoristimo te zelo učinkovite organizacijske sisteme.« (Id 332) Vključitvi v obe povezavi pa bosta lahko vplivali tudi na hitrejšo modernizacijo v Sloveniji, kar bo imelo pozitiven vpliv na okostenele strukture, ki jih ponekod še vedno imajo po institucijah, v upravi, v gospodarstvu, pa tudi v politiki in v glavah samih.(ib.)

Ko se človek prebori skozi začetni poglavji, branje postane lažje in bolj zanimivo. Zorn se ne moti, ko piše, da je Pučnikovo delo prava učna knjiga slovenske demokracije. Kljub stalnemu miselnemu razvoju v Pučnikovih spisih, opažamo v njem prizadevanje za zvestobo samemu sebi, v dognanem in zapisanem. Res je zelo verjetno sprva vsaj delno moral zakrivati svoje mišljenje z uporabo partijskega besednjaka in s primerno količino kadila, kateremu se je pa sam izrecno uprl. Tudi je res, da je Pučnik moral v zapor kot neke vrste opozorilo za vse svoje sodelavce pri obeh revijah, *Reviji 57* in *Perspektivah*. Morda zato, ker je bil bolj pokončne držē. Toda mislim, da ga je v obeh obsodbah končno rešila njegova izrecna umestitev v socialističnem taboru in ideologiji, predvsem pa priznani in nikoli zanikani ateizem oz. agnosticizem.

Poleg povzetka Pučnikovih del in nekaterih pripomb k njim, sem posvetil nekoliko več časa študiji Ivana Urbančiča o Pučnikovih delih. Vzrok je bil v tem, ker sem v tem delu – pravilno ali zmotno – zagledal ne samo zakrito, a resno kritiko Pučnika, temveč tudi nekak splošen napad na vse tiste, ki sledijo Pučnikovi zamisli o slovenski civilizirani družbi, in ki jim niti na misel ne prihaja kakšno maščevanje. Iskati pravico zase ali za druge pa so dolžni, tako kot je resnično pravna država dolžna, da – ne milostno, ampak v skladu s pravico – popravi krivice in vzpostavi kršene pravice. Predvsem pa me je motila njegova dogmatičnost, s katero odpravlja za zmerom potrebo po kakem »kritičnem intelektualcu« v novem redu formalne demokracije, ki naj bi bila v skladu s prvotnim razsvetljskim modelom, katerega je tako jasno predložil in vztrajno zagovarjal Pučnik.

MIRKO GOGALA

PRIPOMBE K PRIPOMBAM

Uredništvo Meddobja mi je sporočilo, da je za prihodnjo številko revije že zbrana vsa snov in da v njej ni več prostora za kak daljši prispevek. Zato podajam le kratko pojasnilo k pripombam, ki jih je v zadnji številki (letnik XXXVIII, 1-2) dr. Marko Kremžar objavil k mojemu »Razmišljanju«.

Popolnoma soglašam z avtorjem, ko pravi, »naj bi dialog ali pogovor vseboval ne le izmenjavo različnih pogledov, marveč tudi poslušanje in poskus razumevanja sogovornika« (str. 148). Še več! Prepričan sem, da je to najvažnejše, pa tudi najtežje pri dialogu. Vsakemu se lahko primeri, da se mu kljub dobri volji ne posreči vedno razumeti sogovornika.

Prav to se je očitvidno zgodilo tudi avtorju, ki v zadnji pripombi zatrjuje, da mu očitam »namen razkolništva«,... »odpad od vesoljnega, to je katoliškega občestva« (str. 151), »ločitev od katoliske vesoljne Kristusove Cerkve in njene glave-papeža« (str. 152).

Kaj takega mi še v sanjah ne bi moglo priti na misel, kaj šele, da bi to zapisal. Tu gre očitvidno za velik nesporazum, za nerazumevanje, kaj sem hotel povedati z izrazom »narodna Cerkev«. Posamezni izrazi imajo lahko več pomenov in šele iz konteksta lahko razberemo, kakšen pomen imajo na določnem mestu. Zato je eno izmed osnovnih pravil tolmačenja, da se posamezni izrazi ne smejo trgati iz konteksta. To velja tudi za moj primer, toliko bolj, ker tudi razložim, kakšen pomen dajem izrazu.

Za kaj torej gre? Dr. Kremžar predlaga ustanovitev »posebne slovenske izventeritorialne škofije«. Jaz sem pa k temu zapisal, da to »močno diši po narodni Cerkvi«. Zakaj? Zato ker se člani te Cerkve ne bi določali po teritoriju, temveč po narodnosti. Člani te škofije bi bili samo verniki slovenske narodnosti (etnijske), raztreseni po vsem svetu. To bi torej bila »narodna škofija,

narodna Cerkev«. Ta moj izraz v tej zvezi pomeni točno to, kar avtor imenuje »posebna slovenska izventeritorialna škofija«. Videti v mojem izrazu »očitek razkolništva« je sad gole domišljije, ki v mojem besedilu nima nobene podlage.

Če o tem predlogu trdim, da je "nesprejemljiv", ne mislim s tem reševati načelnega vprašanja o izjemni in prehodni možnosti takih škofij. Pred očmi imam le naš konkretni primer, o katerem podajam svoje osebno mnenje, kot je lahko razvidno iz širšega konteksta.

Kot dr. Kremžar imam tudi jaz pravico do dobrega imena in mi ni vseeno, če se me javno tako neutemeljeno obtoži tako težkega pregreška. Zato za konec dodajam še celoten odlomek iz svojega »Razmišljanja«, ki se nanaša na ta primer. Tako bo vsakdo lahko preveril pravilnost tega mojega pojasnila:

»Da bi bilo delo izseljenskih duhovnikov uspešnejše, predlaga ustanovitev »posebne -slovenske izventeritorialne škofije po zgledu n. pr. naših ukrajinskih bratov vzhodnega obreda« (str. 93). Na čelo te škofije naj bi bil postavljen ordinarij, ki bi »hkrati imel svoje mesto v slovenski škofovski konferenci« (str. 93). Svoj sedež pa naj bi imel v Londonu, češ da je od tam najlažje potovati na vse konce sveta.

Ta Kremžarjev predlog pa zelo močno diši po narodni Cerkvi. Zato je nesprejemljiv. Saj Cerkev je ustanova, ki temelji na veri v Kristusa in ves njegov nauk. In na tej podlagi zbira v eno božjo družino ljudi vseh narodnosti in jih povezuje z nadnaravnimi vezmi, ki močno presegajo zgolj naravne narodnostne vezi. Zato bi delitev Cerkve po narodnosti prizadela samo bistvo Cerkve. Zato tudi primerjava z Ukrajinci ne velja, ker imajo svojo posebno škofijo zaradi svojkega obreda, ne pa zaradi narodnosti«. (str. 235).

Za konec naj še dodam, da v zvezi s tem dr. Kremžar omenja tudi neko pisanje v Družini. Pri tem pa nisem imel nobenega opravka. Zato naj zadevo uredi z uredništvom in avtorjem pisanja.

S tem pojasnilom pa je stvar tudi zame končana.